

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Василик Л.Є.

Медіабезпека

Навчальний посібник



Чернівці
Чернівецький національний університет
2015

УДК 070.13[355.422+35.751]

ББК 76.120.8я73

В 19

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний
 посібник для студентів вищих навчальних закладів.
 (Гриф № 1/11-6700 від 06.05.2014.)

Рецензенти:

Бойко А.А. – доктор філол. наук (Інститут журналістики Київського
 національного університету імені Тараса Шевченка)

Потятиник Б.В. – доктор філол. наук (Львівський національний
 університет імені Івана Франка)

Александров О.В. – доктор філол. наук (Одеський національний
 університет імені І.І.Мечникова)

Василик Любов Євгенівна

В 19 Медіабезпека : навч. посібник / Василик Л. Є. – Чернівці :
 Чернівецький нац. ун-т, 2015. – 164 с.

ISBN 978-966-423-328-3

Навчальний посібник з курсу «Медіабезпека» рекомендований студен-
 там I курсу спеціальності «Журналістика». Під час вивчення дисцип-
 ліни вони знайомляться з факторами ризику у роботі журналіста, вча-
 ться оцінювати рівень безпеки та у складних ситуаціях обирати пове-
 дінку, яка б гарантувала виконання ними професійного завдання. Вра-
 ховується людський фактор у проблемі безпеки журналіста, робота у
 жанрі журналістського розслідування, взаємини журналіст/влада, не-
 безпека корупції у середовищі ЗМІ, робота журналіста у «гарячих точ-
 ках» та в екстремальних умовах мирного часу. Курс розрахований на
 вивчення впродовж II семестру. У навчальному посібнику використано
 приклади, взяті з досвіду журналістів в Україні та світі.

УДК: 070.13[355.422+35.751]

ББК: 76.120.8я73

ISBN 978-966-423-328-3

Л.Василик, 2015
 Чернівецький національний
 університет, 2015

Зміст

Вступ.....	4
Тема № 1. Основні джерела небезпеки в роботі журналіста.....	6
Тема № 2. Юридичні аспекти безпеки журналістів.....	19
Тема № 3. Фізична та майнова безпека ЗМІ.....	43
Тема № 4. Протидія професійній діяльності ЗМІ та рекомендації медіа-безпеки.....	53
Тема № 5. Особливості роботи та безпека журналіста в надзви- чайних ситуаціях.....	59
Тема № 6. Робота журналіста при висвітленні етнічних конф- ліктів та терористичних актів.....	88
Тема № 7-8. Особливості діяльності та безпека журналістів у «гарячих точках».....	100
Тема № 9. Роль профспілок та творчих журналістських органі- зацій у захисті журналістів.....	126
Додатки.....	137

Вступ

Предмет навчальної дисципліни «Медіабезпека» включає вивчення закономірностей виникнення небезпек, процеси їх розвитку та вплив на життя і здоров'я журналіста під час виконання ним професійних обов'язків, умови надання першої допомоги та самопомоги. Курс «Медіабезпека» передбачає формування знань і навичок щодо створення безпечних умов діяльності журналіста в умовах надзвичайної ситуації, ознайомлення студентів із практичним досвідом роботи журналістів в умовах бойових дій та в ситуаціях ліквідації наслідків техногенних і природних катастроф, з методами збору й аналізу інформації в екстремальних умовах. Він спрямований на студентське розуміння основ журналістської діяльності та високого професіоналізму в непростих ситуаціях, покликаний спроектувати отримані знання на конкретну практику, ознайомити з окремими правовими документами, які регулюють діяльність засобів масової інформації.

Студенти повинні засвоїти основні умови успішного здійснення професійної діяльності за роботи у складних умовах надзвичайного стану. Курс дає уявлення про такі поняття, як «особиста безпека журналіста» (хто і що може йому загрожувати), «інформаційна безпека журналіста» (її види, втрата одержаної інформації, свідоме та несвідоме використання дезінформації, недостовірної інформації тощо), «майнова безпека журналіста» (засоби її забезпечення працівниками ЗМІ), «юридична безпека журналіста» (знання та своєчасне застосування законів як основа юридичної безпеки). Він знайомить студентів зі специфікою взаємодії журналіста з силовими органами під час висвітлення масових заходів. Майбутні журналісти мають можливість засвоїти досвід журналістів, які в останні роки працювали у «гарячих точках»: Югославія, Афганістан, Чечня, Ірак, Лівія, а також ознайомитися з досвідом українських журналістів, які висвітлювали події на Євромайдані та у зоні АТО.

Використовуючи практичні поради військових журналістів, студенти мають можливість ознайомитися з тактикою поведінки в «гарячій точці», засвоїти особливості збору інформації, специфіку її одержання в екстремальних умовах. Курс дає уявлення,

як правильно підготуватися до поїздки, які необхідні документи, як правильно організувати взаємодію з джерелами інформації, як працювати працівнику ЗМІ в зоні бойових дій.

У процесі вивчення дисципліни майбутні журналісти засвоюють основні принципи формування безпечної професійної діяльності; вчать давати оцінку зовнішнім та внутрішнім негативним факторам; оцінювати вплив психофізіологічних особливостей людини на формування її безпеки; засвоюють основні принципи колективної безпеки та законодавчі акти та нормативні документи з питань безпеки діяльності журналіста.

Курс «Медіабезпека» спрямований на набуття майбутніми журналістами практичних навичок: аналізувати та оцінювати небезпечні ситуації, ідентифікувати небезпеку під час виконання професійних обов'язків; оцінювати кількісні, часові та просторові характеристики потенційної небезпеки; оцінювати середовище перебування стосовно особистої безпеки, безпеки колективу; самостійно приймати рішення про термінові заходи безпеки у разі виникнення екстремальних ситуацій; забезпечити особисту безпеку в екстремальних ситуаціях; розробляти і впроваджувати систему заходів, спрямованих на збереження отриманої інформації; визначити психофізіологічні особливості людини та їх роль у забезпеченні особистої безпеки; надати першу медичну допомогу в екстремальних ситуаціях собі та іншим потерпілим.

У результаті вивчення курсу формується розуміння вимог законодавчих актів у межах особистої та колективної відповідальності журналістського колективу; принципів Міжнародного гуманітарного права (МГП); редакційної практики непростих відносин з державними та комерційними охоронними структурами. Знання цих механізмів та вміння їх застосовувати на практиці допоможуть журналістам у відстоюванні їхнього права на професійну діяльність.

Тема № 1. Основні джерела небезпеки в роботі журналіста

1. Журналістика – одна з найнебезпечніших професій.
2. Медіабезпека: мета і завдання курсу.
3. Фактори ризику та безпека діяльності журналіста:
 - людський фактор у проблемі безпеки журналіста;
 - журналістські розслідування та особиста безпека журналіста;
 - журналіст і влада: небезпека цензури;
 - правова безпека діяльності ЗМІ;
 - небезпека корупції у мас-медіа;
 - «гарячі» точки як середовище небезпеки для ЗМІ;
 - екстремальні умови мирного часу та безпека журналістів.

Проблема медіабезпеки вже давно привертає увагу як самих журналістів, так і аудиторії ЗМІ, її активно моніторять журналістські та правозахисні організації, а також певною мірою (хоч б на рівні заявленості в законах) вона торкається й державних структур, які мали б забезпечити виконання законодавчо гарантованих журналістам прав. Водночас маємо й немало рекомендацій досвідчених журналістів щодо медіабезпеки, перевірених на власному досвіді. Однак це не означає, що проблема вирішена та остаточно вироблені придатні для всіх випадків життя правила медіабезпеки. Аналіз ситуацій, в які потрапляють журналісти, постійно спонукатиме до регуляції вже існуючих правил поведінки, до їх вдосконалення. Водночас не треба забувати, що в будь-якому випадку вирішення проблеми може бути тільки відносним. Забезпечити свою безпеку повною мірою журналісти навряд чи зможуть. Однак знизити рівень небезпеки цілком можливо.

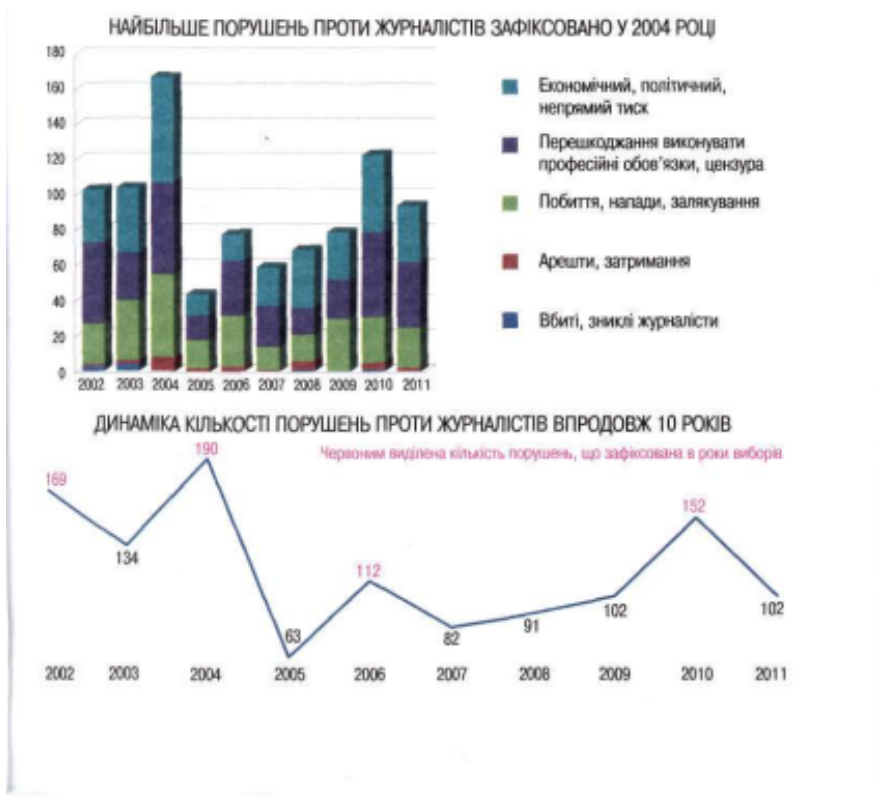
На жаль, журналістика традиційно залишається однією із найнебезпечніших професій. Це викликано тим, що ЗМІ неодноразово своїми виступами зачіпали інтереси корумпованих чиновників, нечесних політиків, криміналу тощо. Фактором ризику є й робота журналіста у «гарячих» точках планети, в епіцентрі війн, локальних чи міждержавних конфліктів. У таких обставинах журналісти нерідко опиняються під кулями, стають заручни-

ками, потрапляють в ув'язнення. Екстремальна журналістика ставить під загрозу безпеку тих, хто висвітлює стихійні лиха, техногенні аварії і катастрофи. ЗМІ у психологічно складних обставинах виконують свою роботу, стаючи свідками вбивств, жаклих людських трагедій, ведуть небезпечні журналістські розслідування, вступають в конфлікти з органами влади. В.Шабліовський підкреслює, що, аби поінформувати широку громадськість про все це, часто доводиться ризикувати навіть власним здоров'ям та життям: «Репортажі з “гарячих точок”, повідомлення у прямому ефірі про теракти, висвітлення катастроф, інформація із зон повеней – за них журналістам часто доводиться розплачуватися життям». Він, зокрема, наводить таку невтішну статистику: «2001 р., названого Комітетом захисту журналістів роком аномалій, під час виконання своїх професійних загинуло 37 працівників ЗМІ. Більш ніж удвічі розширилася географія насильства впродовж трьох років: якщо 1999-го працівники ЗМІ гинули в десяти державах, то 2001 кількість країн зросла до шістнадцяти, а нині – до двадцяти двох». У Росії лише в Чечні загинуло 23 журналісти, які хотіли розповісти правду про події, які там відбуваються. У 2014-му в Україні було вбито 8 працівників ЗМІ, а загалом у світі минулого року загинуло 118 медійників. Випадки з часом мають здатність перетворюватися на тенденцію. Надзвичайну ситуацію передбачити дуже складно, проте працівник ЗМІ зобов'язаний уміти виконувати свою роботу в будь-яких умовах. Необхідно знати певні правила та принципи, які є найбільш актуальними в таких ситуаціях, аби змoгти професійно працювати, усвідомлювати фактори ризику, передбачати їх та вміти їм протистояти.

Безумовно, військова, екстремальна журналістика за рівнем небезпеки досить висока. Проте журналістика щоденна не менш складна. Не лише «цензура кулі» небезпечна у цій професії, а й напади на представників медіа, затримання, звільнення з посади, дискредитація доброго імені журналіста... Міжнародний інститут безпеки новин (INSI), вивчаючи обставини смертей журналістів за 1996-2006 рр., зробив висновок: вбито більше тисячі журналістів, але лише один з чотирьох загинув, працюючи у зонах військових конфліктів, решту – у мирний час. В середньо-

му двоє журналістів гине щотижня. Кримінальні справи не порушуються проти 9 з 10 вбивць.

Це спонукало МФЖ та INSI підготувати Резолюцію-1738, прийняту Радою Безпеки ООН (2006), яка засуджує напади та закликає уряди країн гарантувати безпеку ЗМІ та нести відповідальність за життя працівників медіа. МФЖ проводить моніторинг цієї проблеми, розслідує вбивства, підтримує INSI в сфері заохочення медіа-компаній до застосування заходів для покращення умов безпеки їх працівників і проводячи тренування у сфері безпеки для журналістів, які виїжджають у зони конфлікту. Нею засновано Фонд безпеки, з якого надається допомога родинм журналістів – жертв насилля.



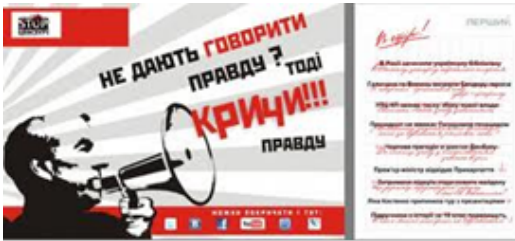
Та найбільш кризовим став 2014 рік. З 1 березня по 30 листопада в Україні зафіксовано 709 фактів порушень прав журналістів, з яких 194 – у Донецькій та 89 – у Луганській обл. Такі дані наводить Інститут масової інформації (ІМІ) за результатами власного моніторингу «Барометр свободи слова». Усього за цей період експерти ІМІ зафіксували 132 випадки побиття журналістів, 128 фактів цензури, 115 перешкоджань законній професійній діяльності, 75 викрадень чи незаконних затримань журналістів, 70 випадків погроз і залякувань, 59 нападів на офіси ЗМІ. Також в зоні бойових дій АТО за цей час загинуло шестеро журналістів. Тож бачимо, що ситуація з медіабезпекою в Україні значно погіршилася.



Юрист Незалежної медіа-профспілки Юка Гаврилова вважає, що багато подібних правопорушень скоюють ті, хто мав би захищати закон. «Журналісти потерпають, до них застосовується фізична сила працівниками міліції. Журналісти показують посвідчення і кажуть: «Не бийте нас – ми журналісти». На це не зважають. Це не випадковості. Тиск на журналістів, використання міліції для того, щоб порушувати права журналістів на доступ до публічної інформації – це поширена практика». Водночас медіа-профспілці не відомий жоден випадок, коли міліціонер був би покараний, хоча б дисциплінарно, за застосування сили щодо журналіста. У МВС, навпаки, вважають, що такі випадки рідкісні. За словами одного з керівників прес-служби Володимира Поліщука, вони трапляються лише через те, що міліція не встигає вчасно ідентифікувати журналіста: «Із 2000 року проти представників засобів масової інформації було скоєно близько 1200 злочинів. Більша половина з цих злочинів розкрита. За нашою статистикою, лише 2 відсотки злочинів пов'язані саме з журналістською діяльністю. Інші – це ті випадки, коли журналісти потрапляють у такі самі ситуації, як і інші громадяни». З огляду на кількість злочинів проти журналістів, пов'язаних із їх професійною діяльністю, МВС мало б провести масштабні перевірки і показово покарало винних, вважає керівник проєктів МФЖ Олівер Маш-Керль: «Я гадаю, якщо журналісти були атаковані й побиті міліцією, це, однозначно, має потягти за собою покарання. – Важливо, що суспільство може поважати міліцію лише тоді, коли міліція сама поважає закон і показує, що вона не є над законом, а відповідно, є сама караною за порушення закону».

В контексті окресленої ситуації у червні 2014 року рух «Стоп цензурі!» звернувся до Президента України Петра Порошенка, щоб запропонувати порядок денний медіареформ та надати інформацію про першочергові завдання й виклики у сфері свободи слова. Журналісти наголосили: «Протягом останніх півроку журналісти заплатили дуже високу ціну за право громадян на інформацію. Двох наших колег було вбито, майже 300 – поранено, близько 40 журналістів побували в заручниках, десятки стали біженцями через тиск, напади й погрози. Ми закликаємо Вас узяти під особистий контроль розслідування всіх цих випад-

ків і добитися покарання нападників. Зауважимо, що майже 200 нападів було скоєно колишніми, а можливо, й нинішніми працівниками державних силових структур. Україна не зможе розвиватись як демократична держава, якщо журналісти в ній не матимуть гарантій безпеки й повноцінного захисту професійної діяльності». Рух «Стоп цензурі!» сформував основні принципи медіабезпеки: підзвітність, створення суспільного мовлення, роздержавлення ЗМІ, дотримання прозорості медіавласності, ліквідація Національної комісії з питань захисту суспільної моралі, створення незалежної та компетентної Нацради з питань телебачення і радіомовлення.



Щорічно 23 листопада у Всесвітній день проти безкарності українські ЗМІ нагадують владі про злочини проти представників їх професії, про випадки, які ли-

шаються не розслідуваними і де злочинців не було покарано. Тим організатори солідаризуються з журналістами в інших країнах світу. У Сімферополі до Міжнародного дня захисту журналістів Комітет з моніторингу свободи преси в Криму (голова Комітету – журналіст Володимир Притула) видавав і поширював бюлетень «Свобода преси в Криму» і щорічник «Біла книга кримської журналістики», у яких оприлюднюються випадки тиску, погроз, нападів, цензури, судового переслідування журналістів і мас-медіа з боку влади, політиків і криміналітету. А також надається журналістам організаційна, інформаційна і правова допомога.

Тож курс «Медіабезпека» на тлі окресленої ситуації в інформаційному просторі України покликаний дати уявлення майбутнім журналістам про особливості поведінки та способи захисту при виконанні ними професійних обов'язків. Медіабезпека звертає увагу на можливі загрози у професійній діяльності ЗМІ. У її опції – процеси виникнення загрозливих ситуацій; їх розвиток та вплив на життя і здоров'я журналіста під час виконання

ним професійних обов'язків; створення безпечних умов діяльності в надзвичайних ситуаціях, вивчення досвіду роботи ЗМІ в умовах бойових дій та в ситуаціях ліквідації наслідків різного роду катастроф. Медіабезпека покликана висвітлити специфіку збору й аналізу інформації в екстремальних умовах. Водночас вона спрямована на розуміння основ професійної етики працівника ЗМІ, який нерідко вирішує дилему між правом суспільства знати і правилами загальнолюдської моралі.

Важливе для медійників добре знання законодавчої бази, тому поняття «особиста безпека журналіста» (хто і що може йому загрожувати), «інформаційна безпека журналіста» (її види, втрата одержаної інформації, свідоме та несвідоме використання дезінформації, недостовірної інформації тощо), «майнова безпека журналіста» (засоби її забезпечення медіа-працівниками), «юридична безпека журналіста» (знання та своєчасне застосування законів як основа юридичної безпеки)» визначаються дослідниками (В.Шабліовський) як необхідні складові розуміння безпеки ЗМІ. Ці знання допомагають розробити схему поведінки за незвичних і небезпечних ситуацій та виконати редакційне завдання.

Медіабезпека вивчає правила формування безпечної діяльності журналіста; зовнішні та внутрішні негативні фактори; вплив психологічних особливостей людини на формування її безпеки; основні принципи колективної безпеки; медіа-законодавчі документи з питань безпеки діяльності ЗМІ. Засвоївши ці базові знання, кожен журналіст зможе аналізувати та оцінювати небезпечні ситуації, ідентифікувати загрозу, реально оцінювати середовище перебування стосовно особистої безпеки, безпеки колег чи населення, самостійно приймати термінові рішення в разі виникнення непередбачуваних обставин, вміти зберегти отриману інформацію. У цьому йому допоможуть також законодавчі акти: Міжнародне гуманітарне право (МГП); закони, що регулюють відносини з державними та комерційними охоронними структурами; етичні принципи професійної роботи в умовах надзвичайних ситуацій.

Факторами ризику у роботі ЗМІ можуть стати людські фактори, екстремальні ситуації (висвітлення природних катаклізмів і стихійних лих: виверження вулканів, землетруси, сход-

ження снігових лавин, повені, цунамі і т.д., а також надзвичайні події: пожежі, транспортні катастрофи, кримінальні події, техногенні аварії на підприємствах та ін.), взаємини з представниками влади, журналістські розслідування, «гарячі точки», корупція серед самих журналістів тощо. О.Романюк найуразливішими в Україні вважає журналістів, які проводять розслідування, носіїв інформації, регіональних журналістів та працівників комунальних мас-медіа, а також корумпованих журналістів.

Людський фактор у проблемі безпеки журналіста

«Журналістика – це виснажлива і нервова робота, довгі години, невелика заробітна плата і коротка тривалість життя (...) найбільшою загрозою життю і здоров'ю журналістів є сама робота. Більше журналістів гине через нещасні випадки, через виснаження і стрес, ніж через напади зовнішніх груп», – вважають автори посібника «Заручники інформації». Важливо ідентифікувати перевтому. Основною відмінністю втоми від перевтоми є зворотність зрушень при втомі і неповна зворотність їх при перевтомі. Втома негативно не впливає на здоров'я і часто справляє позитивний вплив на організм людини, в той час як перевтома має негативний вплив.

На жаль, критерії перевтоми не розроблені. Можемо назвати лише ознаки: головний біль, підвищена стомлюваність, дратівливість, знервованість, порушення сну, а також такі захворювання, як вегетосудинна дистонія, артеріальна гіпертензія, виразкова хвороба, ішемічна хвороба серця, інші професійні захворювання. Перевтома може бути гострою як результат одноразової напруженої діяльності і хронічною – як результат тривалої повторної діяльності. Загальна перевтома виникає при тривалій інтенсивній роботі; при роботі, яка вимагає концентрації уваги та майстерності, що характерно для професії журналіста. Людський фактор – це фізичні та психологічні перевантаження, стреси, втома.

Особистий фактор діє й тому, що журналісти – тяж люди, які з не меншим трагізмом переживають катастрофи, нещасні випадки та екстремальні ситуації, першими відчувають весь масштаб людських трагедій. Вони не менш підвладні емоціям, але попри те не мають на них права. Є екстремальні ситуації, які

вимагають максимальної психологічної концентрації, готовності попри емоційні переживання вести репортаж у прямому ефірі, готувати матеріали у чергові або навіть позачергові номери. Тут неможливо наперед прописати режим роботи – іноді вибір тієї чи іншої позиції формулюється на рівні підсвідомості. Тож працівники медіа-індустрії мали б «вимагати кращих умов праці, коротших годин праці, гідних пенсій та страхування життя для того, щоб гарантувати свою безпеку та добробут». Проте в ритмі сьогоденішнього напруженого інформаційного виробництва, в умовах все зростаючої оперативності як вимоги до діяльності медіа добитися цього дуже складно.

Журналістські розслідування та особиста безпека

Одним з факторів небезпеки у професійній діяльності журналіста є робота у жанрі журналістського розслідування. За І.Михайлином: «Журналістське розслідування – метод збирання інформації, яку особа чи установа прагнуть приховати від оприлюднення та жанр, у якому зібрана інформація висвітлюється».



Робота над розслідуваннями зачіпає політику, економіку, кримінал тощо. ЗМІ публікують інформацію, в оприлюдненні якої владно-кримінальні олігархічні кола явно не зацікавлені. Вони пишуть про корупційні діяння високопосадовців, про економічні злочини, розкривають тіньові схеми відмивання капіталу, викривають корупцію тощо.

В.Іванов вважає, що «герої» критичних публікацій та журналістських розслідувань все частіше обирають фізичне насильство як спосіб розібратися з неугодними журналістами». Діяльність, пов'язана з високим ризиком, включає кримінальні розслідування, пов'язані з таємним стеженням чи записуванням та /або зустрічами зі значними злочинними, політичними угрупованнями. Журналіст у таких умовах ризикує значно більше. Андрій Цаплієнко підкреслює: «Робота будь-якого журналіста (...) стає небезпечною з того моменту, коли він доко-

пується до причини конфлікту між людьми, які мають владу і гроші». Журналісти, які займаються інvestigативом, найбільш вразливі. Наприкінці 2013 року



Україну сколихнуло побиття відомої журналістки Тетяни Чорновіл – активного блогера «Української правди», яка працювала саме в жанрі журналістського розслідування та висвітлювала у своїх блогах та статтях статки Медведчука, Ключова, Азарова, Льовочкіна, Захарченка та Януковича. На-

пад вона пов'язувала з виконанням професійних обов'язків, зокрема, й з активним висвітленням Євромайдану у Києві, але справу відкрили лише за Ст. 296 ККУ. Хуліганство. В Україні, на жаль, займатися журналістськими розслідуваннями небезпечно.

Серед медійників під найбільшою небезпекою знаходяться ті, які працюють поодинокі, не інформуючи про свої розслідування колег. І, безумовно, краще захищені працівники журналістських агентств та пулів. Небезпека полягає і в тому, що обвинувачені можуть спробувати застосувати законодавство, аби завадити публікації, тому працівники ЗМІ повинні добре знати закони та уникати їх порушення, не отримувати інформацію незаконним шляхом, діяти в рамках професійних етичних стандартів. Найціннішу інформацію в цілях медіабезпеки рекомендується публікувати, бо це теж один зі способів захистити журналіста: як тільки інформація стає відомою, репресії проти журналіста чи видання одразу ж видадуть не зацікавлених в її оприлюдненні. Бажано таку інформацію поширити й серед колег, коли сам матеріал ще не готовий – це теж захистить журналіста. Але, на нашу думку, в Україні настав час законодавчо виписати захист журналістів, що працюють у цьому жанрі.

Журналіст і влада: небезпека цензури

Що стосується влади, то вона теж може стати фактором безпеки. Справа в тому, що саме владні структури нерідко вимагають від ЗМІ висвітлення подій не так, як їх реально бачить

журналіст, а в тому ракурсі, у якому вигідно подати подію саме їм. Звідси і таке сумнозвісне явище, як вертикальна цензура. В Україні вона характеризувала діяльність Адміністрації Президента Л.Кучми і запам'яталася так званими «темниками».



Рух «Стоп цензурі!» неодноразово оприлюднює факти порушень щодо журналістів. Не раз називалися теми, які замовчувалися у ЗМІ, або

ті, які не озвучувалися, переважно велика кількість соціальних та економічних проблем. Такі ж моніторинги оприлюднює «Телекритика». Вони привертають увагу до фактів тиску на журналістів, перешкоджання їх професійній діяльності.

Крім того, в Україні реально існує небезпека замаху, теракту, пограбування, фізичного нападу в роботі журналіста. Тож необхідно добре знати можливі небезпеки, схеми взаємодії з силовими органами та органами влади, щоб протидіяти порушенням щодо журналіста при виконанні ним професійних обов'язків. Регіональні журналісти та працівники комунальних видань, засновниками яких є органи влади, особливо вразливі – їх легко усунути, поміняти «непокірних» редакторів, вони залежні від цензури, відчувають економічний тиск з боку співзасновників.



Правові небезпеки діяльності журналіста

Це можуть бути фінансові ризики, судові позови, збереження таємниці тощо. Працівника ЗМІ можуть звинуватити у порушенні статті якогось закону – наприклад, розголошення конфіденційної інформації чи державної таємниці; можуть конфіскувати обладнання чи знищити відзнятий матеріал; можуть через

судові інстанції накласти на видання непосильні штрафи. Ос-

танній момент особливо ускладнює роботу ЗМІ, адже Верховна Рада наприкінці 2011 р. своїм рішенням зняла обмеження на обсяг матеріальних позовів проти мас-медіа. Тому журналістам у нагоді стане добре знання медіа-законодавства, що дозволяє у правовому полі відстоювати свої права.

Небезпека корупції у ЗМІ

Медіа-дослідники застерігають: «Широко розповсюджена корупція в мас-медіа шкодить репутації професії, послаблює суспільну підтримку і зменшує симпатію до журналістів – жертв насилля». Це піддає все журналістське середовище небезпеці і загалом позначається на довірі до ЗМІ. Досить лише раз поступитися честю професії, як тиску надалі не уникнути – і він буде все більше зростати. Як вважають: «Не досить просто заклеїти корупцію, журналісти повинні самі прагнути до журналістики вищого ґатунку, яка слугує інтересам суспільства, а не живить скандали і сенсації. Журналісти повинні завжди намагатись бути об'єктивними, безсторонніми і вільними у своїй роботі і сприймати ці цінності як один з необхідних елементів професії. Журналіст повинен слідувати своєму професійному коду поведінки і, перш за все, намагатись передавати правду, бути незалежним і мінімізувати шкоду іншим (...) Журналісти повинні очистити свою професію, щоб отримати публічну підтримку і покращити захист своїх прав та безпеку». На практиці, найбільше купують провідних журналістів, щоб інші зламалися та щоб одразу кинути тінь загалом на представників професії. Проте корумповані журналісти отримують відповідні оцінки з боку колег по перу і можуть уже не повернутися у журналістику – читач та глядач просто втратить до них будь-яку довіру.

Українським журналістам при невисоких зарплатах, які платять роботодавці, та при нерозвиненості профспілкового руху, який би захистив їхні права, вкрай важко встояти перед спокусливими пропозиціями – тож прикладів корупції у самому журналістсь-



кому середовищі, на жаль, достатньо: самі ж мас-медіа кардинально міняють позиції, виправдовують ще вчора засуджувані речі, толерують те, що перед тим ганьбили, заплющують очі не неvigідні теми... Мабуть, сама журналістська спільнота повинна пройти якийсь шлях, отримати досвід, щоб врешті етичні стандарти її діяльності стали професійними поведінковими домінантами, а це здобувається з часом.

«Гарячі» точки як середовище небезпеки для ЗМІ

Війська журналістика характеризується окремим рівнем медіабезпеки. У «гарячих» точках планети щоденно свою місію інформувати виконують сотні журналістів, іноді наражаючи на небезпеку своє здоров'я та життя, збираючи матеріал у загрозованих для життя обставинах, взаємодіючи з військовими різних армій та конфліктуючих таборів, з силами влади та опозиції, з терористами та бойовиками. Тому так важливо знати правові аспекти медіа-діяльності, знати правила безпеки, вміти знаходити оптимальні рішення в екстремально короткі строки. Військові кореспонденти захищені чинним законодавством, проте на практиці ситуація не відповідає дійсності – їх статус донині залишається небезпечним, про що не раз заявляли ті, хто працював у зонах конфліктів.



Безпека ЗМІ залежить від того, чи дотримуватимуться вони правил поведінки у «гарячих» точках: це і їх невтручання у ситуацію, неупередженість у висвітленні конфліктів, розуміння причин протистояння, виважене оперування історичними фактами та вмілий підбір нейтральної лексики тощо. Важливо зуміти зберегти відзняті відеокадри, написані рядки. Крім того, журналісти особливо повинні зважати на загальні правила безпеки і пам'ятати правило: ніякий матеріал не вартий життя, мертвий журналіст уже не виконає завдання редакції.

Екстремальні умови мирного часу та безпека журналістів

Під екстремальними ситуаціями розуміються випадки природного і техногенного характеру – журналісти доносять суспільству інформацію про обсяги надзвичайної події, дошуковуються її причин, прогнозують наслідки. Українські ЗМІ мають такий досвід. Одними з перших вони були на місці Сквиливської авіакатастрофи, вибуху газу у житловому будинку в Дніпропетровську, висвітлювали аварії на українських шахтах, повені на Західній Україні тощо. За подібних обставин медіа мають пам'ятати правила загальної безпеки, вміти орієнтуватися в ситуації, оперативно оцінювати інформацію та бути готовими працювати у психологічно напружених умовах.

Загалом журналісти не раз демонстрували приклади вмілого подолання небезпек різного роду. Вони вчать, що журналіст має бути і особливо обережний, і беззастережно відповідальний за виконання своїх професійних обов'язків. Він він не має права загинути, водночас – не можна не виконати завдання редакції. Як поєднати ці вимоги, доводиться вибирати особисто, іноді в нестандартних, непередбачених обставинах, іноді в ситуаціях власного морального вибору, але щоразу треба знаходити єдино правильне фахове рішення. Не слід забувати й про те, що потрапляння журналістів у небезпечні ситуації зумовлюється й критичною часткою провини їх самих. Тому, застерігає В.Владимиров, слід пам'ятати: робота в медіа не пробачає недосвідченості, безвідповідальності, зарозумілості, непередбачливості, легковажності, а особливо невігластва – найбільш небезпечної хиби, цілковито несумісної з професією.

Питання до семінарського заняття:

1. Чому журналістика вважається небезпечною професією? Наведіть приклади перешкоджання професійній діяльності медіа в Україні.
2. Обґрунтуйте актуальність медіабезпеки.
3. Назвіть можливі загрози професійній діяльності журналістів в Україні.
4. Наведіть приклади не розслідуваних справ, пов'язаних з нападами на журналістів.

5. Які журналістські організації в Україні та світі здійснюють моніторинг дотримання прав журналістів?
6. Ознайомтесь з реакцією української медіа-спільноти на утиски щодо колег (проаналізуйте матеріали «Телекритики», «Стоп цензури!», НСЖУ, Комісії з журналістської етики, ІМІ, Медіаосвіти тощо).
7. Напишіть есе обсягом 1000 тис. друкованих знаків на тему «Безпека журналістської професії: реальність чи міф?»

Рекомендована література

1. Баркар Д. Українських журналістів тепер б'ють частіше / Д.Баркар [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24400141.html>
2. Владимиров В. Методичні проблеми викладання дисципліни «Медіабезпека» // Освіта регіону. – 2011. – № 2.
3. Звернення Руху “Стоп цензури!” до Президента України Петра Порошенка [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://stopcensorship.wordpress.com/>
4. МФЖ: У 2013 році загинуло 108 журналістів [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://nmpu.org.ua/2014/01/mfzh-u-2013-rotsi-zahynulo-108-zhurnalistiv/>
5. Newsweek згадав журналістів, які загинули у 2014 році [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/world_journalists/newsweek_zgadav_zhurnalistiv_yaki_zaginuli_u_2014_rotsi/
6. Преса і влада : біла книга про утиски засобів масової інформації та окремих журналістів в Україні / Професійна спілка «Журналіст України»; ред.-упоряд. О. Михайлюта. – К. : Журналіст України, 2003. – 176 с.
7. Романюк О.М. Заручники інформації: Посібник з безпеки українських журналістів / О.М.Романюк. – К. : «Такі справи», 2007. – 167 с.
8. Чорновіл Тетяна. Українська правда – Блоги-1 // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/chornovol/>

Тема № 2. Юридичні аспекти безпеки журналістів

1. Відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналіста. Ст. 171 Кримінального кодексу України.
2. Відповідальність журналіста за втручання в особисте життя та проникнення на приватну територію.
3. Цензура як спосіб перешкоджання законній професійній діяльності працівників ЗМІ. Способи протистояння цензурі.
4. Псевдонім як гарантія безпеки.
5. Судові позови проти ЗМІ.

Необхідно звернути увагу на те, що найбільший професійний недолік журналістів – юридична безграмотність, про що свідчать численні програми у судах справи. Знання законів, які регулюють сферу масової комунікації, здатне убезпечити від багатьох кризових ситуацій.

В.Владимиров наводить приклад провини самих журналістів, непрофесійності у звичній побутовій ситуації, яка спричинила конфлікт. Він пише: «На місцевій телестудії вирішили зробити сюжет щодо небезпеки ВІЛ-СНІД. Задумали – роблять. Звукоряд швидко записали із санітарних бюлетенів. А от із відеорядом виходила проблема. Де шукати кадри «групи ризику»? Попрямували до вокзального ресторану, у барі зняли півтори хвилини панорами на камеру: люди, танці, світломузика. У кадрі три молоді жінки, перед ними пляшка вина, наїдки. Побачивши телекамеру й що їх знімають, вони навіть всміхнулися і помахали привітно руками. Телевізійники повернулися в студію, монтують сюжет. Кадри з жінками лягли якраз на слова «до групи ризику належать повії, наркома-ни, гомосексуалісти». Сюжет вийшов у ефір у вечірній час. А зранку до місцевої телестудії одна за одною стали при-ходити ті самі молоді жінки. Одна ска-зала, що то був її день народження і вони з подругами вперше в житті зайш-ли до ресторану. Вона є вчителькою молодших класів, і тепер її виганяють з роботи, бо по телевізору показали, що у неї СНІД. Друга зайшла заплакана: у неї за тиждень мало бути весілля, та його, вже ска-зали і свекруха, і жених, не



буде, бо виходить так, що вона повія, про це й по телевізору показували. А замість третьої зайшов її розлучений чоловік кремезної статури». Автор робить висновок: у проблемах із безпекою журналіста найбільшим винуватцем є сам журналіст, не обізнаний із законодавством. Тож знання стандартів професійної етики та медіа-законодавства – гарантія безпеки ЗМІ.

Та порушують не лише журналісти, досить часто порушення скоюють саме проти них. Тож вміння законодавчо захистити себе необхідні у професійній діяльності. Відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів передбачена у *Кримінальному кодексі України – стаття 171*. Відповідно до неї перешкоджання – це вчинення діяння (або бездіяльності), спрямованого на перешкоджання, тобто створення перепон законній професійній діяльності представників ЗМІ.

Перешкода може полягати в ненаданні інформації, яка не є таємницею (державною, слідчою, комерційною, конфіденційною), або наданні недостовірної інформації, вилученні записів, зроблених журналістом письмово або за допомогою професійної техніки, знищенні їх або пошкодженні, вилученні тиражу друкованого видання без спеціальної на те судової постанови тощо. Також перешкоджанням є відмова видавництва від друку ЗМІ без належних підстав і з порушенням встановленого угодою графіку. Це ж стосується і спроб незаконно відімкнути від ефіру радіотелеорганізацію. Такі дії не дозволяють ЗМІ здійснювати професійну діяльність, тому передбачають кримінальну відповідальність.

Журналісти слід обов'язково звертатися до суду із письмовою заявою (зразок подається у Додатку) про порушення кримінальної справи за ст. 171 КК України. Неодмінно реагувати на кожен факт скоєння злочину має й прокуратура, тож доречно звертатися і до цього органу. Нерідко трапляються випадки, коли прокуратура відмовляє в порушенні справи за цією статтею, але журналіст протягом семи днів з дня отримання копії постанови чи повідомлення прокурора про відмову в скасуванні постанови має право оскаржити її рішення (зразок скарги розміщений у додатку). Якщо прокуратура відмовляє в порушенні кримінальної справи за ст. 171 КК України суд, то журналіст або

ЗМІ мають право звернутися до апеляційного суду за місцем, де стався факт перешкоджання професійній діяльності. За умови залицення апеляційним судом рішення без змін є можливість звертатися з касаційною скаргою у Верховний суд України (на оскарження дається один місяць).

На жаль, ст. 171 КК України рідко застосовується і середовищі ЗМІ її називають «мертвою». Медіа-юристи виділяють такі спірні моменти у її трактуванні.

По-перше, норми статті стосуються безпосередньо журналістів, діяльність яких на підставі трудових чи інших договірних відносин оформлена з редакцією певного ЗМІ і які збирають і готують інформацію для цього видання. Тож, наприклад, фрілансери майже не можуть розраховувати на захист по цій статті. Тому дуже важливо письмово оформляти свої стосунки з роботодавцями.

По-друге, ст. 171 не дає чіткого трактування «законної професійної діяльності журналіста», навіть немає зразка переліку таких видів діяльності. Це створює значні труднощі у її правозастосуванні.

По-третє, кримінальна справа може бути порушена не проти всіх керівників, а лиш проти тих, хто підпадає під визначення «службова особа» (це визначення наводиться у ст. 364 КК України: особи, які постійно або тимчасово здійснюють функції представників влади, а також займають постійно або тимчасово на підприємствах, в установах або організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядливих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки по спеціальних повноваженнях).

По-четверте, дуже важко зібрати докази і довести таку кваліфікуючу ознаку, як «попередня змова групи осіб».

Загалом стислі процесуальні строки і велика завантаженість слідчих стають непереборними перешкодами у правозастосуванні ст. 171 КК України.

В той же час сайт Генеральної прокуратури України повідомляє, що відомство «постійно приділяє увагу додержанню прав журналістів». У липні 2011 року створено постійно діючу робочу групу працівників апарату Генпрокуратури з питань додержання законодавства про свободу слова в Україні та протидії

цензурі. Протягом 2011 року органами УМВС зареєстровано 175 заяв і повідомлень про вчинення злочинів стосовно журналістів – у 98 випадках порушено кримінальні справи. Протягом 2012 року зареєстровано 55 заяв та повідомлень про вчинення злочинів стосовно журналістів – порушено 15 кримінальних справ. У 2013 році затверджено та направлено до суду 25 обвинувальних актів у кримінальних провадженнях, де потерпілими були журналісти, розглянуто 18 скарг. Проте нерідко коментували таким чином: «Заяви до органів внутрішніх справ, в переважній більшості, стосуються вчинення корисливих злочинів або хуліганських дій стосовно журналістів і з виконанням ними професійних обов'язків не пов'язані». У 2011-12 рр. кримінальні справи за ст. 171 КК України (перешкоджання законній професійній діяльності журналістів) не порушувались і в провадженні не перебували. І лише 1 кримінальна справа порушена за ч. 3 ст. 15, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 171 КК України та направлена до суду.

Позитивом є факт, що згідно ст. 17 Закону України *«Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів»* відповідальність за скоєння злочину проти журналіста при виконанні ним посадових обов'язків або перешкоджання його професійній діяльності прирівнюється до відповідальності за скоєння таких же дій проти працівників правоохоронних органів. Це зазначено у ст. 345 КК України *«Погроза або насильство проти працівника правоохоронного органу»*:

1. Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків – карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені організованою групою, – караються позбавленням волі на строк від семи до чотирнадцяти років.

Окремим аспектом медіа-безпеки є знання правового режиму оприлюднення інформації. За ст. 30 Закону України *«Про інформацію»* журналісту не можна діставати і поширювати конфіденційну інформацію, яка знаходиться у володінні певних фізичних і юридичних осіб. Така інформація охороняється власниками і лише вони самостійно визначають умови її оприлюднення. Це може бути інформація професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого характеру. Наприклад: дані про особисті банківські вклади клієнтів; нові технологічні інновації, які розроблені на підприємстві тощо. Якщо журналіст порушить конфіденційність інформації, то згідно ст. 182 КК України *«Порушення недоторканності приватного життя»* він потрапить під кримінальну відповідальність. Санкції досить жорсткі – від штрафу до позбавлення волі на строк до 3 років.

Слід пам'ятати, що кожен громадянин згідно ст. 30 Конституції України має право на недоторканість житла. Журналіст не має права на обшук приватного помешкання. Таким правом володіють за законом лише відповідні служби, маючи постанову суду. Винятком є випадки, пов'язані з порятунком людського життя та переслідуванням підозрюваних у вчиненні злочину. Тож якщо журналіст незаконно проникне на територію приватного помешкання для пошуку матеріалів і проводитиме його обшук, він може бути звинувачений у порушенні права на приватну власність та покараний за ст. 162 КК України – штраф від 50 до 100 неоподаткованих мінімумів; виправні роботи на строк до 2 років; обмеження волі на строк до 3 років. Є спірні моменти: у законодавстві не вказано, чи можна знімати фасади приватних будинків. З одного боку, все, що видно, знімати можна (будинок, фасад, балкон), але не проникаючи на приватну територію. Цим користуються охоронці, навіть на нейтральній території забороняючи перебувати журналістам і вести зйомки, не дозволяючи ближче підійти до будинку.

Не можна також знімати людей без їх згоди (за винятком заходів публічного характеру – мітинг, збори, конференція то-

що). Захист інтересів приватної особи гарантується *ст. 307 Цивільного кодексу України*. Якщо людина вважає, що в певній частині зйомок її приватне життя може бути порушене, вона має право вимагати заборони публічного показу відзнятих кадрів, але вона ж відшкодовує демонтаж запису. Таємно знімати людину можна лише у випадках, встановлених законом. Медіа-юристи припускають, що можна знімати прихованою камерою, не показуючи обличчя людей. Особливо ці норми важливі для безпеки журналістів, які займаються розслідуваннями. Загальна порада: якщо виникає сумнів щодо законності збирання інформації, слід обов'язково порадитися з юристом.

Є також інформація, правовий режим якої встановлює Верховна Рада та Кабінет міністрів: сюди належить інформація з питань статистики, екології, банківських операцій, податків тощо та інформація, приховування якої загрожує життю і здоров'ю людей. Така інформація повинна бути доступною для суспільства і журналіст має право на її збирання та оприлюднення. Тому приватні структури не повинні зараховувати її до конфіденційної і мають надавати всі дані ЗМІ: наприклад, інформацію про сплату фірмою відрахувань до пенсійного фонду; перелік харчових інгредієнтів у виробництві продуктів харчування; дані про вчасну виплату заробітної плати на підприємстві тощо. Ця інформація становить суспільний інтерес і не може приховуватися.

На жаль, особливо негативне місце серед перешкоджань законній професійній діяльності журналістів в Україні займає цензура. Вона заборонена ст. 15 Конституції України та ст. 45-1 Закону України *«Про інформацію»*. Забороняється втручання у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом поширюваної інформації з боку засновників/ співзасновників, органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб. Забороняється контроль над поширенням чи непоширенням певної інформації, її замовчування, накладання заборони на показ окремих осіб та поширення інформації про них, заборона критикувати органи державної влади, місцевого самоврядування і їх посадовців. Не допускається створення жодних органів та введення посад задля здійснення контролю над змістом поширюваної інформації. А умисне перешкоджання законній діяль-

ності журналіста та його переслідування карається ККУ. Таким чином політичну цензуру в Україні законодавчо ускладнено.

Водночас досі трапляються приклади цензури з боку власників, редакторів, менеджерів ЗМІ. У посібнику «Правий самозахист журналістів», виданому Комітетом Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації, сказано: «Серед журналістів побутує думка, що сперечатися з редакцією чи судитися з нею означає втратити роботу. Така позиція виглядає раціональною, особливо, якщо редакція має можливість «урізати» журналістові частину заробітної платні, яка видається нелегально, і таким чином тиснути на журналіста. Але журналістам слід враховувати, що вже сам факт критики редактора з боку журналіста ставить журналіста в правову позицію, за якою він не може бути звільнений, в іншому випадку редактор може бути притягнений до відповідальності. З іншого боку, згідно з численними повідомленнями, звільнений журналіст за умови залучення до його справи громадськості, стає проблемою для влади та власника ЗМІ...»

Цензуру нерідко вміло маскують під «редакційну політику». Перед журналістами постає питання: як протидіяти конкретним цензурним утискам, як доводити своє право на свободу слова власникам, редакторам, редакційним менеджерам. Бажано спірні питання з'ясовувати на редакційних нарадах, щоб якомога більше людей чули їх і могли висловитися, або загалом у ньюз-румі – у такому випадку резонанс може завадити втілити цензурські наміри.



Відомий журналіст Ігор Куляс поділився способами протистояння цензурі:

1. *Приспати увагу цензора*, тобто в ситуації, де нема «надзвичайного контролю», просто давати «нелояльну» новину нижче по тексту, по верстці, оскільки найбільш ретельно цензор дивиться зазвичай початок сюжету чи випуску.

Мені особисто – пише він – цей нехитрий прийом вдавався не лише як випусковому на Новому каналі в часи «кучмівської свободи слова», а навіть ще наприкінці 80-х на «Українському

телебаченні», де цензура мала високу кваліфікацію, багаторічний досвід і цілком офіційний державний статус.

2. *Геть емоції!* Ми можемо подати ключову новину спеціально надмірно сухо і беземоційно, прибрати емоційні синхрони, залишивши змістовні. Прибрати промовисті факти, замінивши їх на відповідні, але менш яскраві, такі, що не впадають в око. Тоді вищим є шанс, що цензор не помітить «підцензурну блоху». Майте на увазі: що емоційніший спосіб подачі думки, то більшу конфронтацію цензора він викликає.

3. *Море інформації.* «Втопіть» вашого цензора в другорядній і малозмістовній інформації, щоб він заплутався в цьому «морі» й не помітив основного. Хай ваш цензор «червоним олівцем», наче сапкою, «проріджує» ваш текст. Дивіться, й проросте якась корисна зернина правди.

4. *«Правильна» лексика.* У випадку з касетним скандалом у листопаді 2000 року між журналістами й менеджерами кількох найбільших телевізійних редакцій дуже швидко було знайдено певний компроміс, коли «нелояльна» новина майже вільно могла йти в ефір із застосуванням слів «нібито», «начебто» («записи, нібито зроблені майором Мельниченком у президентському кабінеті, з голосами начебто президента і його оточення»). Голоси на записах, оприлюднених соціалістом Морозом, безумовно, могли належати, а могли й не належати Кучмі, Кравченку, Литвину тощо.

Автор пригадує: ми тоді були повністю переконані, що ці аудіозаписи – не банальна фальшивка. В професійному плані ми, безумовно, припускалися помилки (бо святе правило журналіста – не йняти віри нічому, а все перевіряти). Але вся ситуація того часу – безпардонність і нахабність влади, зникнення Гонгадзе, постійний серйозний тиск на кожну редакцію з боку високих державних чиновників – сама ця ситуація підштовхнула нас до того, щоб відкинути такі необхідні для журналіста сумніви. Ньюзрум «Репортера» щодня дружно вимагав від менеджменту повністю подавати в ефір КОЖНУ новину, пов'язану з «касетним скандалом». І менеджмент здавався, коли ми йшли на той-таки компроміс, що полягав саме в цих невігядливих словах «нібито», «начебто». Мені відомо, що схоже відбувалося і в редакціях колег-конкурентів.

(Хоча, за великим рахунком, ці слова були правильними з точки зору стандартів, адже й до сьогодні немає стовідсоткових доказів, що саме Кучма говорив про «подонка висшей мери», або що саме Литвин говорив, що Гонгадзе треба «чеченцям віддати»).

Шукайте «правильну» лексику. Яка б не зачіпала за живе «героїв» (радше «антигероїв») ваших матеріалів. Або «пом'яшувала б» їхнє сприйняття «нелояльної» інформації. Але при цьому ваш глядач отримував би реальну інформацію про справи цих «героїв».

5. *«Правильна» стилістика.* Знаходьте стильові заміники, які дадуть вам змогу донести до аудиторії суть новини, при цьому не роздратувавши вашого цензора. Наприклад, оскільки нам на «Репортері» у 2000-2001 роках було добре відомо, що Леонід Данилович (дай Боже йому здоров'я!) надзвичайно хворобливо сприймає будь-яку критику на свою персональну адресу, «непрохідну» новину про нього вдавалося випустити в ефір, просто замінюючи слова «Кучма» і «президент» на слово «влада». Маю припущення, що Федорович реагуватиме приблизно так само.

6. *«Газотранспортний консорціум».* Це навмисне ускладнення тексту, тобто свідоме порушення стандарту простоти (доступності) для того, щоб цензор заплутався і пропустив «нелояльну» новину. Особливо добре цей прийом вдається, звісно, в тій тематиці, у якій до ладу не розбирається ніхто, – ні цензор, ні навіть прем'єр-міністр чи президент, – як-от уже згаданий газотранспортний консорціум. Прекрасною нагодою користуватися таким способом була ключова подія по здачі суверенітету України за більш дешевий газ для бізнесів «своїх людей». Журналісти цілком могли вплітати справжню інформацію, переповнюючи свої сюжети неперетравними макроекономічними подробицями.

7. *Спростування.* Хоч як це дивно, але інколи єдиним способом подати інформацію про щось важливе є лише її ж спростування. Коли владі вдалося на якомусь етапі затиснути певну неприємну для неї інформацію, можновладець може проговоритися про цю ж інформацію наступного дня, спростовуючи її: «Такий-то спростував обвинувачення його у тому-то й тому-то».

Сьогодні влада не втомлюється спростовувати численні закиди на свою адресу. І вже є випадки, коли вони спростовують на «великій» прес-конференції ті звинувачення, які насправді були озвучені з «найменшої трибуни». Тут великим каналам і карти в руки! Вчора ваш цензор заборонив дати в ефір якесь звинувачення високого чиновника. Завтра цей високий чиновник (або ж його речник) спростував це звинувачення на пресі. Навіть не вагайтеся, тягніть це спростування в ефір.

8. *«Сам собі синхрон»*. Схожа позиція, але тут ідеться вже не про спростування, а про будь-яку думку. Дуже часто чиновники й політики говорять «правильні» для себе речі так, що власне з синхрону видно, що ця людина бреше. А телеекран – як збільшувальне скло. Трапляються й суто «фрейдівські» обмовки. Ось яскравий приклад: на «прямій лінії» 26 жовтня 2006 року президент РФ Володимир Путін заявив, зокрема: «Грузія добровільно увійшла до складу... Російської Федерації» (замість «царської Росії»!) Надзвичайно яскравими генераторами «сам-собі-синхронів» наприкінці 90-х - на початку 2000-х були президент Кучма, генпрокурор Потебенько, посол РФ в Україні Черномірдин. Сьогодні в найвищому владному політикумі «говорячих» персонажів, здається, навіть побільшало. Ловіть їх за язика! Демонструйте їхній справжній IQ. І демонструйте їхні справжні приховані наміри, про які вони «по-фрейдівськи» обмовляються раз-по-раз! Мені особисто шкода, що таку прекрасну обмовку пана Азарова згадав лише канал СТБ. Ця цитата за-слуговувала «найширшого екрану»: «Речь идет даже не об иностранной базе, а о базе государства, с которым мы столетиями жили вместе, с которым мы планируем и будем строить общее будущее». Комусь щось незрозуміло?

9. *«Залізобетонні» джерела*. Це такі джерела, до авторитету яких ми можемо апелювати, переконуючи цензора: «Це ж Інтерфакс дав» або «Так це ж сам президент сказав, як ми можемо не дати його слова!». При цьому можна не шкодувати пафосу. Тут на нашому боці і наша правда, і... їхня неправда. Принагідно, цілком дієвим додатковим аргументом може стати те, що «це ж точно дадуть усі конкуренти, як ми виглядатимемо, якщо не дамо!». Цей аргумент часто спрацьовував у нас на «Репор-

тері». І, за розповідями колег, на ТСНі, на «Вікнах», на «Подробностях»...

10. *Жертва ексклюзивом.* Коли 2000 року українські військові поцілили ракетою в житловий будинок у Броварах, влада з самого початку взяла курс на замовчування «точного» пострілу. Доступ журналістів до будинку було відразу ж перекрито, але оператор Нового каналу Володя Карпенко примудрився замаскуватися під еменесівця і з камерою зайшов до будинку. Він встиг відзняти лише п'ять неякісних планів («на бігу», без штатива, в «зваженому» розчині вибухового пилу), далі його «викрили» і вивели з будівлі. Але серед цих п'яти планів була безцінна панорама, на якій було добре видно, що всередині будинку через квартири утворилася вертикальна шахта. Це наочно підтверджувало «ракетну» версію. Коли виникла небезпека, що Новому каналу можуть закрити рота, я про всяк випадок віддав ці (ексклюзивні!) плани колегам-конкурентам із ТСН. Щоправда, тоді минулося, і саме Новий першим в ефірі озвучив «ракетну версію». Але якби нам тоді «закрили рота», ці плани показав би «1+1». І далі замовчувати історію стало б неможливо. Отже, якщо ви бачите, що ваш ексклюзивний матеріал є «мертво непрохідним» на вашому «рідному» каналі, не вагаючись віддавайте його конкурентам, у яких є шанс показати цей матеріал в ефірі. Майте на увазі: якщо про щось не розповіло телебачення, – вважайте, що «цього не було». В громадській свідомості. Будь-яка «історія», яку цензури вдалося поховати, перестає бути «історією». Будь-який прорив греблі цензури зрештою зносить цю греблю.

11. *Заклик до кращих почуттів.* Найближчий до нас цензор, як правило, наш же колега. Який, зазвичай, сам є журналістом. Я сам колись вимушено був таким «цензором», коли був випусковим і шеф-редактором. Отже, ми цілком можемо казати нашому найближчому цензору чимало емоційних аргументів: «Ти ж теж журналіст! Та як ти можеш! І хто тебе після цього поважатиме!» тощо. Можна й набагато жорсткіше. В ситуації, у якій опинилася журналістика та й уся країна сьогодні, краще втратити друга, аніж професійну гідність. Поставте цензора перед принциповим вибором. Робіть цей вибір максимально безкомпромісним. І намагайтеся вести таку розмову при всій редак-

ції. На його боці – більша сила, на вашому – набагато більша правда. До речі, саме цей спосіб і був найдієвішим для репортерів Нового каналу на початку 2000-х, коли їм доводилося боротися з «цензором» Кулясом.

12. *«Взаємозалік»*. Це надзвичайно ефективний спосіб подолання цензури, свого часу творчо опрацьований мною і моїми журналістами. Коли ви кажете цензору: «Ну добре, раз ти так намагаєш, я цього не дам, натомість я дам оце». «Взаємозалік» може бути довгостроковим, коли ви згадуєте, що заборонив цензор давати вчора, а що – три тижні тому. І завдяки цьому в ефір іде все нова й нова «підцензурна» інформація.

13. *Натяк*. Картинка і звук – надзвичайна зброя. Натякати можна й жестами, й мімікою, й інтонацією. Цим прийомом, до речі, дуже вдало користувалися в часи «чорної» кучмівської цензури ведучі ТСН Алла Мазур і Людмила Добровольська.

14. *«А що таке?»* Просто «грайте дурника». Робіть своє, а в разі закидів цензора, щиро дивуйтеся: «А що таке? Тут же все чисто!». Що ретельнішого цензора маєте, то більш виправданим є цей прийом. Створіть ситуацію, коли ви перестанете взагалі нести будь-яку відповідальність за «лояльність» власних матеріалів. Зрештою, не ви, а ваш цензор отримує гроші за «лояльність» до влади. І сумління совісті нехай будуть його. Спрацьовує дуже добре. Я знаю це, оскільки бував і в шкірі такого «дурника», і в шкірі «цензора», до якого приходили зі своїми матеріалами такі «дурники». Майте на увазі, що у цензора є набагато більша за вашу свобода дій. І в нього є свій «внутрішній цензор», також набагато більший за вашого. Перекладайте будь-яку відповідальність на його плечі. Хай «ріже» ваш матеріал він, а не ви самі!

15. *Контекст (або бекграунд)*. Він подеколи надзвичайно чітко показує «замовність» новини. Так, у випадках, коли в «Репортері» ми бували змушені таки дати «замовну» новину про владу, наступним матеріалом зазвичай ставили які-небудь яскраві й схожі за контекстом «новинки» або бекграунди від одіозних режимів «бацьки» Лукашенка, «батька всіх туркмен» Ниязова або й узагалі якихось колоритних африканських «царків». Контекст або бекграунд може містити досить чіткі висновки. Пам'ятаю коментар американського журналіста, де він у стенд-

апі тримає в руці кілька аркушків паперу і каже: «Оці кілька сторінок тексту – це програма федерального уряду з подолання бідності, питання, якого Америка не може розв'язати століттями». Стає зрозуміло, що таке питання кількома аркушиками паперу точно не розв'яжеш! У нас тут буквально днями була гарна нагода застосувати цей же спосіб: це коли наші «коаліціанти» дружно проголосували за бюджет країни без обговорення, а згодом – за бюджет парламенту, якого взагалі не бачили (тут, що правда, Сергій Лещенко виступив на «Укрправді», як завше, влучно і своєчасно).

16. *«Фора сильному»*. Дуже ефективний прийом для «заспокоєння» заповзятого цензора. Ми відразу ж ставимо, наприклад, чотири синхрони представників влади, і лише один, але ключовий синхрон, представника опозиції. Це персональна розробка Андрія Шевченка ще з часів його роботи чи не на «Післямові».

17. *Суперечності – докупи*. Ви собі навіть не уявляєте, наскільки суперечливі ці люди – політики й чиновники! Питання лише в нашій із вами спостережливості й «злопам'ятності». Оскільки політикам-чиновникам доводиться чимало публічно брехати, вони поступово самі заплутуються у своїй брехні, а часто обставини («політична доцільність») змушують їх власні ж учораšní слова спростовувати іншими словами. Це дає журналістам можливість прискіпливо добирати суперечливі висловлювання. Тоді ми даємо сьогодишню заяву і додаємо до неї ту з попередніх, у якій ішлося про протилежне. Крім того, дуже часто ми можемо давати «правильний» синхрон політика чи чиновника і закривати його картинкою, яка суперечить його ж заяві.

До речі, картинка – це наша потужна зброя, серед іншого – в битві з цензурою, адже, як правило, цензори більше уваги приділяють тексту, забуваючи або не маючи часу на перегляд картинки. Були випадки, коли журналісти не могли подати в сюжет певні факти у своєму тексті, тоді вони говорили «відцензурований» текст, а «перекривали» його промовистою картинкою з інтершумом. До речі, на «післяєфірні» претензії цензора тут цілком можна відповідати, що «так сталося» «з технічних причин»! Бо ж «техніка не витримує навантаження»...

18. *«А хто це сказав?»*. Якщо цензор намагається всунути у ваш матеріал якусь неправдиву інформацію або ж суб'єктивну думку, – сміливо вимагайте від нього, хай дає посилання на джерело! До речі, єдине, що має репортер, – це його добре ім'я, тому, переконуючи цензора, не забувайте постійно тицяти його носом у ту обставину, що внаслідок його цензури постраждаєте саме ви, автор матеріалу, бо глядач перестане вам довіряти! І ще тицяйте вашого цензора носом у дуже просту й очевидну обставину: якщо раптом оббреханий із його подачі чиновник, політик чи проста людина подадуть на вас, як на автора матеріалу, до суду, то відповідати за цензорську брехню будете ви, а не цензор. А відповідати можна не лише грошима й майном, але й особистою свободою, тому що ніхто не відміняв законодавчих норм відповідальності за наклеп!

19. *Без підпису*. Цей спосіб на початку кучмівського цензурного «беспредела» винайшли, здається, журналісти ТСН. Якщо вас примушують у матеріалі подавати недостовірні речі або нав'язують у нього суб'єктивні судження й у вас нема можливості від цього відмовитися (наприклад, під загрозою звільнення з роботи), ви можете сміливо, аргументуючи це вже згаданою втратою авторитету або можливими судовими позовами, ставити перед цензором умову, що матеріал у такому вигляді піде лише без вашого стендапу і без вашого підпису. До таких матеріалів чимало глядачів поставляться з меншою довірою, аніж до персоніфікованих і з зазначеним авторством. Мала, але перемога над цензурою. Цей метод сьогодні вже взяли на озброєння й менеджери, але про це – трохи згодом.

20. *«Юлія Задовбана»*. Це – трохи інший спосіб, коли ви підписуєтеся під «замовним» матеріалом псевдонімом із серії «промовисте прізвище». Свого часу спосіб підказала Іванка Коберник, користувалися ним на початку 2000-х чимало журналістів, затиснутих темниками каналів.

21. *Ну і наразити!* Цензора – в автори! Це найвищий рівень благородного шантажу, коли ви пропонуєте цензору самому підписатися під спотвореним ним матеріалом! Щось схоже відбувалося, здається, нещодавно на ТСН. І от дивіться, Сашко Ткаченко змушений був принаймні ньюзруму визнати існу-

вання так званих редакційних матеріалів (погодьтеся, «красивий» евфемізм!) і навіть зголосився начитувати їх своїм голосом.

Було б здорово, коли б журналісти один за одним відмовлялися від авторства у кожному відцензурованому матеріалі, і плюс до того відмовлялися б іще й начитувати такий матеріал. От уже б додалося роботи цензорам! І новини тоді виглядали б дуже цікаво: уявіть собі випуск, де декілька сюжетів про те, який хороший Янукович, який хороший Азаров, який хороший Литвин, яка в нас дружба з Росією, як у нас нема цензури, як здорово взагалі в нас, а влада столиці спить і дбає про озеленення, і ще віце-прем'єр сприяє розвитку талановитої молоді. Плюс уже наводиться повний порядок із підготовкою до «Євро-2012». І всі ці сюжети – без авторів, начитані одним голосом. Оце б уже стало остаточним доказом того, що влада жодним чином не намагається тиснути на пресу!

22. *«Вибирай сам!»*. Журналіст подає цензору два різних варіанти матеріалу, в кожному з яких закладено по «бомбі» (інколи й по декілька «бомб»), цензору пропонується обрати один із двох (такою простою психологією активно користуються продавці: людині психологічно легше на щось наважитися, коли їй пропонують обрати з двох приблизно однакових варіантів). Гра майже безпрограшна – є великий шанс, що хоч один із двох ваших варіантів пройде. Тим більше, що до випуску ставити щось таки треба!

23. *«Арбітр»*. Інколи єдиним способом подати позицію однієї зі сторін конфлікту є викласти її через коментар «третейського судді», тобто експерта. Це надзвичайно вдалий спосіб для тих редакцій, де цензорами введено заборону в принципі на появу в новинах конкретних політиків чи чиновників. До речі, така практика була дуже поширеною в 2004 році, коли на сході країни в багатьох телекомпаніях часто-густо було заборонено згадування самого лише прізвища Ющенка, а на заході – так само часто-густо заборонялося згадувати прізвище Януковича. Схоже на маячню, але це факт. Так, наприклад, мені відома історія, коли за саму лише згадку про те, що до Маріуполя приїхав із агітаційною поїздкою кандидат у президенти Ющенко, було відразу ж після ефіру новин звільнено все керівництво місцевої телекомпанії.

24. *Без посилань*. Це також спосіб для ситуацій із забороненими до згадування персоналіями. Знехтувавши стандартом достовірності, можна подати важливу думку чи інформацію, не роблячи посилання на «забороненого» цензурою політика чи на заборонене цензурою «неблагонадійне» джерело.

25. *Заява про звільнення*. Може бути надзвичайно ефективним способом. Особисто я вдавався до цього способу п'ять разів. Із них чотири – успішно. Тут відразу ж хочу вас застерегти. Справа в тому, що такий спосіб, по-перше, може бути лише крайнім кроком. Коли вже несила. І коли іншого способу ви вже не бачите. По-друге, вдаватися до нього можна лише тоді, коли ви цілковито переконані в своїй високій цінності для компанії і для керівника-цензора. Слід при цьому бути готовим до того, що вашу заяву буде підписано і ви зрештою станете безробітним. Що це таке, я добре знаю. Достойно, але дуже несолодко...

А може бути інше (я з таким не стикався, але знайомі журналісти мені такі історії розповідали): вас можуть не звільнити, але заяву збережуть, і потім, коли мине кризовий період, будуть вас нею шантажувати (адже керівники бувають дуже різні у своїй «винахідливості»).

До цього способу є ще одне серйозне «сезонне» застереження: річ у тім, що медіаменеджери останнім часом перестали дорожити «людьми з новин». Якість новин перестала їх цікавити, важливішим уже давно стали «політкоректність» або ж заробляння «джинсових» грошей. Більше того, чимало менеджерів, навпаки, чекають – не дочекаються від «незручних» підлеглих, щоби ті самі звільнилися (менеджерам тоді набагато менше мороки за Кодексом законів про працю). Тож спосіб із заявами про звільнення сьогодні став, здається, набагато більш ризикованим, аніж був у першій половині 2000-х.

З огляду на це є ще «полегшений» варіант, коли ви жбурляєте на стіл заяву, але без підпису. Це просто різновид психічної атаки. Слабкий аргумент, але в певній ситуації може й спрацювати.

26. *«Камікадзе»*. Це просто: «або пан, або пропав», «зроблю – а там хай що». Спосіб у всі часи з надзвичайно високим ризиком звільнення або й більших особистих неприємностей. Застосовувати його також може дозволити собі лише журналіст,

якого керівництво компанії високо цінує як працівника. Схоже, саме до цього способу вдався нещодавно Мирослав Откович із ТСН. Честь і хвала Мирославу за сміливий вчинок! Але цей спосіб – на крайній межі ризику.

27. *«Амнезія»*. Тут ризик трохи нижчий: «Ти казав, але я просто забув! Бий, звільняй, але ж воно вже пішло в ефір» (тобто однаково вже нічого не вдієш). Для посилення драматичного ефекту можна доповнити цей текст навіть ще й зустрічним запитанням до цензора: «Ну що ж ти мені не нагадав?!». Знову-таки перекладайте будь-яку відповідальність на його плечі.

28. *«А поговорити?!»*. Поки цензор читає ваш текст, відволікайте його анекдотами, розповідями про те, що цікавого було на зйомці, чим завгодно, щоб послабити його увагу до тексту.

29. *«Біла болонка з бантиком»*. Спосіб, можливо, не новий, мені особисто його відкрила Іванка Коберник (і таку назву способу я запозичив у неї). Полягає в тому, що ви навмисно, на найвиднішому місці в матеріалі (наприклад, на початку підводки і в першому ж закадровому тексті чи в першому ж синхроні) розміщуєте абсолютно очевидну і відверту «бомбу» (безумовно «непрохідної» інформації), а далі – приховуєте іншу «нелояльну» інформацію. Коли цензор бачить «болонку», в нього очі вилазять на лоба, він каже вам: «Ти що, з глузду з'їхав?» і затято починає викреслювати «болонку» з матеріалу. На контрасті він може не звернути уваги на ту інформацію, яку ви хочете протягти в ефір.

30. *«Робили все можливе!» («Але не вдалося!»)*. Завдання: переконати цензора в тому, що ви доклали всіх можливих зусиль, але оскільки «не вдалося», – то й питань до вас буде менше. Це скоріше спосіб не для того, щоб щось «таке» дати в ефір, а для того, щоб щось «не таке» не дати. І справді, геть не обов'язково людям знати кожний рух кожного з наших «князьків».

31. *«5 хвилин до ефіру!»*. Надзвичайно ефективний спосіб. Треба якомога більше затягти підготовку «підцензурного» тексту, щоб у цензора фізично не залишилося часу на роботу з ним. В умовах цейтноту цензор може фізично не встигнути виловити всі «цензурні косяки», і щось точно піде до ефіру! Це стосується таких новин, без яких випуск навряд чи може вийти, тому що у

випадку з менш важливими цензор просто викине невід цензурований сюжет із верстки випуску.

32. *«Bi-i-in!»* (маю на увазі той самий звук, яким в ефірі зазвичай перекривають матюки). Цю історію розповів колишній випусковий редактор ТСН Ігор Склярєвський (до речі, один із семи ТСН-івських журналістів, які звільнилися восени 2004 року на знак протесту проти цензури). На «Студії 1+1» свого часу було забороненим до вживання в ефірі слово «олігарх» (це був якийсь гіперболізований комплекс одного з власників каналу). В сюжеті Склярєвського про побиття народного депутата Головатого постраждалий казав: «Поїду з України! Не хочу з цими олігархами жити!». Коли Ігорю запропонували прибрати цей синхрон і він відмовився, йому наказали зробити «все, що завгодно, але прибрати слово "олігарх"». Склярєвський просто заклеїв це слово «біпом». В результаті вийшло навіть набагато пікантніше, ось таке: «Поїду з України! Не хочу з цими - бі-і-іп! - жити!».

33. *«Істерика»*. Цей спосіб краще вдається дівчатам, адже вони емоційніші, хоча і хлопцям не слід скидати його з рахунків, адже істерика – це не обов'язково сльози. Особисто я мав чимало випадків, коли успішне застосування саме цього способу відкривало «непідцензурній» інформації шлях до ефіру.

34. *«Усунути цензора»*. В жодному разі не йдеться про кримінал! Спосіб, який потребує окремого сценарію й допомоги колег, коли ви спільно створюєте таку ситуацію, завдяки якій цензор фізично не може вичитати текст, оскільки йому доводиться вирішувати якісь інші термінові питання. Спрацьовує, щоправда, одноразово. Тож тримайте цей спосіб лише на крайній випадок, коли «підцензурна» новина має надзвичайну суспільну вагу. І, знову-таки, об'єднуйтеся! Без допомоги колег цей спосіб не спрацює.

35. *«Нам щойно повідомили»*. Це дуже ефективний спосіб, коли ви до самого ефіру приховуєте «нелояльну» усну інформацію, а потім даєте її ведучому в студію під час ефіру як екстрене повідомлення.

...36. *Вигадауйте нові способи!* Хай це прозвучить цинічно, але для того, щоби зберегти здоровою власну психіку, намагайтеся абстрагуватися від негативних емоцій. Спробуйте ставитися до кожної ситуації як до шахової партії, де можна прораховувати

наперед ходи і таки переграти цензора, хоч на його боці й колосальна перевага.

У післямові до всіх цих способів Ірог Куляс зауважив: звільнений, безробітний, мертвий журналіст – це поганий журналіст, бо цінність ЗМІ полягає у виконаній роботі: донести справжню інформацію людям. Журналіст відповідає за те, що знайдену ним інформацію почують. Якщо її повідомили за стандартами (оперативно, точно, повноцінно, збалансовано, достовірно, доступно і відокремивши факти від коментарів), значить, він якісно виконав свою роботу.

В контексті цензури як аспекту медіа-безпеки важливої ваги набирає корпоративна єдність ЗМІ. Саме об'єднання журналістів здатне зробити їх сильнішими. В Україні відомі випадки, коли вдалося у такий спосіб уникнути тиску. Так, наприклад, журналісти «Вікон» і ТСН не побоялися підписатися під відкритими листами з викладом конкретних фактів цензури в їхніх редакціях. «Перше і головне – професійне згуртування. Ми ніколи не зможемо подолати новітню цензуру, якщо знову (як уже багато разів бувало раніше) загрузнемо у з'ясуванні стосунків між собою... Якщо журналісти будуть об'єднуватися й підтримувати одне одного – є шанс зберегти право на професію... Об'єднуватися слід саме на ґрунті підтримки одне одного в повсякденній роботі... Журналіст як такий – це завжди бойова одиниця, «сам собі редакція. Якою б потужною не була цензура в його «рідному» ЗМІ. Ще на початку 2000-х це було важко. Сьогодні є Інтернет. Влада вже має відпрацьовані способи придушення свободи слова в газетах, на радіо і телебаченні. Тому що це серйозні бізнеси, які владі доволі легко контролювати. А от Інтернет, цей «останній бастион свободи слова», з кожним роком розвивається і дарує нам колосальні можливості доносити людям правду... Заводьте свій блог. Зробіть собі взагалі власний сайт... Влада не зуміє тотально проконтролювати Інтернет». Автор вважає, що нині йдеться про виживання в принципі такої професії, як журналістика, тож не можна допустити позбавити журналістів права на їх фах, а для цього треба «бути винахідливими і трудолюбними, ретельними і терплячими, хитрими і розважливими в широкомасштабному спротиві тотальній цензурі».

Гарантом медіа-безпеки може стати й псевдонім журналіста. Він гарантований Законом *«Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні»*. Обов'язково реєструвати псевдонім не вимагається.

Псевдонім є відносною гарантією фізичної безпеки журналістів при написанні критичних матеріалів. Проте захист псевдонімом через недосконалість українського законодавства аж ніяк не гарантує стовідсоткову безпеку. Псевдонім в Україні стає відомим на першу ж вимогу суду. Це прецедент. Медіаюристи виступають проти цієї норми, вважаючи, що вона суперечить Європейській конвенції з прав людини та іншим нормам міжнародного права. Європейський Суд теж захищає імена людей і не дозволяє їх розкривати. У випадку коли редактор і колектив видання не погоджуються з рішенням суду і не вважають за необхідне розкрити псевдонім свого колеги, то слід письмово мотивувати відмову, посилаючись на Європейську конвенцію з прав людини і основних свобод (від 04.11.1950) та на практику Європейського Суду з прав людини. Практика доводить, що вимоги позивачів до ЗМІ розкрити ім'я журналіста практично не мають успіху. У більшості випадків відповідачем по справі стає ЗМІ, не називаючи свого колегу. Тим більше, що це дозволено: у суді відповідає за публікацію як автор, так і ЗМІ (постанова Верховного Суду України від 28.09.1990) – вони є солідарними відповідачами.

Слідчі органи можуть намагатися розкрити псевдонім, притягнувши редактора видання як свідка, який за законом зобов'язаний надавати свідчення у суді і не має права ухилятися, але редактори достатньо обізнані у правах медіа, щоб не піддатися на цю норму. Слід пам'ятати, що за нанесення моральної шкоди фінансові компенсації не обмежені (Верховна Рада нещодавно зняла їх обмежувальні рамки). Тож журналістам слід особливо дотримуватися законів, бо це гарантія їхньої безпеки.

Судові позови проти ЗМІ вважають лідером тиску на журналістів. Найчастіше висунуті претензії стосуються честі, гідності і ділової репутації. Окремої статті щодо їх захисту немає, але правочинність все ж існує згідно загальних законодавчих норм. Плюсом є скасування у 2001 р. кримінальної відповідальності за наклеп. Кримінальна відповідальність за образу та наклеп супе-

речить вимогам Ради Європи. Відомості, що ганьблять, – це ті, котрі не відповідають дійсності, принижують честь і гідність громадянина в суспільній думці або в очах окремих громадян. Думки та оцінки, побудовані на конкретних фактах, не можуть бути істинними або помилковими. Тому судити журналіста за висловлювання його думки, цивільної позиції, критичні оцінні судження незаконно. Мати свою думку – це право кожної людини. Закон України «Про інформацію» ст. 47-1 вказує, що ніхто не може бути притягнений до відповідальності за висловлення оціночних суджень. Згідно закону, ними є «висловлювання, які не містять фактичних даних, зокрема критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, з огляду на характер використання мовних засобів, зокрема вживання гіпербол, алегорій, сатири. Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості».

Якщо ж проти вас таки подали позов щодо захисту честі, гідності і ділової репутації фізичної чи юридичної особи, медіа юристи рекомендують:

1. Уважно вивчити текст позовної заяви.
2. Звернути увагу, чи має право позивач на її пред'явлення і чи журналіст є належним відповідачем по справі.
3. Звернути увагу, чи вказана сума позову.
4. Зібрати в окрему папку всі публікації та інші документи, що стосуються справи.
5. Скласти список свідків та інших осіб, які можуть підтвердити достовірність викладеної журналістом інформації.
6. Почати збір і класифікацію доказів правдивості викладеного.
7. Звернути увагу, чи йде мова про спростування фактів чи про спростування оціночних суджень, позивач переказує слова журналіста чи цитує їх дослівно.
8. Скласти порівняльну таблицю: опублікована інформація – інформація, викладена у позовній заяві.
9. Написати свої заперечення на позов.
10. На першому судовому слуханні слід подати ці заперечення та надати докази правдивості викладеної інформації.

11. Якщо немає змоги одразу надати докази, слід заявити про ці наміри. Суд має право відмовитися потім їх приймати, якщо на попередньому слуханні про них не було проінформовано.

Не з'явитися до суду можна лише з поважної причини (хвороба, відрядження). Суддю потрібно попередити, а на наступному судовому слуханні надати письмове підтвердження своєї відсутності. Якщо журналіст уникає суду, справа може бути розглянута заочно, без його участі. Відсутність на суді – це втрата повноцінної можливості захистити свою позицію. У суді потрібно ознайомитися з матеріалами справи. Журналіст має право зробити їх копії чи здійснити виписки. Можна уточнити у судді незрозумілі моменти. Під час розгляду справи можна заявляти клопотання: про перенесення слухання з поважної причини, про надання доказів позивачем, про запрошення додаткових свідків тощо. Якщо ви вважаєте, що позов обґрунтований, намагайтеся переконати суддю, що справа має значний суспільний інтерес, яким і був продиктований виступ; що журналіст не мав злих умислів; що він ретельно перевіряв факти. Слід звернути увагу на непропорційність завданої шкоди і морального відшкодування, яке вимагає потерпілий. Можна послатися на те, що вам не надані ніякі розрахунки на підтвердження суми відшкодування, надати довідку про свою зарплату, вказати, що під вашою опікою знаходяться престарілі батьки чи малі діти тощо. Якщо ви не згодні з винесеним рішенням, можна оскаржити його у суді вищої інстанції. Обов'язково слід дотриматися термінів: протягом 10 днів подати заяву про апеляційне оскарження та протягом 20 днів – саму апеляційну скаргу. Коли ці строки пропустити, це може стати майже непереборною перешкодою в оскарженні несправедливого судового рішення.

Сьогодні в Україні вкрай важко затримати журналіста за його професійну діяльність. Впродовж останніх років українських журналістів затримувати у Білорусії та в Росії (5 канал, Новий канал, канал 1+1). Переважно журналіста затримують до з'ясування його особи. Тому важливо мати при собі документи, які б посвідчили причетність до медіа, та

уважно стежити за терміном їх дії. При затриманні їх потрібно пред'явити, пояснити суть своєї діяльності і не перешкоджати огляду особистих речей. Не здаватися розгубленим, щоб не викликати підозру. Не слід носити з собою нічого, що може видатися правоохоронцям незаконним. На ваше прохання працівник міліції має аналогічно у розгорнутому вигляді пред'явити своє посвідчення (не намагайтеся взяти його до рук). Якщо попри все вас забирають у райвідділок, спробуйте привернути увагу колег, інших людей (у суді вони можуть стати вашими свідками). Не чинить опір – це адміністративне правопорушення. Крім того, це значно полегшує справу тим, хто вирішив вас затримати. Тоді уже затримують за вчинений опір працівнику міліції і в суді немає жодних шансів оскаржити затримання. Аналогічно не можна втікати (за втечу вас можуть затримати більш як на 3 доби). При затриманні ви маєте право на телефонний дзвінок своєму адвокату, родичам, редактору. Не варто ділитися з правоохоронцями своїм наміром оскаржити затримання. Після звільнення слід зняти побої в травмпункті та пройти тест на алкоголь (довідки будуть необхідні як додатки до офіційної заяви про оскарження). У заяві вимагайте визнання дій осіб, які вас затримали, незаконними та відшкодування матеріальних і моральних збитків. Зробіть справу якомога публічною, звернувшись з листом до громадських та журналістських організацій, опублікувавши інформацію у своєму виданні тощо.

Питання до семінарського заняття:

1. Проаналізуйте, наскільки часто в українському правочинстві діє ст. 171 КК України. Назвіть відомі вам випадки її застосування. Коли і з яких причин у відкритті провадження по статті журналістам було відмовлено?
2. Які спірні моменти виникають при застосуванні ст. 171 КК України? Обґрунтуйте.
3. Підберіть 2-3 найбільш резонансні судові позови проти журналістів.

Завдання:

1. Підготувати зразок заяви про злочин.
2. Підготувати зразок скарги на постанову про відмову в порушенні кримінальної справи.

Рекомендована література

1. Василик Л.Є. Медіабезпека в світлі ст. 171 Кримінального кодексу України: дискусійні аспекти // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 25 (64). – № 4. – Часть 1. – С.114-119.
2. Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів». Ст. 17.
3. Закон України «Про інформацію». Ст. 30.
4. «Інститут розвитку регіональної преси» надає правову допомогу журналістам [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/notices/2012-02-23/69828>
5. Кримінальний кодекс України. Ст. 162., Ст. 171., Ст. 182., Ст. 296.
6. Правовий самозахист журналістів. Практичний посібник з юридичного захисту працівників ЗМІ в Україні. – К., «Геопринт», 2003. – 106 с.
7. 171 стаття ККУ: науково-практичний коментар [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/yuridichna-consultaciya/2012-09-17/75106>
8. Цивільний кодекс України. Ст. 307.
9. Члени робочої групи по застосуванню ст.171 ККУ звернуться за експертною оцінкою до Національної школи суддів [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/news/2013-03-14/79959>

Тема № 3. Фізична та майнова безпека ЗМІ

1. Фізична безпека журналіста:
 - погрози по телефону та заходи безпеки;
 - погрози при особистому спілкуванні;
 - погрози в листах та реагування на них.
2. Майнова безпека журналіста. Напади на редакції та особисте майно журналістів. Рекомендації щодо захисту.

Нерідко за виникнення конфліктних ситуацій стосунки з



журналістами з'ясовують не в правовому полі, а шляхом погроз та фізичної протидії. Тож одними з аспектів медіа-безпеки є фізична та майнова безпека журналістів. Фізичні напади – непоодинокі у діяльності представників медіа.

Які ж правила поведінки слід пам'ятати? По-перше, завжди рекомендують встановити, звідки можлива агресія, хто конкретно може загрожувати. Відповідь на це питання в більшості дає добре відоме формулювання: кому це вигідно? Таким чином джерело загрози журналіст повинен шукати насамперед в тій сфері, в колі тих осіб, інтереси яких зачіпає своїми публікаціями. Журналіста рідко переслідують, керуючись абстрактними поняттями. Набагато частіше бажання зупинити його чи навіть знищити виникає в людей, чий особисті інтереси можуть постраждати у випадку, якщо матеріал буде опублікований. Замах, теракт, пограбування в роботі журналіста – одні з факторів реального ризику.

За опитуваннями працівників ЗМІ у 2007 році, оприлюдненого авторами посібника «Заручники інформації», встановлено: приблизно 70% з них або самі отримували погрози, або їх колеги. У свій час погрожували Г.Гонгадзе («Українська правда»), А.Політковській («Новая газета»), О.Просєкіну («Український тиждень»), Л.Шубіній («Яворівщина»), В.Ісаєву («Рівне вечірнє»), Л.Буджуровій («Перша кримська») – і цей ряд можна продовжити. Мабуть, таким досвідом можуть поділитися багато з журналістів. Через подібні дії їх намагаються підпорядкувати чужій волі або ж змусити не порушувати певні проблеми. Як правило, до погроз переходять, коли з журналістом не вдається домовитися, коли підкуп не діє. Проте тоді він знає тих, від кого йде небезпека. З власного досвіду неприємно згадувати, коли телефонують представники однієї релігійної конфесії та з огляду на здавалося б не такий аж і проблемний матеріал («Під маскою благодійності») попереджають: «Да простит вас Господь...» чи представники прокуратури «турботливо радять» знайти інші те-

ми для виступу, бо «життя й так важке, то нащо постійно писати про кримінал...»

Звичайно, бувають погрози і психічно неврівноважених людей, які вороже сприймають журналістів (за даними правоохоронців, 80% погроз надходить саме від таких осіб). Працівників ЗМІ залякують і для отримання інформації, спонукання до певних вчинків, або просто щоб «поставити на місце» занадто гострих на слово.

Як реагувати? На жаль, багато нехтує цими погрозами, забуваючи, що 20% з них все ж становлять реальну небезпеку. Проте слід пам'ятати, що залякування, за оцінками психологів, іноді може мати досить складні наслідки. Воно є порушенням прав людини і може зруйнувати її психічний і фізичний стан, змусити змінити обставини роботи (навіть переїхати, покинути країну, припинити роботу над якимись матеріалами тощо). Тому були випадки, коли українські журналісти просили навіть придуку за кордоном, не почувуючись безпечно в Україні.

Особливо небезпечно й те, що загроза може стосуватися фізичної безпеки рідних та близьких (погрози викрадення), житла та майна (погрози підпалу), бізнесу (знищення приватної справи). Зловмисники можуть також повідомити, що знають графік роботи чоловіка чи дружини, адреси рідних, школу чи садок, які відвідують діти. У цей спосіб вони застосовують психологічний тиск для того, щоб спонукати журналіста зупинити роботу над викривальними матеріалами.

Погрози по телефону. Автори посібника «Заручники інформації» пишуть, що найчастіше погрожують по телефону, бо так злочинцеві легше залишитися анонімним, простіше налякати. Не варто у розмові видавати власні емоції, слід говорити звичайним тоном, впевнено. Так можна спонукати людину додати до погроз ще якісь деталі, отримати інформацію, яка допоможе краще зрозуміти ситуацію (зловмисник може проговоритися). Можна вдати, що не туди потрапили – тоді можуть застосувати інші кроки і видати себе. Можна імітувати збій зв'язку (замовкнути) – не зрозумівши, що сталося, опонент може викрити себе. Варто затягувати розмову, ставити запитання і отримувати відповіді, щоб зібрати максимум інформації. При систематичних погрозах добре записати їх на автовідповідач чи диктофон (плів-

ковий, бо цифровий не приймається в суді як доказ). Цей голос можуть впізнати колеги чи знайомі. Можливо, він нагадає когось, з ким уже доводилося спілкуватися при написанні останніх матеріалів. Варто проаналізувати, на яку тему були ці виступи і кого могли зачепити. Можна шляхом фонологічної експертизи встановити, хто телефонував: вік, риси характеру, освіта (це проводиться після відкриття за фактом погроз кримінальної справи). Поки йде розмова, хтось може подзвонити на АТС і дізнатися, звідки надійшов дзвінок. Якщо лінія обірвалася, слухавку варто покласти поруч телефону – канал зв'язку зберігатиметься ще майже годину. З іншого телефону за цей час можна подзвонити диспетчеру АТС і встановити номер, з якого телефонували. Диспетчер може і не назвати номер, але тоді варто записати його прізвище і час розмови (на запит правоохоронців він надасть інформацію).

Рекомендують зібрати максимум інформації про того, хто погрожує. Слід звернути увагу: можливо, дзвінок був міжміським, з автомобіля, з телефону-автомату, з мобільного... Якими були перші слова: чи уточнювали, з ким говорять; чи відрекомендувалися; чи одразу перейшли до погроз (емоційно нестабільні люди не пояснюють своєї поведінки). Журналістам рекомендують звернути увагу на такі моменти:

- Швидко чи повільно вимовляються слова;
- Чи є якісь дефекти мови, акцент, ін. особливості;
- Який тембр голосу (тихий/голосний, хрипкуватий/дзвінкий);
- Яка манера розмови (спокійна і впевнена, плутана, сумбурна, ввічлива/груба, емоційна/безбарвна, мова твереза/п'яної людини, чи немає підкресленої байдужості);
- Чи були сторонні шуми (інший голос, який щось підказував, шум вулиці, поїзду, трамваю чи метро, тиша...).

Під час розмови варто отримати відповідь на такі запитання:

- Куди і по якому номеру телефонує ця людина?
- Які вимоги висуває?
- Це її особисті вимоги чи когось іншого (вона є посередником)?
- На яких умовах вона буде задоволена?

- Як і коли з нею можна зв'язатися?

- Кому ви можете в повинні повідомити про дзвінок?

Не можна діяти аналогічно – переходити на погрози, бо це викликає агресію і загострює ситуацію. Після розмови варто одразу написати заяву у міліцію з проханням вжити заходів, виклавши якнайповнішу інформацію. Слід простежити реєстрацію заяви, а копію, завірену черговим, залишити у себе. Слід звернутися до профспілки – правоохоронці зрозуміють, що матимуть справу не з однією людиною, а з журналістською спільнотою. Друзі можуть проводити журналіста додому, прийняти рішення на рівні редакції, можна звернутися до роботодавця із заявою. Приховування ж погрози та ігнорування часто сприяє скоєнню злочину.

Погрози при персональному контакті. Після телефонних це найпоширеніший вид погроз. Вони плануються заздалегідь і передаються через інших осіб, адже замовники бояться, щоб їх не впізнали. Метою є не просто залякати, а й перевірити реакцію журналіста на погрозу: до кого він звернеться за допомогою (можуть встановити нагляд, прослуховувати телефонні розмови тощо). Часто такі погрози справді передують нападу. Тому поради: коли виходите з роботи, зателефонуйте рідним і повідомте, коли приблизно будете удома; бажано, щоб родина знала ваш маршрут; важливо його час від часу змінювати, щоб дезорієнтувати тих, хто міг би вас підстерігати по дорозі. Слід обирати людні маршрути. При персональній погрозі слід одразу назвати ст. 171 Кримінального кодексу України – це може стримати нападників.

Рекомендують також вияснити деталі: показати, що інформація, про яку вас попереджають, сприймається вами як непорозуміння – тоді нападник постарається вас переконати і скаже більше, проговориться, може вида-ти якісь деталі, які допоможуть вам встановити, звідки йде загроза. Варто вияснити, від кого слід чекати неприємностей: які кола представляє ця особа, у зв'язку з чим погрожує, які умови висуває, які строки даються, які можуть бути наслідки при невиконанні умов погрози. Рекомендують проявити психо-логічну стійкість і не показувати стурбованості: погляд



байду-жий, наче крізь супротивника; коли приходять впритул, не відступати (це продемонструє страх), краще боком обходити люди-ну. Слід звернути увагу: погрожує одна людина чи група осіб, які між ними стосунки, чи є ватажок, чи вони організовані. Не слід поводитися грубо, бо можна спровокувати напад. Варто за-пам'ятати зовнішність людини (колір очей, форму обличчя), зве-рнути увагу на одяг, зріст, на особливі прикмети (родимки, шра-ми, татуювання), на манеру розмови (заїкання, жестикуляція, ви-мова, лексика).

Погрози в листах. Вони надходять рідше, бо тому, хто погрожує, важче відстежити реакцію журналіста. 90% листів надходять від психічно невірноважених людей (для них це як зняття психічної напруги). Листи з погрозами підписують від імені екстремістських груп, вони можуть мати вигляд «списку смертників». Крім листів, можуть підкинути записки, диски тощо. Відкривати листа слід дуже обережно, особливо коли його вага підозріла, розрізати ножицями, а не розривати. Коли вийняли, не слід залишати власних відбитків на листі і покласти його у файл. Не можна м'яти лист, zostавляти на ньому свої помітки. Зберегти слід упаковку і все, що може бути вкладено в лист. Далі варто звернутися до міліції із письмовою заявою. Слід повідомити роботодавця, редактора та колег, профспілки, надати факту якнайбільшій публічності. Законодавством відведено три дні на перевірку заяви – надалі або порушується кримінальна справа, або передається до іншої інстанції, або по справі відмовляють. Якщо міліція не вклалася у цей термін, передбачено ще сім днів для вивчення ситуації.



Погрози по Інтернету. Так погрожували житомирському журналісту Віктору Котенку, про що повідомила «Телекритика» (27.11.2010). Це сталося після публікації на сайті svoboda.zhitomir.ua декількох резонансних розслідувань про незаконну імміграцію мусульман та про створення ісламського культурного центру в Житомирі. У журналістському розслідуванні Котенко розповідав, що іммігранти пов'язані з махінаціями, ви-

биванням грошей і що до цього причетні співробітники СБУ і міліції. Автор отримав на свою електронну пошту відеопослання з погрозами з Чечні, а також помітив, що перебуває під щільним кільцем зовнішнього спостереження. Після оприлюднення його відеозвернення на Youtube почала реагувати міліція.

Напади на майно журналістів та редакцій. Такі напади в Україні фіксують щорічно. Це справляє негативний вплив на імідж влади і міліції (замість того, щоб демонстративно проводити розслідування, правоохоронці діють вкрай пасивно). Зловмисники можуть вночі проникнути в редакцію і влаштувати розгром робочих місць журналістів. Вони діють незаконно, бо згідно закону України *«Про соціальний захист журналістів»* (ст. 17) службова діяльність журналіста не може бути підставою для вилучення зібраних, опрацьованих, підготованих матеріалів та технічних засобів, якими він користується у своїй роботі. Нападати на журналістів можуть не тільки сплановано, а й при виконанні ними щоденних професійних обов'язків. Так, у червні 2010 в Одеському порту представники приватної «Н.» компанії незаконно затримали знімальну групу інформаційного агентства «Міст-Одеса», яка хотіла відзняти рейдерське захоплення підприємства. Співробітники компанії із застосуванням сили відібрали у журналістів Олексія Синила і Володимира Крижанівського знімальну техніку і засоби зв'язку, після чого закрили їх у невідомому приміщенні, навіть опергрупу Приморського РВВС м. Одеси не пропускали на територію підприємства. Численних нападів зазнали журналісти, які висвітлювали події на Євромайдані – була пошкоджена дорога техніка. Медійників, які висвітлювали акцію, фактично цим залякували.

Найгірше ж у цих ситаціях те, що справи можуть навіть не відкриватися, а винні залишаються безкарними. Зазвичай в Україні міліція не порушувала справ, не бажаючи конфліктувати з провладними колами чи місцевими впливовими структурами. Буває, що «складу злочину не знаходять», навіть коли побито журналіста чи знищено техніку. Так, 12 липня 2009 року депутат від Партії регіонів Олег Калашніков перешкодив роботі групи журналістів каналу СТБ під Верховною Радою. До журналістки Маргарити Ситник застосували силу, відібрали касету, побили оператора Володимира Новосада. Такі справи ніколи не можна

замовчувати, необхідно якнайширше інформувати про них громадськість та домагатися покарання винних.



У наведеному випадку прокуратура Печерського суду м. Києва порушила кримінальну справу за ст. 171 ККУ (перешкодження професійній діяльності журналістів). Журналісти з різних регіонів скерували до Генпрокурора відкритого листа з вимогою покарати винних. Та він заявив, що Генпро-

куратура не знайшла достатньо доказів для притягнення до відповідальності депутата Калашнікова. Тоді журналісти вдалися до пікету установи. Як наслідок постанову було скасовано і справу передано на дорозслідування. Врешті депутата притягли до відповідальності і його імідж як політика серйозно постраждав, до передвиборчого списку Партії регіонів він уже не потрапив.

Резонансним був напад у 2010-му в Центральному парку культури (Харків) на захисників дерев та журналістів, які працювали на місці події. Невідомі побили журналіста інформагентства УНІАН Андрія Марієнка та пошкодили фотоапаратуру кореспондентів агенцій «Українські новини» Сергія Бобка та «Фотолента» Сергія Козлова. У таких випадках потрібно захищати свою правоту. Шкода, що ряд журналістів, не вірячи у справедливість, не звертаються до правоохоронців, тож багато злочинів проти ЗМІ так і не розслідуються.

При пошкодженні майна слід вимагати відшкодування збитків у цивільному процесі або повернення вилученої техніки. До речі, роботодавець не має права вимагати від журналіста відшкодування коштів у такому випадку. Якщо пошкоджено особисту техніку журналіста, відповідальність несе роботодавець. Це має зазначатися у трудовій угоді. Пошкодження професійної техніки кваліфікується за ст. 171 КК України і карається штрафом до 50-ти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на 6 місяців або обмеженням волі на строк до 3 років. При конфлікті варто нагадати порушникам про цю статтю,

слід привернути увагу оточуючих (вони можуть виступити свідками на суді). Якщо техніку б'є розлючений некерований на-товп, краще відступити і врятувати своє життя. Якщо це неможливо, пояснити, що журналіст такий же працівник і перебуває на роботі. Можна підкреслити, що ви нейтрально ставитися до екстремістів, може, навіть співчуваєте їм...

Якщо ж техніку зберегти не вдалося, слід написати заяву у міліцію та обов'язково наполягати, щоб порушення кваліфікували за ст. 171 ККУ, а не за ст. 296 ККУ (хуліганство). Чим більше ст. 171 буде застосовуватися на практиці, тим краще вона захищатиме права журналістів. Слід також звернутися до профспілки, надати справі максимального розголосу. Це не дасть можливості її закрити чи перекваліфікувати в хуліганство. Профспілка може добитися й компенсації матеріальної шкоди та надати юридичні консультації.

Нападають на редакції для залякування або помсти. В Україні переважно стріляють по вікнах вночі або підпалюють приміщення. У «темні» 1990-ті нападали навіть серед дня – люди в масках та камуфляжі вривалися у редакції, били техніку і журналістів. Справи розслідували, встановлювали винних, проте до суду так і не доходило. Від нападів не застраховане будь-яке ЗМІ, яке проводить розслідування на гострі суспільні теми. Роботодавці згідно законодавства несуть відповідальність за життя і здоров'я співробітників, тому не мають економити кошти на охороні: посвідчення відвідувачів мають перевірятися на вході, бажано вести журнал відвідувань; варто мати сигналізацію, тривожну кнопку, відеоспостереження при вході, решітки на вікнах, вогнегасник. Приміщення також можна застрахувати.

За умови тиску, крім правоохоронців, слід звернутися також до якнайширшого кола органів влади, правозахисних організацій – українських та міжнародних. Можна провести пресконференцію та поширити інформацію серед інших ЗМІ. Слід постійно висвітлювати, що роблять правоохоронці по розслідуванню інциденту та підкреслювати, що загрожує злочинцям. Водночас подавати реакцію влади на цей випадок. Якнайбільша публічність є запорукою безпеки.

Щодо пошкодження майна, то його, як правило, руйнують шляхом підпалу: вкидають пляшки з запалювальною сумішшю,

обливають бензином двері і підпалюють. Так, у кабінет редактора газети «Час» (Чернівці) Петра Кобевка підклали вибухівку, яка спрацювала, вибивши вікна (на щастя, ніхто не постраждав). Інцидент так і не розслідували. У 2006-му редактору «Першої кримської» Лілії Буджуровій підпалили будинок (перед тим газета єдина у Криму опублікувала список кандидатів у депутати, які мали кримінальне минуле) – в результаті квартал почали патрулювати міліцейські патрулі, а в будинку встановили тривожну кнопку. Справу ж порушили лише за ст. 296 (хуліганство). Свого часу підпалили також і приміщення львівської газети «Поступ».

Коли трапляється такий випадок і приміщення загорілося, слід вимкнути світло і перекрити газ, відкривати вікна чи двері потрібно дуже обережно, бо свіже повітря може підсилити пожежу. Якщо стріляють по вікнах – лягти на підлогу (стояти небезпечно через можливість рикошету). Перед зверненням до правоохоронців слід сфотографувати пошкодження – це будуть ваші докази у суді.

Є випадки, коли редакції можуть замінювати (у 2007 р. так повелися з газетою «Сегодня»). Як правило, це роблять терористичні чи кримінальні структури, тому варто врахувати, чи може публікація образити почуття, наприклад, релігійних фанатиків та ін. осіб. Про можливий вибух можуть попередити підозрілі пакети, забуті сумки. Їх не варто торкатися, не можна поруч палити, слід викликати представників МНС. При вибуху потрібно залишити приміщення (ліфтом не користуватися), при завалах – не вибиратися самостійно (краще укріпити довколишні стіни залишками меблів, стін та стукати, привертаючи увагу рятувальників; кричати слід, лише почувши їх голоси, інакше можна задихнутися).

У власному житлі слід встановити решітки на вікнах і броньовані двері, домофон, укріпити входи у підвал і на горище, мати вогнегасник і застрахувати майно. Буває, вибухівку підкладають в автомобіль. Тому звечора варто очистити місце парковки від сторонніх предметів, щоб вранці можна було помітити слід злочинців (бруд з дна автомобіля, подряпини в місцях проникнення, фрагменти упаковки вибухових матеріалів), слід обладнати авто протиугінними пристроями.

При перешкоджанні законній професійній діяльності журналістів зловмисникам можна нагадувати не лише українські закони, а й посилатися на європейські правові норми. Зокрема, Рада Європи (Комітет міністрів) Рекомендацією № R (2000) 7 різко засуджує порушення прав журналістів, а саме: перехоплення каналів зв'язку чи листування журналістів, накази або дії щодо нагляду за журналістами чи їхніми контактами, накази або дії щодо обшуку чи накладення арешту на приватні або ділові приміщення, власність чи листування журналістів, на особисті дані, що стосуються їхньої роботи.

Таким чином, знання законів та правил безпеки, вміння ними скористатися значно покращить безпеку журналіста при виконанні ним професійних завдань.

Питання до семінарського заняття:

1. Проблема фізичної безпеки журналіста.
2. Проблема майнової безпеки ЗМІ.
3. Медіа-законодавство про безпеку ЗМІ.
4. Погрози журналістам в Україні: спільні тенденції. Досвід працівників ЗМІ.
5. Напади на редакції українських видань. Реакція правоохоронців. Стан розслідувань інцидентів.

Рекомендована література

1. Безпека журналістів // Романюк О.М. Заручники інформації. Посібник з безпеки для українських журналістів / Передм. О.Мані-Кьорл; В.Ф.Іванова. — К., 2007. — С. 12-28.
2. Журналісти вимагають, щоб стаття, яка їх захищає, нарешті почала діяти [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.bilozerska.info/?p=7240>
3. Журналісти, які постраждали, виконуючи професійні обов'язки [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://glavnoe.ua/votes/>
4. Закон України «Про соціальний захист журналістів». Ст. 17.
5. За погрози журналістам пропонують позбавляти волі на строк до 6 років [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://intb.te.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1740:-6-catid=56:politic
6. Кримінальний кодекс України. Ст. 171, Ст. 296.

7. МФЖ засудила безкарність злочинів проти жінок-журналістів [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/news/2011-11-25/67560>
8. Олег Покальчук. Психологічний захист журналістів. Частина 1. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://video.telekritika.ua/show/masterclass/356>
9. Олег Покальчук. Психологічний захист журналістів. Частина 2. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://video.telekritika.ua/show/masterclass/357>
10. У Словенії погрожують вбивством авторам розслідування про зброю [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/news/2011-12-03/67758>
11. Як били правозахисника Євгена Соловйова і погрожували кореспонденту сайту “Справжня вярта” [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://varta.kharkov.ua/city/106_7828.htm

Тема № 4. Протидія професійній діяльності ЗМІ та рекомендації медіабезпеки.

1. Поведінка при стеженню та перехопленню інформації.
2. Протидія підслухуванню. Напади на журналістів.
3. Професійна трансформація журналістів та її вплив на безпеку.
4. Журналіст і зброя.

Стеження за журналістами, прослуховування їх телефонних розмов, напади на представників ЗМІ, на жаль, досі залишаються значною загрозою їх професійній діяльності.

Перед нападом зазвичай про журналіста збирають інформацію. Проводять стеження, щоб вивчити його маршрут та час повернення додому. Стеження також проводять для того, щоб розкрити джерела журналіста чи (при демонстративній формі) для залякування. Найвідоміший випадок – стеження за Г.Гонгадзе, яке велось з трьох службових автомобілів зовнішнього спостереження УМВС (було залучено п'ять комплектів номерних знаків). Журналіст помітив слідкування і звернувся до Генпрокуратури, проте стеження за ним не було знято аж до його

загибелі 16 вересня 2000 року. За журналістом газети «АиФ» також впродовж тижня їздив чорний мерседес, щоб залякати та спонукати відмовитися від подальших публікацій. В СБУ (тоді очолювана В.Хорошковським) визнали, що у 2011 р. було встановлено спостереження за німецьким журналістом Кондрадом Шуллером. Двох людей, з яким він спілкувався, запросили на бесіду в СБУ і говорили про «журналістську роботу» Шуллера. СБУ пояснює це проблемами з акредитацією його в Україні. Політик Олесь Доній оприлюднив дані про стеження за журналістами каналу ТВі (з відео журналістського розслідування можна ознайомитися на сайті «Спротив» - <http://sprotiv.org/2010/12/11/dlya-chogo-sbu-stezhit-za-zhurnalistam-video/>).

Про стеження за журналістами «Українського тижня» писала «Телекритика». Справа торкалася позбавлення частот каналів ТВі та 5 каналу на користь дружини глави СБУ В.Хорошковського – керівника медіа-холдингу. На цю справу відреагувала ПАРЄ та Європарламент: голова СБУ має конфлікт інтересів між службовими обов'язками та власними бізнес-інтересами. У ЄС в таких випадках зі скандалом ідуть у відставку, в Україні ж Голосіївське районне управління міліції в місті Києві відмовилося порушувати кримінальну справу за заявою журналіста телеканалу ТВі Віталія Портнікова.

Стеженням можуть займатися як приватні структури, так і державні. На боці державних ще й закон. Основний інтерес для певних осіб, чия діяльність стає об'єктом уваги ЗМІ, складає вже здобута журналістами інформація. Насамперед треба передати її в безпечне місце – не виключено, що саме її захочуть отримати будь-яким способом. Слід в першу чергу захистити власний комп'ютер – встановити файрвол від проникнення з Інтернету. Якщо станеться несанкціонований доступ, він попередить вас і заблокує вхід зловмисника. На комп'ютері має бути пароль. Ноутбук слід захистити системою BIOS-пароля. Якщо ж все-таки захист зламують, то злочинців може зупинити шифровка жорсткого диску. Фахівці радять зберігати важливу інформацію в Інтернеті: на веб-сторінці, е-мейлах, підтримувати пару активних персональних акаунтів.

Щоб уберегти себе і дезорієнтувати переслідувачів, слід зруйнувати звичний ритм життя, внести в нього хаос і несподі-

вані рішення. Змінювати час пересування, не використовувати один і той же рейс, виходити на різних зупинках і пересідати. Замість автомобіля, за яким легко стежити, варто їздити у громадському транспорті. Сідати в тролейбус треба в останню мить. У будинку можна піднятися ліфтом, вийти на якомусь поверсі і на іншому ліфті одразу спуститися вниз, надягнувши темні окуляри чи якимось змінивши зовнішність (зняти піджак і галстук, змінити зачіску).

Одяг має ховати журналіста в натовпі. Стежать зазвичай дуже незвичні люди: жінка, пенсіонер. Одна людина може йти безпосередньо ззаду, інша – знаходитися поряд для прикриття. Можна зупинитися біля вітрин – це дозволить виявити стеження. Можна щось впустити (газету, записку), а потім простежити, чи піднімуть річ. При зустрічному погляді «хвіст» одразу відведе погляд, чого не зробить звичайна людина. При демонстративному стеженні, якщо поруч міліція, можна звернутися до правоохоронців з проханням затримати підозрілих людей, що переслідують вас. Слід запам'ятати особисті речі цих людей, автомобіль, яким вони пересуваються. Потрібно звернути увагу й на своє авто, адже у задні фари можуть вставити більш яскраві лампи для переслідувань увечері. При їзді рекомендують пришвидшити рух, а потім різко зменшити – автомобіль позаду повторить маневр і видасть себе. Треба запам'ятати номери авто (їх може бути кілька, як було у випадку стеження за Георгієм Гонгадзе). Завжди варто знати сусідів по будинку – вони можуть допомогти відстежити біля дому незнайомих людей та авто, яких раніше не помічали.

Журналісту слід обдумати, з якої причини може вестися стеження: згадати останні публікації, спробувати вирахувати тих, хто міг би бути не зацікавлений у їхній появі. Обов'язково треба написати заяви у міліцію та прокуратури і вимагати охорону. Варто інформувати керівництво про кожен крок у розслідуванні, повідомляти про свої поїздки. Матеріали рекомендують зберігати в надійних місцях. Не завадить постійно консультуватися з юристами. Врешті, задля безпеки можна друкуватися під псевдонімом.

За журналістом можуть встановити прослуховування – як на стаціонарний, так і на мобільний телефон. Державні служби мають

на це право згідно із законодавством через телефонну компанію. Вони можуть відстежити час розмови, співрозмовника, місце перебування. Жучки нині майже не використовують, але при підозрі можна звернутися до приватних служб безпеки, щоб вони виявили їх. При сумніві щодо прослуховування краще не розмовляти вголос, а користуватися електронною поштою, важливі дзвінки робити з віддаленого від дому чи роботи телефонного автомата. Поводитися так, щоб не насторожити тих, хто підслуховує.



Напади на журналістів в Україні, на жаль, трапляються серед білого дня. Так, у 2011 році люди в камуфляжній формі напали на знімальну групу телеканалу ТСН прямо на столичному залізничному вокзалі при численних свідках. Міліція,

яку викликали журналісти, в інцидент не втрутилася.

На Буковині досі пригадують випадок, коли у 2004 році серед білого дня побили головного редактора опозиційної газети «Час» Петра Кобевка. Він згадує: «28 травня біля 14.00 до редакції зайшов молодий хлопець спортивної статури, відповідної зачіски та одягу. Запитав, чи я є головним редактором газети «Час». Одержавши позитивну відповідь, таємниче прошепотів: «У мене для вас є цікавий компрометуючий матеріал на одного народного депутата України. А говорити в кабінеті не буду. Бо можуть підслухати. Вийдіть на вулицю». Нічого не підозрюючи, я пішов з незнайомцем. Біля входних дверей стояв ще один молодий хлопець віку і статури, подібної до того, що йшов зі мною. Ми вийшли у двір редакції. До нас підійшов ще один молодик, що мене на мить насторожило (...) Далі розмова точилася навколо тих матеріалів, які нібито мають хлопці... я цілковито втратив пильність і вже довірливо розмовляв з хлопцями». Побачивши, що поруч нікого – вони досить професійно почали наносити удари. Коли співробітники газети викликали «швидку» і «міліцію», нападники зникли. Затримати їх так і не вдалося або через непрофесіоналізм правоохоронців, або через їхню байдужість до того, що відбулося. Журналісти вважають, що це

був добре продуманий і організований напад на редакцію і редактора.

З огляду на подібні напади на представників ЗМІ вибудовується закономірність: правоохоронці в таких випадках діють неоперативно, прибувають на подію із запізненням, намагаються швидко перевести напад, який, можливо, пов'язаний з виконанням професійної діяльності, на простий хуліганський вчинок. Навіть те, що серед дня було вчинено напад на редактора, не спонукало порушити кримінальну справу за ст. 171 КК України.

На жаль, нерідко проти журналістів виступають самі ж силовики. Для прикладу - представники «Беркуту» 8 квітня 2010 року в київському «Українському домі» перешкоджали знімальній групі Нового каналу (виштовхали журналіста, який виконував свої професійні обов'язки, за двері, прищемили йому руку та ледь не витиснули око), проте беркутівців, які застосували силу проти журналіста, відбілено – постанову про порушення кримінальної справи скасовано.

Автори посібника «Заручники інформації» вважають, що напади на журналістів за статистикою відбуваються частіше у регіонах, де ЗМІ менш солідарні і більш незахищені, тому постає ще одна потреба наголосити на корпоративній єдності в середовищі мас-медіа.

Найуразливіші ж ті журналісти, які пишуть замовні матеріали. Сьогодні використовують підкуп, пропозицію добре оплачуваної роботи, авто, нерухомість... Їм слід розуміти, що корумпованих журналістів ніхто не візьметься захищати. Вони не можуть апелювати ні до законів, ні до журналістських організацій чи профспілок на випадок небезпеки.

Професійна трансформація негативно впливає на медіабезпеку. По-перше, на оцінку ситуації може подіяти журналістський статус. Наприклад, у під'їзді у вас запитали прізвище і ви за публічною звичкою його назвали. По-друге, спрацює синдром влади, тобто відчуття «четвертої влади» і бажання самому справитися, а це веде до самовпевненості і беззахисності в кінцевому результаті. По-третє, негативно вплине гра у «крутість», тобто теж самовпевненість (особливо притаманно молодим журналістам). По-четверте, журналісти звикають до близької дистанції

спілкування з людьми і можуть недооцінювати небезпеку зближення з незнайомцем.

Напад позбавляє журналіста нормальних умов праці та створює сильний психологічний тиск. Якщо він зламається, то навряд чи зможе становити для когось серйозну загрозу.

Варто знати правила самооборони. При можливості – одразу тікати. Можна привернути увагу людей криком «Пожежа!» – мешканці виглянуть через вікна, а це – небажані свідки для тих, хто вас наздоганяє. Можна для захисту використати все, що є під рукою: балончик з дезодорантом, парасольку, дрібні монети, пісок, каміння... Якщо схопили за шию, ні в якому разі не ловитися за руки (це ускладнює ситуацію), а навпаки – бити нападника по найвразливіших місцях. Коли повалили на землю, прикривати голову від ударів. Можливо, нападник хоче лише злякати, тож можна сильно кричати і він залишиться задоволений та піде. Проти озброєного нападника опору чинити не слід. Треба покладатися на інстинкт, тому що роздуми у такій ситуації лише сповільнюють реакцію і зменшують шанс не постраждати.

Після нападу варто все в деталях записати і звернутися до міліції, щоб було порушено справу за ст. 171 ККУ та взято до уваги ст. 17 Закону «Про соціальний захист журналістів».

Владі як такої не варто себе протиставляти. Розумніше апелювати до влади, акцентувати на її репутації, порівняти ту мету, яку ставить перед собою влада, і власну позицію. Якщо вони співпадуть, то слід працювати поруч, встановити контакт. Серед правоохоронців та політичних діячів є ті, хто причетний до різних порушень, але є й професіонали, на кого журналіст може опиратися. Вони здатні забезпечити його безпеку, особливо політики, МВС, СБУ. Їх підтримка важлива не лише для отримання інформації, але й для відстоювання своїх поглядів. Варто у загрозливих ситуаціях вимагати охорону. Можна звернутися до психолога для подолання посттравматичного синдрому. Слід надати інформації публічності, навіть у лікарню можна запросити колег з інших ЗМІ.



Журналістам для самозахисту дозволено носити зброю. Проте багато дослідників медіа стверджують, що ЗМІ і зброя несумісні

і що журналісти мають стояти над сутичкою. Коли ж журналіст бере в руки зброю, він стає на певну сторону конфлікту. Проте в опи-саних випадках, вважаємо, зброя журналісту не завадить – врешті, кожному вирішувати особисто, як цим правом скористатися.

Комітет по захисту журналістів (CPJ) назвав безкарні вбивства найбільшою загрозою для професії в усьому світі. Він запропонував такі кроки по усуненню загрози:

1. Публічно оголошувати про кожен напад на журналіста.
2. Проводити власне розслідування, особливо коли влада та правоохоронці не виконують свого завдання.
3. Звинувачувати підозрюваних, включаючи навіть виступи на альтернативних юридичних форумах.
4. Евакуювати журналістів та їх сім'ї, коли щось вказує на небезпеку.

Всі ці рекомендації не вичерпують принципів і правил поведінки, які можуть підвищити рівень безпеки журналіста. Їх доповнюватиме саме життя.

Питання до семінарського заняття:

1. Підберіть та проаналізуйте випадки стеження за журналістами в Україні. Які їх причини? Які наслідки вони мали? Як діяли журналісти, медіа-спільнота? Чи було знайдено і покарано винних?
2. Поясніть зміст поняття «інформаційна безпека» журналіста. Як слід діяти, щоб зберегти отримані дані.
3. У чому важливість фізичної безпеки працівника ЗМІ? Які поради для самозахисту вам відомі?
4. Проблема професійної трансформації ЗМІ в контексті медіабезпеки.

Рекомендована література

1. Беркутівців, які застосували силу проти журналіста, відбілено [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/photo-video/2010/07/12/5216308/>
2. Злочинні посягання на журналістів [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://khp.org/index.php?r=1.12.1.1.5>

3. Напади на майно журналістів та редакцій // Романюк О.М. За-
ручники інформації. Посібник з безпеки для українських жур-
налістів / Передм. О.Мані-Кьорл; В.Ф.Іванова. — К.: Такі
справи, 2007. — С. 29-68.
4. НМПУ стурбована нападами на журналістів [Електронний ре-
сурс] // Режим доступу: [http://nmpu.org.ua/2012/04/nmpu-sturbo-
vana-napadamu-na-zhurnalistiv/](http://nmpu.org.ua/2012/04/nmpu-sturbo-
vana-napadamu-na-zhurnalistiv/)
5. ОБСЄ вимагає від України розслідувати напади на журналістів
[Електронний ресурс] // Режим доступу: [http://tsn.ua/ukrayina
/obsye-vimagaye-vid-ukrayini-rozsliduvati-napadi-na-zhurnalis-
tiv.html](http://tsn.ua/ukrayina
/obsye-vimagaye-vid-ukrayini-rozsliduvati-napadi-na-zhurnalis-
tiv.html)
6. «Спротив» [Електронний ресурс] // Режим доступу: [http://spro-
tiv.org/2010/12/11/dlya-chogo-sbu-stezhit-za-zhurnalistam-video/](http://spro-
tiv.org/2010/12/11/dlya-chogo-sbu-stezhit-za-zhurnalistam-video/)
7. Основы безопасности для журналистов в сети [Електронний
ресурс] // Режим доступу: [http://www.redactor.in.ua/internet/
5730.html](http://www.redactor.in.ua/internet/
5730.html)

Тема № 5. Особливості роботи та безпека журналіста в надзвичайних ситуаціях

1. Екстремальна журналістика. Різновиди надзвичайних си-
туацій.
2. Робота журналіста під час проведення масових заходів
(демонстрацій, актів громадянської непокори, мітингів,
концертів, спортивних змагань).
 - підготовка журналіста до роботи в місцях вели-
кого скупчення людей, основні заходи безпеки;
 - Закон України «Про державну підтримку засобів
масової інформації та соціальний захист журналі-
стів» – ст. 15. Порядок відрядження журналістів у
місця надзвичайних подій та умови їх діяльності
в цих відрядженнях;
 - дотримання професійних вимог під час роботи
журналіста у вуличному натовпі.
3. Взаємини ЗМІ та правоохоронців під час масових за-
ходів. Право на мітинг. Поведінка при затриманні: осо-
биста безпека.

Свій режим щодо безпеки роботи існує при виконанні жур-

налістом службових обов'язків в екстремальних умовах. Щодня у світі трапляються тисячі несподіваних подій, які порушують звичний уклад життя та призводять до загибелі людей або до значних матеріальних втрат – такі повідомлення зустрічаємо майже у кожній газеті, у випуску радіо- або теленовин, на он-лайн-ресурсах. Тому питання медіабезпеки та вміння працювати з інформацією про екстремальні події набуває актуальності. В.Владимиров вважає: «У наш час, згідно із дослідженнями, від половини до трьох четвертих новин у телесюжетах мають саме екстремальний зміст: щось вибухнуло, десь землетрус, когось убили, хтось із кимось зіткнувся – і завжди є жертви. А ще сталися заворушення, було розігнано мітинг, страйк закінчився сутичками із поліцією, рейдерське захоплення заводу призвело до поранення кількох людей, міжконфесійний конфлікт перетворився на масову бійку... Усе це означає, що люди нашої професії повинні вміти миттєво реагувати на відомості про надзвичайні події, якомога швидше діставатися місця події, вміло входити в зону небезпеки, отримати інформацію, відділити її від чуток і пліток, неодмінно передати її до редакції і вийти неушкодженим із небезпечної зони. Ті, хто робить це повсякчасно, є своєрідною кастою всередині журналістського корпусу, як спецназ серед звичайних солдатів у війську. Вони нерідко ризикують життям, але роблять це із власної волі, адже мають особливий досвід, чуття небезпеки і вміння миттєво знаходити єдино правильне рішення і втілювати». Тому такі моменти вимагають знання спеціальних правил безпеки.

Насамперед слід правильно розуміти поняття «надзвичайна ситуація» (НС). Згідно з Державним класифікатором, «надзвичайна ситуація – це порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об'єкті або території, спричинені аварією, катастрофою, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, великою пожежею, застосуванням засобів ураження чи іншою небезпечною подією, що призвели до загибелі людей та/або значних матеріальних втрат». До НС зазвичай призводять аварії, катастрофи, стихійні лиха та інші події, як-от епідемії, терористичні акти, збройні конфлікти тощо. Виникає загроза загибелі людей чи погіршення умов їх життєдіяльності, заподіяння економічних збитків, суттєве погіршення стану довкілля тощо.

Розрізняють такі види НС:

1. Техногенного характеру – транспортні аварії (катастрофи),

пожежі, вибухи, аварії з викиданням (загрозою викидання) небезпечних і шкідливих хімічних та радіоактивних речовин, раптове руйнування споруд; аварії в електроенергетичних системах, системах життєзабезпечення, системах зв'язку та телекомунікацій, на очисних спорудах, у системах нафтогазового промислового комплексу, гідродинамічні аварії тощо;

2. Природного характеру (стихійні лиха) – небезпечні геологічні, метеорологічні, гідрологічні явища, деградація ґрунтів чи надр, пожежі у природних екологічних системах, зміни стану повітряного басейну, інфекційна захворюваність і масове отруєння людей, інфекційні захворювання свійських тварин, а саме сільськогосподарських, масова загибель диких тварин, ураження сільськогосподарських рослин хворобами та шкідниками тощо.

3. Соціально-політичного характеру, пов'язані з протиправними діями терористичного й антиконституційного спрямування: збройні напади, захоплення та силове утримання важливих об'єктів або реальна загроза здійснення таких акцій; збройні напади, захоплення та силове утримання атомних електростанцій або інших об'єктів атомної енергетики чи реальна загроза вчинення таких дій; замах на життя керівників держави та народних депутатів України; напад, замах на життя членів екіпажу повітряного або морського (річкового) судна, викрадення (спроба викрадення), знищення (спроба знищення) таких суден; захоплення заручників із числа членів екіпажу чи пасажирів, установлення вибухового пристрою у багатолюдних місцях, установі, організації, на підприємстві, в житловому секторі, на транспорті; зникнення або викрадення зброї та небезпечних речовин з об'єктів їх зберігання, використання, перероблення та під час транспортування; виявлення застарілих боєприпасів, аварії на арсеналах, складах боєприпасів та інших об'єктах військового призначення з викиданням уламків, реактивних і звичайних снарядів, нещасні випадки з людьми тощо;

4. Воєнного характеру, пов'язані з наслідками застосування звичайної зброї або зброї масового ураження, під час яких виникають вторинні чинники ураження населення.

Надзвичайні ситуації мають різні масштаби за кількістю жертв, числом осіб, що стали хворими чи каліками, кількістю людей, яким завдано моральної шкоди, за розмірами економічних збитків, площею території, на якій вони розвиваються. Тому розрізняють індивідуальні НС; рівня мікроколективу (сім'ї, ви-

робничої бригади, пасажирів одного купе тощо); рівня колективу (стосується певної групи людей, яка провадить спільну діяльність); рівня макроколективу (постраждалим є чисельний колектив або ж, наприклад, люди, які працюють в одному приміщенні). Є НС для мешканців міста, району; для населення області; для населення держави; для мешканців континенту та для всього людства. За умови більшої площі поширення катастрофи або стихійного лиха від нього страждає більша кількість людей. Через це в основу існуючих класифікацій надзвичайних ситуацій за їхнім масштабом найчастіше покладено територіальний принцип, за яким НС поділяють на локальні, об'єктові (розгортаються на території об'єкта або на самому об'єкті, наслідки НС не виходять за межі об'єкта або його санітарно-захисної зони); місцеві (НС виходить за межі потенційно-небезпечного об'єкта, загрожує поширенням самої ситуації або її вторинних наслідків на довкілля, сусідні населені пункти, інженерні споруди, або ж для її ліквідації необхідні матеріальні та технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості потенційно-небезпечного об'єкта. До місцевого рівня також належать усі НС, які виникають на об'єктах житлово-комунальної сфери й інших, котрі не входять до затверджених переліків потенційно небезпечних об'єктів); регіональні (надзвичайна ситуація, яка розвивається на території двох і більше адміністративних районів (міст обласного значення) або загрожує перенесенням на територію суміжної області, коли для її ліквідації необхідні матеріальні та технічні ресурси в обсягах, які перевищують власні можливості окремого району); загальнодержавні (НС, яка розвивається на території двох та більше областей або загрожує транскордонним перенесенням, а також ті НС, для ліквідації яких необхідні матеріали та технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості окремої області); континентальні та глобальні (загальнопланетарні) відповідно.

Нині в Україні та світі зростає як кількість НС, так і складність їхніх наслідків. Тому запобігання їх виникненню, ліквідація та максимальне зниження масштабів втрат і збитків перетворилося на загальносвітову проблему. Працівники ЗМІ часто зобов'язані перебувати в зонах стихійних лих, збройних конфліктів, у місцях аварій і різноманітних катастроф, бо цього вимагає оперативність та актуальність подачі матеріалів. Відбуваючи у відрядження, наприклад, у зону збройного протистояння,

в райони, які часто стають об'єктами нападів терористів, на територію, де сталася масштабна аварія, журналіст не завжди обізнаний із умовами діяльності в таких ситуаціях. А часто передбачити наслідки просто неможливо. Тож журналісти мають бути обізнані з правилами поведінки, які не лише допоможуть успішно виконати завдання, а й зберегти здоров'я чи й життя.

Вони мають знати характеристики екстремальних явищ, щоб фахово ідентифікувати їх при висвітленні ситуації. Так, слід знати, що виділяють лісові пожежі (низова, верхова, підземна), за інтенсивністю їх ділять на слабкі, середні та сильні, що бувають небезпечні пожежі нафтопродуктів, побутові пожежі. Вони мають свою класифікацію, знання якої допоможе з'ясувати, що ж відбувається: А – горіння твердих речовин; В – горіння рідких речовин; С – горіння газоподібних речовин (побутовий газ, водень, пропан); D – горіння металів; Е – горіння електрообладнання. Щодо повеней, то вони бувають низькі (малі), високі, особливо небезпечні – катастрофічні, можуть розвиватися різко чи поступово. Небезпека хвиль прориву гідротехнічних споруд, що виникає внаслідок руйнування гребель, шлюзів, дамб тощо, визначається швидкістю хвилі прориву, глибиною хвилі, температурою води, часом існування хвилі прориву. Землетруси бувають тектонічні, вулканічні, обвальні, моретруси. Загалом знання цих деталей допоможе журналісту оцінити масштаби НС, більш фахово зрозуміти їх наслідки і небезпеку для оточення.

І.Паславський пише: «Екстремальна ситуація вимагає адекватних умов праці журналістів – ведення передач у прямому ефірі, готування газетних публікацій у чергові або навіть поза чергові номери (...) «Екстренний» режим роботи має свої, досі належно теоретично не напрацьовані й не сформульовані, закони, окремі тези яких у більшості журналістів викристалізувалися лише на рівні підсвідомості в процесі готування матеріалів для ефіру чи публікацій».

За будь-яких обставин треба мати точний план із чотирьох основних пунктів: як входити до зони небезпеки, як отримувати там інформацію, як її передавати до редакції та як залишати такі місця після закінчення роботи. Вважається, що входити в такі зони слід лише законним шляхом, з дозволу влади або тих сил, які є відповідальними за події на цій території. Бажано це правило не порушувати.

Отримувати інформацію теж краще відкрито, не прихо-

вуючи цього, показуючи посвідчення, інші документи. Застосування прихованих камер, таємних зустрічей значно збільшує для



журналіста ризик покарання за ведення ним шпигунських дій.

Але є винятки, продиктовані значним суспільним інтересом. Наприклад, преса без дозволу проникла у зруйнований в 2000 році у Броварах житловий будинок (на фото) і довела, що виною трагедії

стала фахова некомпетентність військових. На такий крок пішли журналісти агентства «Інтерфакс-Україна», ініціювавши власне розслідування. Проте така поведінка не мала б ставати постійною практикою. Наявність на руках у представника ЗМІ документів, які підтверджують його право перебувати на території НС, значно зменшує його ризики і збільшує шанси на допомогу людей журналістові.

Передавати інформацію слід відкрито з тих же міркувань. Ця частина роботи в небезпечних зонах є водночас і найбільш відповідальною, і найменш забезпеченою. В.Владимиров наголошує: звичні канали інформації можуть бути пошкоджені або навмисне відімкнуті, так як і спеціальні журналістські канали, за якими «перекачують» картинку, текст, звук до своїх редакцій кореспонденти редакцій світових ЗМІ, то треба повсякчасно думати про альтернативні можливості, шукати їх, навіть екзотичні (наприклад, короткохвильовий зв'язок кораблів, що стоять у порту, або екіпажів яхт, пасажери літака, який відправляється у «спокійний» аеропорт і згодилися передати ваш текст тощо). «Методи передавання інформації до редакцій із зон підвищеної небезпеки можуть бути досить обмежені – але без них саме перебування в зоні екстриму втрачає сенс. Події у країнах Північної Африки взимку і навесні 2011 р. показали, що в разі заворушень уряди приймають рішення вимикати стільниковий зв'язок, інтернет, щоб запобігти з'єднанню і координації повстанчих сил. Це завдає удару по інтересах журналістів у такій ситуації. Тому продумувати ці методи у їх послідовності слід ще до

виходу на таке завдання, причому з участю керівників редакції чи її підрозділу. Передати інформацію треба швидко, оперативність тут має вирішальне значення. Не слід забувати, що сам процес передавання інформації нерідко викликає підозру в учасників подій: журналіста можуть легко звинуватити у шпигунстві – з дуже непевними наслідками», – наголошує В.Владимиров.

Виходити із небезпечної зони слід тоді, коли ситуація стає білізувалася і надходження нової інформації не передбачається, або тоді, коли ситуація стає надто небезпечною. Слід пам'ятати про власну безпеку: мародери, диверсанти із протилежного боку, що мають наказ убивати всіх, вибухонебезпечні розкидані снаряди.

Підкреслимо, що українське законодавство гарантує доступ журналістів до місць виникнення надзвичайних ситуацій: стихійних лих, екологічних катастроф, аварій, масових заворушень тощо. Відповідні норми містяться у ст. 26 Закону України *«Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні»* та у ст. 38 Закону України *«Про телебачення і радіомовлення»*. Зокрема, в останній йдеться: «Творчий працівник телерадіоорганізації, який виконує її завдання, має право:

г) при пред'явленні посвідчення працівника телерадіоорганізації перебувати в районах стихійного лиха катастроф, в місцях аварій, масових безпорядків, на мітингах, зборах, демонстраціях та інших масових заходах, на територіях, де оголошено надзвичайний стан».

При пред'явленні редакційного посвідчення такі ж права має й творчий працівник друкованого ЗМІ.

Трапляються випадки, коли журналіста не допускають чи силою намагаються позбавити можливості перебувати в місці виникнення надзвичайної ситуації. Це означає, що його професійні права порушено. У таких випадках представники ЗМІ мають право звернутися до суду. Крім того, журналіст може обстоювати своє право, апелюючи до органів влади та їхніх посадових осіб, наприклад, до начальника місцевого відділення УМВС, коли порушення вчинене міліціонером. Процес розгляду справи у суді тривалий, однак це не мало б «відштовхувати» журналістів, адже чим більше порушується таких справ, чим більше створюється прецедентів, тим швидше у суспільній свідомості утверджується думка про неприпустимість порушень проти представників медіа. Тож поведінка самих журналістів стає гарантом їх

кращої медіа-безпеки. Журналіст може вимагати як матеріальної компенсації, наголошуючи на втраті гонорару через неможливість підготувати матеріал; так і моральної – вимагаючи вибачення від протилежної сторони та визнання її дій неправомірними.

Як у суді довести недопуск до місця надзвичайної події? Факти порушення можуть встановити на підставі:

- а) відеозапису з місця події;
- б) на основі протоколу правоохоронних органів про затримання чи непокору міліції, де буде вказано, що журналіст відмовився добровільно залишити місце події (при підписанні протоколу варто перевірити, чи ця фраза внесена у документ);
- в) офіційними заявами посадових осіб органів державної влади, у вони визнають, що встановили обмеження на доступ журналістів до місць надзвичайних подій;
- г) на основі свідчень громадян, які стали свідками недопуску ЗМІ.

Окремо слід згадати про можливість перебування представників медіа на місці скоєння злочину. На відміну від місць стихійних лих, доступ до місця вчиненого злочину може бути обмежений для ЗМІ. Це робиться в інтересах слідства. Перебування сторонніх людей на території може завадити слідчим діям. Проте журналісти можуть вільно спостерігати за подією та вести відеозйомку самого місця злочину і дій правоохоронців, перебуваючи поза оточеною ними територією. Це не заважає роботі правоохоронців і інформації буде розкрито не більше, аніж це бачать звичайні перехожі – випадкові свідки цих дій. Жоден закон прямо не передбачає права правоохоронних органів забороняти здійснювати відеозапис чи вилучати відзняті матеріали. У випадку протидії слід запитати, на основі якого закону проти ЗМІ вчиняється протидія, та чітко нагадати, що така поведінка є незаконною і за неї передбачена відповідальність згідно Кримінального кодексу України. Якщо міліція забороняє знімати, наприклад, на майдані за парканом, кажучи, що там відбуваються слідчі дії, то справді, слідчий може заборонити будь-яке пересування у межах їх проведення. Слід просити письмову заборону. Зйомка в судах – окрема тема, там права журналістів обмежені, як ніде (вирішує суддя, чи дозволити її).

Відомі випадки, коли у журналістів, перевищуючи свої права, певні посадовці робили спроби вилучити записи, зроблені у публічних місцях. Це теж порушення, і журналісти мають пов-

не право не надавати їх для перегляду чи редагування.

Журналістам слід користуватися принципом публічності місця. Якщо зйомка ведеться на вулиці, площі, публічному мітингу, то будь-якій особі доступна інформація, яку знімає відеоператор, отже, така зйомка є дозволеною. Винятком може бути лише конкретна особа, якщо вона не бажає потрапляти в кадр. Але не правоохоронець, який працює на місці злочину (хоча спеціальних обмежень щодо цього в законодавстві не передбачено). Тож якщо правоохоронець все ж проти таких зйомок, то журналістам від цього можна відмовитися, але все інше на місці події для них доступно.

Трудові конфлікти (страйки), масові протести, зіткнення на ґрунті міжнаціональної, міжрасової, міжконфесійної ворожнечі, політичні протистояння мають свій режим роботи та безпеки. В таких ситуаціях слід бути обережним насамперед тому, що їх розвиток буває непередбачуваним. Тож можна реально опинитися посередині раптової бійки, отримати травми. Насамперед слід визначати небезпечні зони в натовпі і зайняти безпечну позицію, з якої можна бачити перебіг подій та розвиток ситуації, вести відеозйомку. Як правило, ви працюєте на випередження з представниками інших видань, тож це вимагає особливої гостроти і вправності, щоб заодно й випереджати конкурентів.

Слід реально оцінювати натовп – він може бути нейтральним щодо журналістів, а може бути й вороже налаштованим. Натовпи поділяють на випадкові, експресивні, конвенційні і діючі (агресивні, панічні, корисливі, повстанські). Відповідно журналіст обирає й модель поведінки.

Необхідно дотримуватися техніки безпеки, бути готовим до виникнення небезпечних обставин і намагатися підготуватися до потенційних перешкод. Буває, що працівник ЗМІ через власну некомпетентність або ж елементарне незнання не лише не вміє правильно поводитися в таких ситуаціях, а й спричиняє багато неприємностей і собі, й іншим людям, які виконують у цих районах свою безпосередню роботу – рятувальникам, військовим тощо. Тому корисно вивчити досвід роботи ЗМІ у схожих умовах та знати основні правила

поведінки, свої права ще до того, як сталася та чи інша надзвичайна подія.

У зонах небезпеки,



наприклад, у районах природних катаклізмів, журналісту, як і кожній людині, слід дотримуватися елементарних правил власної безпеки. З наближенням стихійного лиха (повені, урагану тощо) слід вимкнути електрику, газ, забрати документи, гроші, апаратуру, медикаменти. Із першим поштовхом землетрусу – негайно залишити приміщення.

Під час повеней, лісових пожеж, автокатастроф у першу чергу слід зосередитися на порятунку людей, а вже потім думати про те, як оперативно передати до редакції інформацію, фото чи відео стихійного лиха.

В.Владимиров вважає, що «журналістові в екстремальних умовах може пригрозити і фізична сила, і витривалість, і моральна стійкість, і вміння сконцентруватися на головному, тобто навичка відразу за зміною ситуації виділяти першорядне: чи розпитувати, чи знімати, чи вже рятуватися. Тому треба



тренуватися, загартовуватися, як фізично, так і морально та психологічно. Працювати в обстановці, коли кругом кричать поранені, лунають постріли або вирує полум'я, зовсім нелегко».

При висвітленні катастроф та стихійних лих для інформаційної журналістики найважливішою вимогою є оперативність та достовірність зібраних фактів. У лічені хвилини після трагедії на Скви́лівському летовищі

журналісти виявили неабияку оперативність: уже за десять хвилин вони повідомили про трагедію каналами ФМ-радіо, а невдовзі світ був поінформований через Інтернет. Та, попри оперативність, слід дотримуватися норм етики: «дії окремих львівських радіожурналістів варто трактувати як поспішні, що добряче підірвали нервову систему рідних, друзів і близьких тих осіб, які знаходилися на авіа шоу (...) перший висновок щодо оцінки роботи журналістів у екстремальних умовах – оперативність інформаційних повідомлень мала б проектуватися на виваженість, а не бути невиправданою поспішністю, – вважає І.Паславський. Журналіст має дотримуватися норм етики – дбати про те, як його матеріал вплине на аудиторію. Тож, описуючи наслідки катастроф, слід уникати не-виправданого натуралізму, шокуючих кадрів, де можуть бути обличчя

загиблих, понівечені тіла жертв тощо. Слід зважити, як така подача матеріалу вплине на аудиторію і усвідомлювати, що сенсаційність не завжди виправдана.

Потрібно оцінювати техногенні аварії, катастрофи за ступенем небезпеки і не створювати паніки: наприклад, отруєння повітря, води хімічними речовинами (аварія на Ожидівському переїзді Львівської обл. з викидами сполук фосфору, розлив відпрацьованого атомного пального з цистерни військових у Чернівцях), висока радіація (аварія на ЧАЕС, Фукусімі), загроза поширення небезпечних мікробів (невідомий штам грипу в Україні) – про все свого часу писали українські ЗМІ. Як джерела інформації слід знаходити компетентних людей, бажано офіційних осіб, щоб не поширювати чутки. Якщо ж за, браком точних даних, доводиться користуватися неперевіреними, у повідомленні про це має бути чітко зазначено. Слід постійно відстежувати перебіг події і уточнювати інформацію: спростовувати чутки, якщо вони не підтверджуються, уточнювати деталі. Матеріали мають відображати реальну ситуацію і запобігти поширенню непевності серед населення. Хоч чуток і домислів в екстремальних ситуаціях не уникнути, ЗМІ не мають давати в ефір чи до друку неперевірені факти навіть як версії, адже люди у критичній ситуації, у стані шоку сприймають їх мало не як очевидний факт, про який журналісти з певних етичних чи інших міркувань ще не наважуються відверто повідомити.

Ні применшувати, ні перебільшувати масштаби НС не можна. Іноді саме виступи ЗМІ можуть застерегти людей від необдуманих кроків чи навпаки – спонукати їх не легковажити небезпекою. Дуже чітко слід подавати цифри, що стосуються матеріальних збитків та людських втрат – тут недопустимі довільні трактування. Важливо перевіряти їх точність, наводити останні дані, подавати думки фахівців з проблеми. Коментувати проблему мають спеціалісти. Дуже відповідально треба підходити до висвітлення причин тих чи інших патогенних явищ, у матеріалах слід обов'язково посилатися на висновки фахівців, наводити коментарі кваліфікованих експертів, особливо дотримуватися легітимності джерела інформації.

Журналісти, діючи в надзвичайних ситуаціях, за браком часу в режимі оперативності переважно у своїх повідомленнях опираються на інформацію, яка надходить з офіційних джерел. В



той же час варто подати різні кути бачення проблеми. Наприклад, у Чернівцях під час затоплення одного з найбільших в Західній Україні Калинівського ринку місцева преса інформувала про подію, зосередившись переважно на офіційних джере-

лах інформації та загальних звітах, в той час коли можна було подати багато нових цікавих сюжетів: затоплення сільськогосподарських земель та зростання цін на продукти на місцевих ринках; повінь як видовище – подивитися на Прут, що за багато років вперше так загрозливо вийшов з берегів, на мосту при в'їзді у Чернівці зібралося багато мешканців міста; старожили порівнюють повінь із затопленнями в попередні роки, зокрема коли під водою опинився залізничний вокзал міста; підприємці не знають, як прибрати намул між торгових рядів; постраждали на ринку скаржаться не лише на високу воду, а й на мародерів...

До роботи в надзвичайному режимі медіа-дослідник В.Владимиров відносить і висвітлення екстремальних видів спорту: «Ще одна сфера безпеки у нашій роботі – спортивні змагання, передовсім з екстремальних видів спорту. На ралі, на альпіністських підйомах чи спусках з гір на лижах, на палубі яхти під час регати, всюди є більша чи менша безпека. Особлива увага власній безпеці повинна приділятися нами на стадіонах під час заворушень серед футбольних фанатів. Знати небезпечні трибуни, вміти знайти місце, з якого все буде видно, але куди не зможе сягнути розігрітий емоціями натовп – це теж складова професійних навичок журналіста». Актуально, бо в Чернівцях був випадок, коли молоді журналісти, нехтуючи правилами безпеки при зйомках на авторалі, обрали зовнішній, а не внутрішній кут на крутому повороті, тож каміння з-під коліс авто полетіло в сто-

рону оператора з камерою. На щастя, резонансних випадків побиття українських журналістів під час футбольних репортажів не зафіксовано.

Працюючи в зонах масових заворушень, журналіст має усвідомити, що в умовах інформаційного суспільства подія, про яку не повідомлено, не відбулася. Тому як би влада не намагалася применшувати роль громадських протестів (зазвичай жодна влада не зацікавлена у висвітленні опозиційних актів), журналіст має донести інформацію про дійсний стан справ до аудиторії. При чому він не повинен подавати поверхово інформацію, а глибоко аналізувати суть конфлікту. Особливо неприпустимо маніпулювати громадською думкою: наприклад, віддати в ефірі 75 % часу висвітленню позиції влади і 25% - поглядам опозиції. Збалансованість має бути дотримана. Люди, які піднялися на масовий протест, мають право бути почутими. Ні в якому випадку не можна перекручувати слів опозиціонерів з наміром дезорієнтувати громадськість щодо їх вимог. Цитування мають бути максимально точні. Так, наприклад, коли проходила акція «Україна без Кучми» і Київ був переповнений незадоволеними, які спалювали портрети президента тощо, ряд провладних телеканалів допустили грубе порушення, практично обмеживши ефірний час для опозиції і не надавши їй прямого слова в ефірі. В результаті цього в аудиторії не склалося уявлення про істинну мету заходу, учасники громадської непокори виглядали зі слів журналістів як хулігани, порушники громадського спокою, дестабілізуючі ситуацію в державі сили. Однозначно їх подавали через негатив. Аналогічно різні оцінки давалися українськими ЗМІ подіям 2004 року, коли виборці з тієї чи іншої політичної сторони вийшли на майдани українських міст.

Журналісту слід бути обережним у спілкуванні з опозицією, адже учасники заворушень намагатимуться використати його для поширення своїх поглядів чи вимог. Така небезпека існує під час проведення будь-якого мітингу, які часто збираються не заради мобілізації прихильників, а задля привернення уваги медіа та поширення вигідної організаторам інформації. Тому при трансляції незбалансованості інформації суспільство, не отримавши альтернативної точки зору, може виявитися дезорієнтованим. В такому випадку воно може віддавати перевагу не ЗМІ, а навіть непідтвердженим чуткам. На акціях опозиції часто працюють відповідні служби, збираючи інформацію. Будь

обережні, щоб вас не ідентифікували з ними, ніби ви збираєте докази супроти незаконних дій опозиції.

Для забезпечення нормальної роботи медіа в екстремальних ситуаціях слід заздалегідь виробити програму дій. Загальновідома практика – уникати прямого радіо- чи телерепортажу з місця події, розвиток якої непередбачуваний. У разі якщо люди налаштовані агресивно щодо преси, краще не афішувати свою діяльність. Збираючи факти, слід уникати їх емоційного забарвлення. Треба також дистанціюватися від тих осіб, які вочевидь розраховують лише на привернення уваги мас-медіа (іноді таких людей у групу міти-нгуючих спеціально підсилають для дискредитації їх діями усього виступу гро-мадянської непо-кори). Крайні ради-кальні висловлювання не повинні передаватися у



прямий ефір чи взагалі подаватися як офіційна позиція про-тестуючих, як і не варто ретранслювати відверто образливі та нецензурні висловлювання.

Особливо слід подбати про власну безпеку. Представники ЗМІ часто піддаються фізичним нападам з боку силових структур, які розганяють мітинги. Силовики порушують статтю 171 ККУ, яка передбачає покарання за

перешкоджання журналістській діяльності. У 2013 році суд покарав винних у нападі на журналістів Ольгу Снідарчук і Владислава Содея, але це сталося після того, як сотні журналістів під воротами Міністерства внутрішніх справ провели демонстрацію та вимагали відставки міністра, якщо він не забезпечить об'єктивне розслідування. Під час масових протестів в Україні, коли на вулиці вийшли незадоволені діями влади щодо непідписання угоди про асоціацію з ЄС, правоохоронцями були здійснені неодноразові перешкоджання професійній журналістській діяльності та навіть завдання тілесних ушкоджень.

Так, під час розгону мітингувальників на майдані Незалежності та під час штурму Адміністрації Президента, постраждало майже півсотні журналістів як українських, так і зарубіжних медіа. При цьому більшість отримали травми й ушкодження від дій спецзагону міліції «Беркут». Журналісти (НМПУ, ІМІ, ГО «Телекритика») засудили ці порушення. Агресії зазнали журналісти «Громадського телебачення», 5 каналу, інформаційного агентства «Поряд з вами», телеканалів Euronews та UBR, «ЛІГА БізнесІнформ», «Українського тижня», «Української правди», LB.UA, Insider, Associated Press, «Капітал», газет «Демократична Україна», «ЛИЦА» (Дніпропетровськ), журналу «Перший»; сайтів Цензор.нет, Житомир.info, «Апатта. Вікно в Україну», www.uezd.com.ua, East-book, Comments.ua, «Дело.UA», ZIK; Українських Новин, Європейського прес-фотоагентства ЕПА, агенції «Медіа-порт», АРР, УНІАН, ТРК «Україна» («Критична точка»), «1+1» («ТСН» та телепрограми «Гроші»), РІА «Новости». Були побиті польський журналіст Павло Пененжек, данський журналіст Йоханнес Вамберг Андерсен, французький оператор АРР Сергій Супинський; російські журналісти Емін Калантаров (Life-news, Москва) та Зураб Джаваржадзе (ІТАР-ТАСС), фотокор «The New York Times» Джозеф Сивенький та інші.

«Журналістський Євромайдан»

акція протесту проти застосування насильства
"Беркутом" до працівників ЗМІ
при виконанні професійних обов'язків.



Фотографу Reuters Глібу Гаранічу «Беркут» розбив голову.

Переважно проти представників ЗМІ були здійснені такі злочинні дії: працівники медіа були побиті кийками й ногами, у них били відеокамери і забирали флешки; їх тягли по землі і закидали камінням,

розбивали телефони, зривали бейджики преси, ви-словлювалися ненормативною лексикою; вони стали жертвами газових атак;

одному представнику ЗМІ зламали руку. Ці дії вчинялися попри наявність журналістських бейджиків та пома-ранчевих жилетів, а саме представлення «Беркуту» лише більше роз'ярювало правоохоронців. Свідчення десятків журналістів, побитих під час висвітлення подій Євромайдану, схожі. Журналісти стверджували, що намагались пояснити: вони – представники преси і виконують свою роботу, але у відповідь отримували ще більшу агресію. За даними ІМІ, у ході цих подій зафіксовано більше ста порушень щодо журналістів.

У відповідь на ці події журналістські організації (НСЖУ, Стоп цензурі!, ІМІ) виступили із заявами осуду, присвятили випуски новин і номери видань переслідуванню та репресіям проти активістів Євромайдану, закликали висвітлювати залякування та напади, заявили про масові репресії у країні. Вони нагадали, що переважно злочини проти журналістів в Україні традиційно лишаються без розслідування, а винні не несуть відповідальності та заявили: якщо не буде розслідування та притягнення винних до суду, хвиля насилля може заповонити Україну. За даними ІМІ, в більшості випадків ініціаторами інцидентів виступали правоохоронців. Для захисту журналістів було створено групу правової допомоги постраждалим.

Загалом після нападів на журналістів наприкінці 2013 року Голова Комітету з питань свободи слова та інформації Микола Томенко заявив: «На сьогодні в нашій країні ситуація така, що мова вже йде не стільки про закони щодо свободи слова, що треба ухвалювати, скільки про право журналістів на професію і гарантії їх безпеки під час виконання своїх професійних обов'язків». Він поінформував, що за перешкоджання виконанню службових обов'язків працівниками ЗМІ під час висвітлення Євромайданів відкрито кримінальні провадження щодо порушення 171 ст. Кримінального кодексу України та запропонував внести зміни до Кримінального кодексу, згідно з яким би всі випадки, що стосувались перешкоджання діяльності журналістів, проходили як кримінальний злочин та відповідно каралися.

Тим часом у таких ситуаціях журналістам варто знати спеціальні рекомендації. Зокрема, плануючи участь у будь-якому масовому заході, потрібно заздалегідь ознайомитися із локацією, щоб у разі необхідності розуміти, куди відходити. Не варто знаходитись на «лінії вогню», слід перебувати збоку, у безпечному міс-

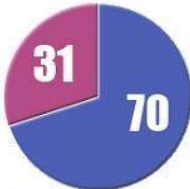
ці, в жодному разі не опиняться між сторонами конфлікту.

"Дело Банковой": установлен рекорд по числу нападения на журналистов*

101
случай нападения на журналистов
зарегистрирован в 2013 году

48
нападений на журналистов
только в декабре 2013 года

**Число нападений
на журналистов в 2013 году**



● - число журналистов, пострадавших
во время освещения акций протеста

9 граждан были задержаны после событий на Банковой



2 месяца ареста присудил суд митингующим на Банковой



8 задержанных были выпущены под давлением
общественности



0 сотрудников "Беркута" получили обвинения
за инцидент на Банковой

4 чиновников подозревает Генпрокуратура в превышении
власти при разгоне Евромайдана



ЛІГА БізнесІнформ
www.liga.net

*По данным Института массовой информации,
большого числа нападения на журналистов,
чем в 2013 году, в Украине не зафиксировано



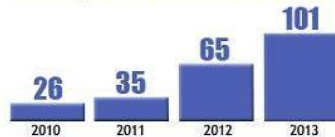
>40
журналистов пострадали
от рук правоохранителей
на улице Банковой в Киеве
1 декабря. Некоторые из них
получили правовую поддержку
от редакций

12
журналистов, пострадавших
на Банковой, решили
самостоятельно обратиться
в суд

26
адвокатов предоставляют
пострадавшим журналистам
защиту pro bono
(на благо общества, бесплатно)

26
следователей занимаются
"Делом Банковой"

Число нападений на журналистов в 2010-2013 гг



Помогите журналистам, пострадавшим на Банковой!
Горячая линия: (066) 606 28 17, liga@liga.net
Группа правовой помощи пострадавшим:
facebook.com/groups/legal.lbi/

Данные: Репортеры без границ, Институт массовой
информации, Стоп цензуре, ЛІГАБізнесІнформ.

Неприпустимо виходити на передові фланги, оскільки у таких випадках журналістів можуть використати як живий щит проти міліції. Журналіст повинен вирізнятися серед натовпу, тобто мати на собі жилет з написом «Преса» або бейджик, а також журналістське посвідчення чи роздруковане редакційне завдання з підписом керівника ЗМІ і печаткою. Юрист Інституту розвитку регіональної преси (ІРРП) Людмила Панкратова вважає: слід

триматись разом, щоб у разі виникнення небезпеки інші могли все зафіксувати: «Не працюйте поодиноці, підтримуйте зв'язок з колегами, редакцією, юристами». Бажано мати аптечку для надання першої допомоги. Також необхідно завжди залишатись на зв'язку. Ще одна порада – не надавати опір представнику МВС, оскільки він зможе застосувати силу у відповідь. Слід виконувати накази співробітника міліції, щоб уникнути фізичних ушкоджень.

Щодо підходів до написання тексту, на нашу думку, варто знати поради Бі-Бі-Сі. У них наголошується:

- На початкових етапах висвітлення національних і міжнародних надзвичайних ситуацій, в тому числі – повідомлень про катастрофи та великі аварії, особливо важливо визначити джерело інформації. Перші оцінки кількості жертв часто виявляються неточними. Якщо різні джерела дають різні оцінки, слід або повідомити про їхній діапазон, або звернутися до джерела, яке має найбільший авторитет, і відповідним чином посилатися на джерело оцінки.

- Коли вбито, поранено людей чи є зниклі безвісти, важливо, щоб, наскільки це практично можливо, їхні найближчі родичі не довідалися про цю новину від будь-якої з наших служб. Ми визнаємо, що якщо в наших повідомленнях не названі імена, то така новина може викликати непотрібне занепокоєння людей, чий близькі родичі могли б виявитися втягненими в події. Проте ми вважаємо, що це не так погано, як страждання, завдані першим повідомленням імен на радіо, телебаченні чи в Інтернеті.

- Нам слід якнайшвидше звузити сферу занепокоєння, не називаючи при цьому імен окремих жертв, наприклад, долучивши в разі авіакатастрофи такі подробиці, як назва авіакомпанії, номер рейсу, пункти відправлення і призначення, щоб не стривожити ще більше людей.

- У разі надзвичайної ситуації у Великобританії ми прагнемо подавати істотну інформацію заради суспільної безпеки усіма нашими службами. Ми співпрацюємо з експертами з надзвичайних ситуацій для визначення категорій масштабних інцидентів, що потребують особливого реагування. Проте ми повинні робити необхідні реакційні судження для забезпечення точності і незалежності.

Щодо масових заворушень також сказано, що всебічне висвітлення демонстрацій, заворушень і безладу є важливою скла-

довою випусків новин. Тож важливо:

- оцінити ризик того, що попередньою розповіддю про імовірні перспективи заворушень ми можемо їх заохотити;
- негайно відступати з місця подій, якщо ми підозрюємо, що розпалюємо ситуацію;
- ставитися до оцінок кількості учасників з належним скептицизмом, повідомляти про значні розбіжності й подавати джерела цифр;
- пропонувати всебічний й безсторонній погляд. Коли репортерам, які перебувають з одного боку конфронтації, важко сформувати чітку загальну картину, їхній матеріал слід ставити в ширший контекст для трансляції.
- подаючи повідомлення "наживо", ми повинні або впровадити затримку або перейти на інший показ і записати матеріал для використання у монтованому матеріалі, якщо рівень насильства і безладдя стає занадто виразним.

За правилами Бі-Бі-Сі будь-яку пропозицію про роботу у ворожому середовищі, з діями і подіями, пов'язаними з великим ризиком, слід погоджувати з Головою служби збирання новин і Групою з високого ризику Управління з професійного ризику. Події, пов'язані з великим ризиком, включають безлад, громадські заворушення або надзвичайне порушення громадського ладу, збройні кримінальні інциденти, такі, як захоплення транспортних засобів чи облоги, а також будь-які події, пов'язані з хімічними, біологічними або радіоактивними речовинами і екстремальними кліматичними подіями, такими, як буревії, великі повені, землетруси і виверження вулканів.

Тож розуміння цього досвіду важливе і для українських ЗМІ. Крім того, варто наголосити, що в Україні та світі при громадських заворушеннях, звичайно, застосовують правоохоронців. Потрібно знати умови співпраці з ними, адже є випадки, коли не лише громадяни, а й журналісти можуть постраждати від дій міліціонерів під час участі у мітингу, демонстрації або пікеті. Правозахисники з Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів та Української гельсінської спілки з прав людини надають такі поради.

Коли міліція каже, що мітинг несанкціонований, слід знати, що на мітинг санкції не треба. Про нього просто потрібно повідомити місцеві органи влади (міську, районну, сільську раду тощо). Адже для проведення будь-якої мирної акції не потрібно

отримувати у органу влади офіційного дозволу, достатньо лише проінформувати його про свої наміри. Таке право надає ст. 39 Конституції України, яка наголошує: «Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування».

Організаторам акції протесту бажано мати при собі копію листа з повідомленням органу влади про проведення мирного масового зібрання. У випадку претензій з боку міліції потрібно пред'явити його (з наклеєною на нього довідкою пошти про вручення адресату). Також варто зробити роздруківки ст. 39 Конституції України, одну з копій вручити правоохоронцям і запропонувати їм пред'явити рішення суду про заборону проведення мирного заходу. І, звичайно, перш за все, вимагати, аби правоохоронці представились і пред'явили посвідчення.

Як поводити себе з правоохоронцям? Міліціонерам необхідно продемонструвати досконалу організацію і дисципліну. Тому у випадку організації акцій протесту заздалегідь треба створити з числа активістів окрему «групу спостереження». Їхнє завдання – фіксувати на відео-, фотокамери чи мобільні телефони протиправні дії. Ці люди повинні триматися осторонь центру подій і намагатися ні в якому разі не бути затриманими. Їх завдання документувати можливі незаконні дії правоохоронців, аби потім надати їм гласності: передати у ЗМІ, писати скарги у прокуратуру. Також учасники групи повинні шукати адвокатів для затриманих, організовувати пікетування райвідділу, виступати у якості свідків у суді тощо. Необхідно фіксувати обличчя, погони, амуніцію крупними планами, що дозволить провести впізнання винних співробітників.



Коли у випадку відкритої зйомки міліція каже, що журналісти не мають права знімати, варто апелювати до ст. 3 Закону України «Про міліцію», де вказано, що діяльність міліції є гласною, а також до Консти-

туції та інших законів, що передбачають вільний збір інформації. Ввічливо запитайте, що саме ви порушуєте і аби назвали вам

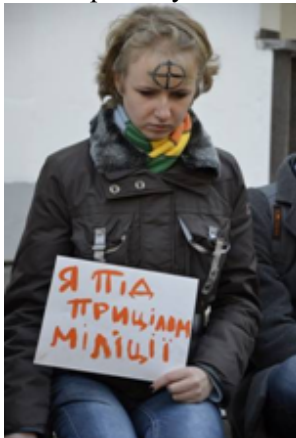
статті. Потім роз'ясніть правоохоронцю, що під час виконання своїх обов'язків він є публічною особою, інформація вам необхідна для реалізації прав та свобод і взагалі ви знімаєте на камеру не його особисто, а хід перемовин з організаторами масового заходу.

Можна виставити відзняте на «YouTube» і розіслати різним телеканалам. Так само під час звернень до прокуратури чи інших правоохоронних органів потрібно відео-аудіо-фото записи додавати.

Як діяти у випадку силового протистояння? Взагалі, тактика дій правоохоронців по силовому припиненню масових заходів стандартна: на початковій фазі місце проведення акції протесту оточується, із загального натовпу виділяються організатори і активісти, потім силові підрозділи розсікають натовп і розмежовують його на кілька окремих частин, далі проводиться затримання і термінове вивезення до райвідділу лідерів та активістів, а для інших учасників створюються коридори, по яких їх поступово витісняють з місця проведення заходу, доступ до якого відразу блокується спеціальними щитами та бар'єрами. Всі ці дії, як правило, супроводжуються психологічним тиском на протестуючих та застосуванням фізичної сили, а іноді і спеціальних засобів.

Слід знати, що співробітники міліції мають право застосувати силу лише у відповідь, коли протидія їх вимогам здійснюється теж із застосуванням сили. Та в наш час є випадки, коли все відбувається навпаки.

Необхідно голосно повідомляти правоохоронців, що їх вимоги незаконні. Замість штовханини з міліцією, можна чинити пасивний опір – просто сісти на землю, непорушно стояти тощо. За таких умов правоохоронці повинні були б лише обережно взяти протестувальника і віднести убік.



Не можна залишати колег у біді! Якщо когось з них тяг-нуть до машини, необхідно всім спільно оточити право охоронців, ставши у них на шляху завадити пересуванню та вимагати відпустити затриманого.

У райвідділу міліції можна вдати здивованого випадкового перехожого,

який опинився не в тому місці і не в той час. Спершу необхідно з'ясувати, скоєння якого порушення вам інкри-мінують. Найчастіше затриманим учасникам масових акцій протесту інкри-мінують ст. 185 *«Злісна непокоря за-конному розпорядженню або вимозі працівника міліції»*. Вона надає можли-вість заарештувати людину на строк до 15 діб. Для цього треба всього рапорти двох правоохоронців, які засвідчать, що ти не виконував їх вимоги. Але рішення щодо покарання по вказаній статті приймає тільки суд, тож у судовому засіданні слід наполягати на тому, що ви просто стояли і слухали. Повідомте, що не правоохоронці не проін-формували, яку статтю законодавства ви порушували, просто перебуваючи у людному місці, зажадайте пояснень, чому із значної кількості людей міліціонери затримали саме вас. Ви-магайте запрошення на засідання свідків. Наголошуйте, що в діях правоохоронців вбачаються ознаки вчинення кримінального злочину, відповідальність за який передбачається статтями Кри-мінального кодексу України – ст. 371 *«Завідомо незаконні за-тримання, привід або арешт»* та ст. 340 *«Незаконне перешкод-ження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і де-монстрацій»*.

Іноді учасникам акції після затримання висувають звину-вачення у порушенні Кримінального кодексу України. Найчастіше застосовуються ст. 279 *«Блокування транспортних комунікацій»* та ст. 293 *«Групове порушення громадського порядку»*. Тоді потрібно повідомити правоохоронців, що без адвоката жодних пояснень давати не будете, тим більш підписувати протоколи або інші документи. З цими статтями до розгляду справи у суді міліціонери не мають права брати під варту, а повинні відпустити додому.

Коли спонукають підписати складений на вас протокол, пам'ятайте, що просто підписаний протокол – це зізнання у вчиненні правопорушення, тому, якщо не вважаєте себе винними, зазначте у протоколі в графі пояснення правопорушника, що «з протоколом не згоден» або взагалі відмовтесь його під-писувати (надавати пояснення чи підписувати протокол – це право, а не обов'язок). У протоколі маєте право записати свої зауваження щодо дій посадових осіб міліції, якщо вважаєте такі дії незаконними. Наприклад: «Про затримання не повідомлені родичі» або «Мені відмовлено у наданні можливості користу-ватися послугами адвоката». Пам'ятайте, ви маєте право взагалі

відмовитись підписувати документи, давати будь-які показання чи пояснення проти себе. Таке право гарантує ст. 63 Конституції України.

Важливо знати:

1. Збираючись на акцію протесту обов'язково візьміть з собою паспорт.

2. Перестрахуйтеся від можливості несподіваного «знищення» через затримання правоохоронцями. Заздалегідь з'ясуйте назву райвідділу міліції, який обслуговує територію, де буде проводитись акція, – саме туди будуть доставляти затриманих. Повідомте своїх знайомих про свою участь у заході, запланований час його початку і закінчення та назву райвідділу міліції, залиште їм номери телефонів інших учасників акції. Домовтеся, що обов'язково зателефонуєте друзям після благополучного закінчення акції, відсутність такого «контрольного дзвінка» та ваш мобільний поза зоною досяжності – сигнал небезпеки і необхідності надання вам допомоги.

3. Намагайтеся уберегти свій мобільний телефон – при затриманні міліціонери завжди намагаються його відібрати. Заховайте його. І, якщо пощастить, і у райвідділі телефону не знайдуть – ввічливо попросіть дозволу у міліціонерів піти у туалет, звідки можна буде повідомити потрібних людей про затримання.

4. Збираючись на акцію, розумно підберіть собі одяг: зручний, не новий (можливо доведеться сідати прямо на асфальт), з взуттям без підборів. Ніяких курток з капюшоном, шарфів, ланцюжків на шиї, за які легко схопити і тягнути. Теж саме стосується рюкзаків та заплічних сумок.

5. Не беріть з собою на акцію людей, не здатних піклуватись про себе самотійно.

6. Не треба мати при собі коштовні речі або велику суму грошей.

7. Не ходіть на акцію після вживання спиртного навіть у незначних дозах – запах алкоголю достатній привід для затримання, а після проведення медичного обстеження і для адміністративного арешту.

8. Після закінчення акції місце проведення заходу необхідно залишати великими групами і в організованому порядку – міліціонери, які під час заходу вели себе спокійно, побачивши,

що людей стало набагато менше, можуть затримувати одинаків.

9. Остерігайтеся провокаторів. Якщо біля вас вмотивувався неадекватний і буйний чоловік нападнику, попросіть його покинути акцію, а при пручанні – запропонуйте міліції вивести його геть, пояснивши присутнім, що він не учасник заходу.

10. Якщо вас затримали і заштовхали у міліцейський автобус чи автомобіль, поведіть себе спокійно. Більше слухайте – менше розмовляйте. Якщо щодо участі у акції – відповідайте стисло і лише на прямо поставлені запитання. Не намагайтеся самостійно звільнитись від наручників – від цього вони ще більше стягуються на зап'ястях. При першій нагоді попросіть їх зняти, мотивуйте таку необхідність артритом чи застарілою травмою рук.

При контакті з правоохоронцями журналісти мають психологічну перевагу – пріоритет перед звичайними громадянами. Представник ЗМІ не те саме, що звичайний громадянин. Але щоб втрутитися у діяльність ЗМІ, у правоохоронців мають бути підстави: міліція підозрює, що журналіст вчинив злочин або є його свідком; вважає, що журналіст вчинив адміністративне правопорушення або є його свідком. Закон про оперативно-розшукову діяльність дає широку можливість правоохоронним органам вилучати інформацію.

Коли правоохоронці приходять у приватний дім журналіста чи редакції, у рішенні суду з приводу обшуку має бути пояснення, що саме шукають. Якщо ця інформація є в редакції, працівник СБУ може отримати її навіть без рішення суду. Все, що робиться відповідно закону про ОРД, є державною таємницею. До журналістів це застосовується не так часто, як до звичайних громадян. При підозрі про скоєння адміністративного правопорушення силовики мають право затримати до трьох годин і обшукати речі під протокол. Обшук іноді використовують як тиск на журналіста. Для прикладу, так оцінила дії УМВС щодо себе у власному ЖЖ журналіст-блогер Олена Білозерська. Вона витримала 6 годин обшуку та більше чотирьох годин допиту у Печерському районному управлінні МВС м. Києва (слідчий Печерського РУГУ МВС майор Цуркан Дмитро). Під час обшуку «конфіскували всю техніку, а саме – системний блок, нетбук, принтер, сканер, фотоапарат, відеокамеру, усі можливі флешки і всі жосткі і компакт-диски, навіть із фільмами, диктофон. Тобто, повністю позбавили можливості працювати.

Ордер на обшук був виданий з зв'язку з розслідуванням кримінальної справи, порушеної... за фактом спроби підпалу офісу Партії регіонів. Стаття 194 ч.1 – «Пошкодження майна шляхом підпалу». Дивним чином підозрюваною в нападі на партійний офіс стала журналістка.

Дуже важливо розрізняти, з ким журналіст спілкується: з працівниками правоохоронних органів, приватної охоронної фірми чи державної охорони. Державна охорона користується закритими для громадськості інструкціями, які діють ще з радянських часів і забороняють фотографувати державні об'єкти, об'єкти інфраструктури, транспортні комунікації. Але журналісти мають право фотографувати всі відкриті об'єкти на публічній території. Тож іноді виникає правова колізія. Приватна охорона не має права застосовувати насильство, затримувати і вилучати речі, тож при спілкуванні слід попереджати, що апаратура редакційна і при її пошкодженні доведеться відповідати перед редакцією.

Щодо фотографування приватних об'єктів, то нагадаємо: з 01.01.2012 в Україні діє закон про захист персональних даних, за яким не можна поширювати інформацію про будь-яку людину без її згоди, якщо вона не є держслужбовцем найвищого рангу. Цьому закону суперечить закон про публічну інформацію. На сьогодні не зрозуміло, якою буде практика застосування цих норм. На багатьох телеканалах під час телешоу вже страхуються – беруть у політиків письмову згоду на зйомку. Готуються зміни до кримінального кодексу – планується введення кримінальної відповідальності за поширення інформації про людину без її згоди. Це може стати засобом вибіркової боротьби із невідними журналістами.

Фахівці дають такі поради з медіа-безпеки:

1. Якщо вам забороняють щось знімати, вимагайте письмову заборону, з підписом. Одразу пропадає бажання. Посилайтесь на закон про інформацію.
2. Слід показати посвідчення і попросити посвідчення міліціонера чи охоронця.
3. Спитати, хто безпосередній керівник, який віддав наказ про заборону знімати, де він знаходиться. Співбесіднику може не сподобатися, що журналіст звернеться до керівництва.
4. Загальна порада: ніколи не ображати міліціонера і не

торкатися його руками. Легкий поштовх – підстава для адмінстатті (невиконання вимог працівника міліції, до 15 діб). Буває, що провокують, підходять, напірають – а відштовхнути не можна. Слід дотримуватися дистанції, всюди цитувати Закон «Про інформацію».

Буває, що в розпал ситуації на мітингах хапають камеру відштовхують операторів, затуляють, не дають вести зйомки. Це незаконні дії. Правоохоронці можуть так поводитися тільки тоді, якщо представник ЗМІ чинить правопорушення. Варто запитати, що журналісти порушують. Треба подавати цивільні позови за таку поведінку, адже це тягне матеріальне і моральне відшкодування.

У випадках арешту журналіста можуть затримати на 6 годин без протоколу, але потім зобов'язані або пред'явити звинувачення, або відпустити. Міліціонери зазвичай не знають медіа-законів, тому варто мати їх при собі, щоб надати у спірній ситуації.

Є випадки, що журналістів не допускають у райвідділ міліції, навіть коли у редакцію телефонують і повідомляють, що там б'ють затриманих. Слід телефонувати начальнику райвідділу, попереджати, що завтра про це всі дізнаються, підуть скарги в МВС, у прокуратуру і вимагати показати затриманого: чи все з ним гаразд. Вас можуть підтримати колеги з інших ЗМІ. Слід знайти когось з близьких затриманого і адвоката, якого не мають права не допустити. У Житомирі обшукали активістів Міжнародної амністії, приїхала журналістка 5 каналу, виникла суперечлива ситуація, в результаті затриманих відпустили, а проти міліонерів порушили кримінальну справу. У таких ситуаціях, коли затримали чи їх, чи рядових громадян, журналісти можуть телефонувати й у приймальню депутатів.

При затриманні журналіст має право на дзвінок до юриста, він має вимагати складення протоколу, варто перевірити реєстрацію у журналі (прізвище, дата), що може пригодитися для оскарження у суді. Слід запам'ятати також прізвища, номери кабінетів, зовнішній вигляд міліціонерів, їхні посади, бо коли розглядається справа, вивчаються всі подробиці. Треба вимагати, щоб повідомили рі-дних. Слід поводитися спокійно і впе-вно. Будь-які слі-дчі дії без адвоката не можуть проводи-тися.



В Україні трапляється, на жаль, ігнорування законодавства. Так, 28 серпня 2012 р. в редакцію інтернет-огляду і газети «Главное» правоохоронці нагрянули з обшуком, жодних

документів не пред'явивши. Змусили журналістів відійти від комп'ютерів, погрожували: якщо вони відключать техніку, то її конфіскують. Після цього їх (на фото) спонукали вийти на вулицю...

При обшуку помешкання є свої правила поведінки. Такі обшуки в помешканнях громадських активістів, у редакціях, на жаль, в Україні стають звичними. Тому журналістам слід знати правила медіабезпеки. За українським законодавством (Кримінальний кодекс України, глава 16) обшукати житлове приміщення можна лише у випадках, коли є підозри, що там переховуються розшукувані злочинці або заховані знаряддя злочину чи здобуті злочинним шляхом речі або цінності. Відповідно Ст. 177 Кримінально-процесуального кодексу України обшук у приватній квартирі чи домоволодінні може бути проведений тільки за вмотивованою постановою судді, яку правоохоронці зобов'язані пред'явити. Така постанова має бути засвідчена судовою печаткою і оскарженню не підлягає, тож обшук відбудеться. За окремих обставин у невідкладних випадках законодавство дозволяє проводити обшук і без постанови. Це пов'язано з безпосереднім переслідуванням злочинця або врятуванням життя чи майна.

Експерти радять спочатку з'ясувати причину проведення обшуку. І за законом перед обшуком повинні повідомити, що саме будуть шукати та запропонувати видати розшукуване добровільно. Про проведення обшуку складається протокол у двох примірниках, який підписується слідчим (а він обов'язково повинен бути присутнім при обшуку), понятими та власником житла. Потрібно знати наступні моменти:

1. Обшук житла проводиться тільки в присутності двох понятих та власника помешкання. Якщо міліціонери прийшли зі своїми понятими – це сигнал про їх можливу упередженість та недобрі наміри. Слід вимагати, щоб у якості понятих виступали ваші сусіди. Мають бути щонайменше двоє понятих-свідків. Є право додати своїх понятих, наприклад, сусідів.

2. Перед обшуком мають оголосити передбачені законодав-

ством права (бути присутніми при всіх діях співробітників міліції та робити заяви і зауваження з приводу цих дій, які мають бути записані до протоколу обшуку). Важливо, щоби поняті почули про свої права саме від правоохоронців, така процедура дисциплінує.

3. Слід пильно стежити за діями співробітників міліції та контролювати їх перебування у домі. Обшук, як правило, проводиться кількома правоохоронцями, але при цьому вони не мають обшукувати всі кімнати одночасно. Якщо ви з понятими перебуваєте у вітальні, а працівник міліції радісно вигукує, що він знайшов щось заборонене у вашій спальні, – категорично протестуйте, оскільки ні ви, ні поняті в цей час поруч із ним не перебували. Вимагайте занесення до протоколу обшуку такої важливої обставини, як виявлення забороненого предмета, і просіть понятих засвідчити своїми підписами факт того, що вони на час цієї «знахідки» в приміщенні не перебували (саме тому так важливо забезпечити присутність неупереджених понятих).

4. Особа, яка проводить обшук, має право вимагати відчинити замкнуту шафу, секретер чи сейф, тому краще це зробити.

5. Міліція має право заборонити присутнім виходити з кімнати, у тому числі й особам, які зайшли до приміщення вже під час проведення обшуку, та заборонити їм контактувати між собою. Такі вимоги необхідно виконувати, оскільки слідчий уповноважений провести також і особистий обшук, якщо вважатиме, що ви могли передати заборонені предмети комусь із присутніх і він ховає їх при собі.

6. Якщо раптом міліціонер «виявив» у кімнаті незнайомий вам предмет, за жодних обставин не беріть його до рук, аби не залишити на ньому своїх відбитків пальців.

7. Співробітники міліції зобов'язані уникати пошкодження меблів та будь-яких предметів у вашому приміщенні.

8. Після закінчення обшуку уважно прочитайте складений протокол, вимагайте внесення до нього всіх, навіть незначних, зауважень і обов'язково отримайте один його примірник.

9. Після обшуку всі входи до редакційних комп'ютерів мають бути опечатані, бо раптом потім у них можуть знайтися заборонені законом матеріали. Якщо міліція просить показати зміст сім-картки мобільного – без санкції суду не має права, бо це втручання в особисте життя.

За результатами обшуку можуть бути вилучені лише заборонені предмети, речі чи документи або такі, що мають значення для справи, тому вимагайте пояснення, чому міліція вилучає ту чи іншу річ, особливо – коли йдеться про звукозаписи, відзняті відеоматеріали, підготовані до друку публікації. Усі документи або предмети, котрі правоохоронці вирішили вилучити, мають бути пред’явлені для огляду вам і понятим та перелічені в протоколі обшуку із зазначенням їх назви, кількості, ваги, матеріалу, із якого вони виготовлені, а також характерних індивідуальних ознак. Це теж важливо, а тому потрібно особисто проконтролювати, аби слідчий детально описав вилучений предмет, бо інакше знайдений звичайний ніж може раптом перетворитися на холодну зброю. Вилучені предмети на місці обшуку мають бути упаковані та опечатані, а паперові печатки засвідчені підписами понятих.

На жаль, у нашій країні журналісти не застраховані і від в’язниці. Член Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів Володимир Батчаєв (на фото) уклав пам’ятку про те, як поводитись в міліцейській камері («Ти у міліцейській камері»). Отож після мітингів затриманих доставляють у відділок на час з’ясування обставин порушень, підтвердження особи, встановлення можливої причетності до скоєння злочинів та складання протоколу про адміністративне правопорушення. Проте кімната для затриманих і доставлених (КЗД) – міліцейське «місце несвободи» і вже тому воно небажане і потенційно небезпечне. Згідно зі Ст. 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення, тут затриманого вправі тримати не більше 3 год. Стаття має й застереження: «у виняткових випадках, у зв’язку з особливою потребою, законами України може бути встановлено інші строки адміністративного затримання». І, як свідчить практика, такі «виняткові випадки» та «особливі потреби» виникають досить часто.



При кожному райвідділі міліції мусить бути не менше трьох таких кімнат, які розташовуються винятково на першому поверсі у безпосередній близькості до чергової частини (чергові зобов’язані контролювати поведінку доставлених). Кімната повинна бути забезпечена природним та електричним освітленням, вентиляцією, санвузлом. У разі тимчасового нефункціонування санвузла,

затриманий виводиться, але не рідше 1 разу за чотири години. При цьому дозволяється виводити одночасно тільки од-ну особу у супроводі 2 працівників міліції.

У КЗД розташовуються дерев'яні двоярусні та одноярусні ліжка, нерозбірні, без билець, гострих кутів та виступів, вони кріпляться до підлоги і повинні мати покриття з м'якої тканини. З боку ліжок на стіні встановлюється дошка для захисту від холоду і вологості стіни. Віконні рами повинні бути обладнані кватирками для вентиляції. Громадяни повинні утримуватися у кімнаті із розрахунку не менше ніж 4 кв. м на одну особу. Окремо тримають чоловіків від жінок; неповнолітніх від дорослих; хворих на інфекційні захворювання від здорових; осіб, які відбували покарання в місцях позбавлення волі, від осіб, які не перебували в зазначених місцях; осіб, які вперше притягуються до кримінальної відповідальності, від осіб, які раніше притягувалися до кримінальної відповідальності; осіб, обвинувачених або підозрюваних у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів, від інших осіб; іноземців і осіб без громадянства від інших осіб. При утриманні більше 3 годин мають забезпечити гарячим харчуванням, причому по годинах (наказ МВС України від 13.08.2010 року № 382).

Насправді українські КЗД – це заграбовані напівтемні приміщення без вікон з лавками по периметру та баком для питної води. І ніяких ліжок, умивальників, санвузлів. Якщо заводять до якогось захаращеного, брудного та сирого приміщення з намірами залишити людину у ньому на ніч (тим більше на декілька діб), слід проявити свою обізнаність і протестувати проти умов утримання. Вимагати зустрічі безпосередньо з керівником райвідділу або старшим чергової частини, якому спокійно і компетентно зауважити про встановлені законодавством умови і про те, що про їх невиконання обов'язково буде повідомлено місцевого прокурора. Здравомислячий керівник зазвичай не шукає зайвих неприємностей і, враховуючи таку обізнаність, може відпустити додому, зобов'язавши прийти у міліцію наступного дня. А якщо людина відсиділа кілька діб у непристосованому приміщенні, почуваючи себе безправною, слід написати обґрунтовану скаргу у прокуратуру, у якій заявити, що міліція, в порушення існуючих вимог, незаконно утримувала особу не у кімнаті для затриманих і доставлених, а у приміщенні з нелюдськими умовами перебування. Можна додати, що подібні дії правоохо-

ронців призвели до фізичних і моральних страждань та погіршення стану здоров'я (бажано мати відповідну довідку з медичного закладу).

При затриманні обов'язково слід зафіксувати факт перебування у міліції в книзі обліку доставлених до чергової частини осіб, оскільки у протоколі та у книзі зазначається конкретний час затримання і саме від нього ведеться тригодинний відлік до звільнення. Обов'язково повинні проінформувати родичів та зазначити у протоколі, коли і з ким саме конкретно відбулась розмова. Слід переконатись, що черговий дійсно розмовляв з ними по телефону, а не імітував розмову – для цього можна ввічливо попросити надати можливість особисто сказати пару слів близьким та заспокоїти їх. Не погоджуйтеся на пояснення «Зателефонуємо пізніше, а то зараз слухавку не беруть». Як варіант, можна запропонувати міліціонеру зв'язатися з родичами по мобільному телефону затриманого. Про перебування у міліції обов'язково повинні знати рідні або знайомі, у противному випадку слід протестувати та відмовлятися підписувати протокол про затримання.

Перед поміщенням у КЗД черговий зобов'язаний з'ясувати стан здоров'я особи (норма дивна, бо він не лікар), а також встановити, чи не призведе затримання до тяжких наслідків (техногенна аварія, зупинка виробництва, вибух, залишення на самоті осіб, які потребують нагляду). Тому можна стурбовано повідомити, що не пам'ятаєте, чи перекрили газ у кухонній плиті або поскаржитись на погіршення самопочуття. В останньому випадку черговий зобов'язаний викликати швидку і рішення про можливість тримання прийматиметься у залежності від висновку лікаря.

Перед поміщенням до КЗД черговий повинен проінформувати про наявність у кімнаті системи відеоспостереження та вручити «Пам'ятку для затриманих осіб» з перерахуванням прав затриманого, про що Ви власноруч робите запис у протоколі про адміністративне затримання. Одержану пам'ятку слід зберегти. По-перше, у разі оскарження затримання буде додатковий доказ цього факту, по-друге, пам'ятку можна використати для більш кваліфікованого написання скарги на дії працівників міліції, оскільки під час перебування у КЗД особа має право звернутись з письмовою скаргою на дії співробітників міліції до їх керівництва, прокуратури, суду, а також до Уповноваженого

Верховної Ради України з прав людини і навіть до Європейського суду з прав людини. Для цього повинні вивести в окрему кімнату і видати папір та кулькову ручку, а при зверненні до прокурора, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини чи Європейського суду з прав людини – конверт, який заклеюється.

Набагато гірше опинитися в ізоляторі тимчасового тримання (ІТТ). Це справжня тюрма із загратованими секціями коридорів, де водночас з підсудними та затриманими за підозрою у вчиненні злочину утримуються адміністративно заарештовані (за порушення правил дорожнього руху, громадського порядку, невиконання вимог міліціонера). Термін ув'язнення (до 15 діб) встановлює суд, через що зменшити його, як правило, неможливо. В ІТТ головне – зберегти здоров'я. Більшість ізоляторів в Україні побудовані досить давно, у 1950-80 рр., і через їх камери пройшла неабияка кількість людей, у тому числі хворих на туберкульоз та інші небезпечні інфекційні захворювання. За незадовільного санітарно-гігієнічного стану приміщень, погано працюючої каналізації та непровітрювання камер там можна підцепити якусь хворобу.

Перед поміщенням до камери в черговий раз обшуковують, вилучають гроші, документи та речі (у тому числі годинник, обручку, прикраси), також ремінь, шарф, краватку, шнурки з метою запобігання самогубству. Особисті обшуки проводять при кожному виході з камери і входу до неї. Все описується і складається до окремого пакета. Як правило, речі повертають при звільненні. Але якщо вилучили значну суму грошей, то слід вимагати надання квитанції з фінансової частини райвідділу про прийняття їх на зберігання (згідно міліцейських відомчих наказів видача такої квитанції обов'язкова).

У відносинах з охоронцями слід керуватися принципами спілкування з міліцією: не ображати, не провокувати, не тікати, все, що належить за законом, вимагати наполегливо, але без грубості. При поганому самопочутті одразу слід повідомити про це. Охоронець зобов'язаний невідкладно викликати швидку, і лікар вправі покласти особу до медичної установи. У такому випадку призначений судом адміністративний арешт відбувають вже після вилікування, а за час пе-

ребування у лікарні можливо спробувати оскаржити постанову суду. Час при затриманні тягнеться повільно, а тому найкраще продумувати оскарження свого затримання.

Отож:

1. В конфліктній ситуації треба бути обережним, подавати повну і виважену інформацію, не виступати рупором жодної зі сторін, відкрито не ставати на жодну позицію.

2. Пам'ятати: необережна публікація може спричинити паніку.

3. Слід ретельно досліджувати кризові проблеми. Робити вибір: подавати чи ні інформацію, розуміти, які соціальні наслідки вона матиме.

4. Дотримуватися професійних вимог, бо їх порушення може призвести до загострення ситуації та людських жертв.

5. При висвітленні катастроф та стихійних лих не завдавати зайвого болю постраждалим та їх родичам, не травмувати суспільство натуралізмом деталей.

6. При затриманні поводитися гідно та стримано, вимагати від правоохоронців дотримання щодо вас всіх законодавчих норм.

Питання до семінарського заняття:

1. Назвіть можливі підстави втручання правоохоронців у діяльність ЗМІ.
2. Державна та приватна охорона й діяльність ЗМІ.
3. Поведінка при затриманні.
4. Безпека журналіста при обшуку помешкання: правила поведінки.
5. Поведінка у камері додаткового тримання.
6. Напишіть заяву про перешкоджання законній професійній діяльності журналіста на мітингу.

Рекомендована література

1. Гассер Х.-П. Защита журналиста в опасных командировках / Х.-П.Гассер. – М., 1994. – 29 с.
2. Керівний комітет Ради Європи з питань ЗМІ та інформаційного суспільства стурбований проявами насильства проти журналістів в Україні/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/25518>
3. Довідник безпеки журналістів. – Рівне, 2007.

4. Журналісти і міліція. Матеріали тренінгу // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/mediaprofspilka/hot-news-1/zurnalistiimiliciamateriali/treninguauditokst>
5. Закон України «Про міліцію» (від 20 грудня 1990 року, № 565-ХІІ).
6. Закон України «Про попереднє ув'язнення» (від 30 червня 1993 року, № 3352-ХІІ).
7. Закон України “Про правовий режим надзвичайного стану” (від 16.03.2000, №1550-ІІІ).
8. Міжнародні експерти вчили журналістів працювати в екстремальних умовах // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nsju.org/index.php/article/641>
9. Олена Білозерська: «От хто реально заважає – так це менти» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/daidzhest/2011-07-06/64090>
10. Психология экстремальных ситуаций / сост. А.Е.Тарас, К.В.Сельченко. – Минск, 1999.
11. Репортаж с первого Майданного дня в Киеве: «Ждем, пока объявится лидер» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mycityua.com/news/country/2010/11/22/172_831.html
12. Трагедии и журналисты // Журналист. – 2005. – № 11-12. – С. 58-59.
13. Чому не кожен журналіст є журналістом формально // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/24112>
14. Як журналістові поводитись із міліціонерами // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.media.sapiens.ua/material/1658>
15. 14 практичних порад щодо поведінки на акціях протесту. Пам'ятка для журналістів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/safetyofjournalists/42233-14-praktichnih-porad-schodo-povedinki-na-aktsiyah-protestu-pamyatka-dlya-jurnalistiv.html>

Тема № 6. Робота журналіста при висвітленні етнічних конфліктів та терористичних актів

1. Особливості роботи та безпека перебування журналіста при висвітленні етнічних конфліктів.
2. Професійні стандарти та особиста безпека журналіста під час висвітлення терористичних актів.

Знання основних правил медіабезпеки необхідно журналісту і при висвітленні етнічних конфліктів та терористичних актів. На щастя, в Україні немає широкомасштабних етнічних конфліктів. Тим важливіше запобігати їх появі. Збираючи інформацію щодо спірних етнічних питань, слід чітко дотримуватися принципу збалансованості. Не можна висловлювати категоричних оцінок, не слід тенденційно підбирати факти. Слід чітко усвідомлювати, що погляди етнічних екстремістів не можна екстраполювати на всіх представників певної національності. На жаль, саме під впливом ЗМІ сьогодні у світі формується стереотип «ісламської загрози», образ ісламського терориста накладається на всіх носіїв цієї культури, що не сприяє порозумінню і знову ж таки може спричинити конфліктні ситуації. Наприклад, російська преса активно послуговується зневажливим визначенням «лицо кавказской национальности», «чеченські терористи», екстраполюючи ідею тероризму і соціальної кримінологенності на цілі народи, використовуючи стереотипи масової свідомості у маніпулятивних цілях. В Україні виникли такі акценти в анексованому Криму.



Особливо делікатно слід писати про етнічні проблеми за умови їх загострення, розуміти: немає негідних націй, представники кожного народу мають однакові громадянські права, суспільство зацікавлене, щоб етноси жили у злагоді і формувалося громадянське суспільство з представників усіх націй, які тут проживають. При висвітленні етнічних проблем взагалі не можна апелювати до побутових стереотипів, використовувати образливу для певних націй лексику (наприклад, в одному з російських фільмів прозвучали слова «задрьпаннные хохлушки» тощо, а учасників українсько-американських навчань у Криму пресаливих сил зневажливо називала «янками»).

Також слід зважено подавати історичні описи, особливо під час конфліктів, адже історичні факти кожна зі сторін може тлумачити по-своєму. Приклад: образ Мазепи в російській та українській пресі, висвітлення акції громадянського виступу проти перейменування вулиці Мазепи, де знаходиться Києво-Печерська лавра – духовний орган Московського патріархату в

Україні, який сотні років проголошує анафему українському гетьману – тут важливо уникати емоцій, а подавати лише факти та коментарі компетентних осіб. Найголовніше – не перетворювати медіа на зону конфлікту, не роздмухувати пристрасті, не ставати на бік жодної зі сторін конфлікту, бо інша сторона почуватиметься знехтуваною і це може спонукати її до непередбачуваних радикальних дій.

Відомий польський журналіст Ришард Капусцінський у праці «Автопортрет репортера» згадує такий епізод. Перед тим, як поїхати в Іран висвітлювати ісламську революцію 1979 р., він ознайомлювався з цією країною за допомогою блискучих репортажів американської журналістки Френсис Фіцджеральд, в яких було все, крім... релігійного контексту. Коли приїхав до Ірану, одразу відчув його силу – побачити це дала змогу його польськість. Журналіст, який відчуває глибини своєї культури, ніколи не спрощуватиме чужих реальностей, не трактуватиме принизливо життя інших народів та їх надбання. Це розуміння – основа справжньої аргументаційної коректності, дуже потрібна при висвітленні міжрелігійних чи міжетнічних конфліктів. Саме така професійна поведінка здатна стати гарантом безпеки журналіста. Натомість маємо негативні приклади: підлив експресу у Росії і спроби одного з журналістів порталу h.ua пов'язати їх зі святом байрам, яке того дня вихідці з Азербайджану святкували у Москві; висвітлення там же конфлікту УПАЦ-К з УПЦ КП навколо освячення місця під храм в Ужгороді (позиція лише однієї сторони). Такі матеріали сприятимуть тому, що конфлікт лише поглибитися. Не варто у матеріалах вживати слово «терорист». Причому, що саме в цьому аспекті на ЗМІ намагаються впливати уряди тих чи інших держав, зацікавлених у певному висвітленні етнічної проблеми на своїй території. Так, відомий медіа-дослідник Нік Дейвіс у своїй книзі «Новини пласкої Землі» застерігає журналістів перед такою небезпекою, наводячи приклад висвітлення етнічного конфлікту між Ізраїлем та Палестиною: «Уже самі слова стають небезпечними: небезпечно говорити про «окуповані території»; описувати палестинських бомбардувальників не як «терористів»; відхиляти прийнятий ізраїльським урядом евфемізм «цілеспрямовані вбивства». Представники медіа мали б уникати впливу того чи іншого лобіювання заради честі професії, не йти на провокаційні публікації, які здатні зруйнувати їхню безпеку.

А.Трофимов вважає, що «останнім часом все більшу увагу журналістів привертають (...) проблеми висвітлення в національних мас-медіа антигромадської діяльності терористичних угруповань, а також дій урядових антитерористичних формувань, що ведуть боротьбу із терористами». Що ж таке тероризм? Це поняття, незважаючи на практично щоденне згадування у світових ЗМІ, не має точної чи хоча б загальноприйнятої дефініції. У «Трактаті по міжнародному карному праву», що вийшов в США за редакцією М.Басіоні і В.Нанді, вказується на низку труднощів для вироблення загальноприйнятого юридичного визначення тероризму, адже це слово може означати терор і варварство, залякування, а також серію різних актів насильства. Американські автори В.Маллісон і С.Маллісон вважають, що «*терор*» і «*тероризм*» не є поняттями, що ідентифікуються з чітко визначеними фактичними подіями. Більш того, у світовій правовій доктрині знайдеться мало термінів, що мають настільки широке значення. Отже, терор і тероризм не відносяться до односторонньої концепції чи факту права. Ще у 70-ті роки ХХ ст. енциклопедичні та інші довідники не подавали поняття «тероризм», а тільки «терор» та «терористичний акт». Терористичний акт розглядався як індивідуальне насилля, а терор – суто як фізичне насилля або фізичне знищення за політичними підставами (як політичний протест). Тобто масове фізичне насилля та вбивства у політичних цілях політично незаангажованих, непричетних до політичної боротьби людей та всесвітня демонстрація таких дій.

Тероризм несумісний з нормами цивілізованого світу, адже його головною метою є вплив на суспільну думку, її деморалізація або зміна пануючих настроїв. Терор став методом політичної боротьби у світі. Він також може бути однією з форм державної політики. ЗМІ, вважає А.Трофимов, «сформували переконання, що теракт – дуже діюча форма впливу на владу, що з його допомогою можна набагато легше домогтися поставлених цілей, ніж намагатися досягти їх законним шляхом».



Нині дослідниками більш-менш вивчені релігійні, політичні, соціальні й економічні умови, у яких виникали і продовжують виникати терористичні групи, однак абсолютно невивченими за-

лишаються психологічні передумови, що спонукають людей ступати на шлях тероризму. Не викликає сумніву, що тероризм викликається комплексом факторів. Вважають, що майбутні терористи ступають на цей шлях під впливом суспільства, родини і засобів масової інформації; але найбільшою мірою на них впливають поширені в їхньому середовищі ідеї.

Однією з прикметних ознак тероризму є умова публічності здійснення терористичних актів – без широкого розголосу та відкритого висування вимог тероризм як політичний шантаж не існує. Тобто нині тероризм та ЗМІ поєднані: медіа транслюють наслідки терактів та створюють віртуальний простір, у якому ставляться політичні вимоги до урядів держав, формуються засоби тиску на міждержавні, міжнародні та регіональні стосунки. Вплив тероризму значно зростає з огляду на досягнення інформаційно-технологічної революції та стрімкий прогрес засобів масової інформації та комунікації. Д.Кіслов підкреслює: «Через такі спрямування тероризму зростає загальна суспільна небезпека від зазіхань та дій терористичного середовища як для міжнародних відносин і міжнародної безпеки, так і для національних безпек багатьох країн, що включає їхній конституційний лад, права громадян, політикум і соціум. Насамперед, під загрозою руйнування виявляється політична безпека тих країн, проти державної влади яких найбільш активно спрямовані терористичні акти та їхній медіа-супровід».

Терористичні акти можуть бути таких видів:

Диверсія (переважно вибухи, застосування отруйних речовин тощо). Їх проводять у транспортних засобах, будинках, торгових місцях, банках, готелях, аеропортах, авіа- та автотранспорті, навіть храмах з метою завдати шкоди і викликати людські жертви, а також на відкритому просторі. У результаті вибухів страждає велика кількість випадкових людей, тому саме така тактика призводить до найбільш сильного психологічного ефекту. Дуже часто диверсійна тактика приймається на озброєння терористами національних рухів, організаціями крайнього сектантського характеру, релігійними екстремістами.

Викрадення. Як правило, викрадають осіб, які здатні повернути увагу громадськості: відомі політики, чиновники, журналісти, дипломати. Статистика свідчить, що на початку 1980-х років були зроблені десятки викрадень цивільних і військових представників іноземних держав.

Замах / убивство. Здійснюється збройними групами та відзначається демонстративною адресністю, тому ефективний для цілеспрямованого психологічного впливу на аудиторію. Здійснюється високопрофесійними терористами в країнах з ослабленою правоохоронною системою, а також коли терористи можуть створити чисельну перевагу над поліцейськими підрозділами.

Хайджекінг – захоплення транспортного засобу: літака, залізничного потяга, автомобіля, корабля. Перший такий випадок авіапіратства стався в 1930 р. Пік хайджекінгу припав на вересень 1971 р., коли за 11 днів були захоплені 300 пасажирів і знищені 4 літаки різних західних авіакомпаній. Масштаби авіа-тероризму змусили уряди й авіакомпанії вжити низку заходів по боротьбі з піратами. В Україні для боротьби з авіапіратством теж створені спецпідрозділи міліції в аеропортах.

Захоплення будинків активно вчинюються терористами, що використовують тактику міжнародного тероризму. Найчастіше нальотам піддаються будинки посольств, урядові заклади, партійні офіси. Чеченські терористи піддали нападу лікарні. Як правило, захопленням будинку терористична операція не обмежується. У випадку вдалого для терористів перебігу подій їм вдається залишити захоплену будівлю під прикриттям заручників.

Партизанська війна (близька до тероризму) характерна для країн третього світу з відсталою соціальною структурою. Загони складаються з селяни, малоосвічених робітників і ремісників, декласованих елементів. Їхня діяльність носить характер масових збройних зіткнень, продовжується десятиліттями, то загасає, то знову активізується. З терористичних методів партизани використовують диверсії на залізницях, трубопроводах та інших комунікаціях, замаху на відомих політиків.

Безумовно, ситуація з тероризмом спонукала ЗМІ виробити певні правила поведінки, тож при висвітленні терористичних актів діють серйозні застереження з медіабезпеки. Терористи здійснюють атаки з розрахунком на широке висвітлення в мас-медіа. На їх думку, це має створювати атмосферу страху та підживляти віру в державу щодо збереження спокою. Деякі автори застерігають: журналісти можуть бути невольними посібниками терористів у створенні неадекватного страху через природну для них гонитву за сенсаціями. Тому йти на сенсаційне висвітлення терористичних актів – одночасно діяти на руку злочинцям.

Обов'язково слід оминати те, що посіяло б паніку, нагнітало страх, слід вселяти віру в здатність суспільства і держави протистояти терористам. Неприпустима їхня героїзація. Не можна давати прямі інтерв'ю терористів – краще переповісти їх погляди. Не можна друкувати інтерв'ю з ними. Як виняток, у 2004 році британська газета «Гардіан» опублікувала фрагмент запису, який міг належати Усамі Бен Ладену («Супротивляйтесь новому Риму»). Але видання додало примітки: «Увазі читачів пропонується відредагований уривок звернення, яке, як вважають, було зроблено лідером Аль-Каїди, передано в ефір каналом «Аль-Джазіра» і перекладено на англійську мову Службою моніторингу Бі-бі-сі. Рішення не було підтримане однозначно всіма журналістами. Однак переважила мета наголосити на небезпеці тероризму і мотивації представників Аль-Каїди. Загалом же медіа не слід надто акцентувати на тероризмі, бо це має негативний вплив на свідомість, самопочуття та настрої людей. Крім того, демонстрація терактів потрібна злочинцям і для підсилення впливу у їхньому середовищі.

Слід бути обережними при розмові зі звільненими заручниками, які перебувають у шоковому стані (зважаючи на так званий стокгольмський синдром, коли заручники через страх постраждати від операції по їх звільненню починають себе отожднювати із терористами, що їх захопили). Збираючи інформацію про терористичні акти, варто проконсультуватися з фахівцями з надзвичайних ситуацій.

Особливу обережність слід проявляти при отриманні від терористів інформації чи будь-яких речей. Так, знехтувавши небезпекою, у 90-ті загинув російський журналіст Дмитро Холодов, який розслідував тему корупції у міністерстві оборони. Одного дня невідома особа повідомила йому по телефону, що матеріал, який його дуже цікавить, міститься у камері схову на одному з вокзалів. Кореспондент міг при допомозі митників пропустити валізу через багажний рентген-контроль, але не зробив цього. Натомість, принісши її до редакції, відкрив у присутності колеги. Через вибух він загинув на місці, а жінку було важко поранено. Потім слідство звинуватило у цьому злочинові фахових десантників-диверсантів.

Корисними для медіа будуть настанови Бі-Бі-Сі:

- Ми повинні повідомляти про акти терору швидко, точно, повністю й відповідально. Довіра до нас страждає внаслідок не-

дбалого використання слів, що містять емоційні та оцінкові судження. Саме по собі слово «терорист» може стати перепорою, а не засобом для розуміння. Нам слід намагатися уникати використання цього терміна без посилань. Ми повинні дати змогу характеризувати іншим людям, у той час як ми повідомляємо факти так, як нам про них відомо. Нам не слід використовувати мову інших людей в якості нашої власної. Окрім того, як правило, недоречно використовувати слова на кшталт «визволяти», «військовий трибунал» чи «страчувати» за відсутності явного судового процесу. Нам слід передавати своїй аудиторії усі наслідки акту, змальовуючи те, що сталося. Ми повинні вживати слова, що конкретно змальовують виконавця, як-от: «бомбіст», «нападник», «бойовик», «викрадач», «повстанець» та «війовничий активіст». Наша обов'язок – залишатися об'єктивними і викладати повідомлення у такий спосіб, що дасть змогу нашій аудиторії скласти власну оцінку того, хто, чинить що відносно кого.

- Відповідно до Закону про тероризм 2000 р. ми маємо юридичне зобов'язання якомога швидше, з урахуванням практичних міркувань, розкривати поліції будь-яку інформацію, що нам відома або, на наш погляд, може надати істотну допомогу для:

- запобігання здійсненню терористичного акту будь-де у світі;
- забезпечення затримання, судового переслідування чи засудження будь-якої особи у Великобританії за порушення закону, пов'язані з організацією, підготовкою чи підбурюванням до вчинення терористичного акту.

Замовчування такої інформації вважається кримінальним злочином і карається ув'язненням на термін до 5 років. Про будь-яку ситуацію, коли співробітники Бі-Бі-Сі потенційно можуть порушити Закон про тероризм, слід повідомляти Розпорядчого редактора з редакційної політики та відділ юридичних консультацій з програм. Цей Закон також оголошує поза законом певні національні й міжнародні організації, визначені як «терористичні» групи, роблячи незаконною їх діяльність у Великобританії.

При висвітленні погроз та розіграшів йдеться:

- Якщо ми одержуємо попередження про бомбу чи іншу вірогідну і конкретну погрозу телефоном, факсом, електронною поштою або текстовим повідомленням, чи навіть подану на

дошці оголошень в Інтернеті або отриману на плівці, передусім його слід передати до відповідних органів. Ми не повинні розкривати вживані нині кодові слова, зазвичай використовувані групами, які попереджують про бомби. Нам не слід розкривати деталі, пов'язані з безпекою, або іншу чутливу інформацію, яка не відома широкому загалу й може допомогти при нападі.

- Зазвичай ми не повідомляємо про погрози проти названих осіб, якщо тільки вони не спричинилися до очевидної дії, наприклад, скасування публічної появи.

- Слід пильнувати, щоб не визначати можливими мішеннями людей, яких раніше не називали і які, якщо їх не називати, і не будуть у небезпеці, – скажімо, не називати лабораторії для дослідів над тваринами або фірми, що виконують роботу для військових установ.

- Зазвичай ми не повідомляємо про інциденти, які виявляються оманними погрозами, якщо тільки вони не призвели до серйозних і очевидних результатів – наприклад, великих і помітних збоїв у транспортному сполученні.

Щодо організованих заходів, сказано:

- Про будь-яку пропозицію щодо відвідання заходу, організованого забороненими організаціями чи групами з відомою історією здійснення актів терору слід повідомляти старшого редакційного працівника або (для незалежних продюсерів) редактора-замовника.

- Про будь-яку пропозицію транслювати матеріал, записаний на організованому заході у Великобританії чи за кордоном, на якому зроблено погрози проти громадян Великобританії, слід повідомляти Розпорядчого редактора з редакційної політики.

- Про будь-яку пропозицію транслювати матеріал, записаний під час дозволених законом заходів, де з'являються воєнізовані чи інші групи, слід повідомляти старшого редакційного працівника або (для незалежних продюсерів) редактора-замовника, які можуть проконсультуватися з Розпорядчим редактором з редакційної політики. У Великобританії до цієї категорії належать такі групи, як Фронт визволення тварин.

При захопленні транспортних засобів, викраденні людей, захопленні заручників та облозі рекомендується:

- У разі захоплення транспортних засобів, викрадення людей, захоплення заручників та облоги ми маємо усвідомлювати, що все, що ми транслюємо чи публікуємо, можуть побачити або

почути виконавці як у Великобританії, так і за кордоном.

- Важливо, щоби ми повідомляли про вимоги у контексті. Слід також ретельно розглядати етичні питання, що постають при наданні трибуни тим, хто захоплює транспортні засоби або заручників, викрадає людей, особливо якщо вони вступають з нами в прямий контакт. Ми повинні зберігати редакційний контроль над повідомленнями про події і забезпечити, таку роботу, коли:

- ми не беремо інтерв'ю у виконавців у прямому ефірі.
- ми не транслюємо у прямому ефірі жодних відео- та/або аудіоматеріалів, наданих виконавцями.
- ми транслюємо зроблені виконавцями записи – про організовані заходи, акти насилля або їх жертви – лише після погодження зі старшим редакційним працівником.
- ми впроваджуємо затримку, транслюючи «наживо» матеріали чутливих новин, наприклад, про облогу школи чи захоплення літака. Це особливо важливо тоді, коли не передбачуване закінчення і ми можемо записати матеріал, що завдає страждань і непридатний для транслювання без ретельних роздумів.

- Повідомляючи про події, пов'язані з викраденням транспортних засобів, викраденням людей, захопленням заручників чи облогою, ми повинні дослухатися до порад поліції та інших повноважних органів стосовно всього, що в разі трансляції здатне ускладнити ситуацію. Іноді вони звертаються до нас з проханням затримати або навіть розмістити певну інформацію. Як правило, ми зважаємо на обґрунтовані прохання, але ми ніколи свідомо не транслюватимемо того, що не є правдою. Поліція навіть може вимагати цілковитого блокування новин. У разі таких вимог необхідно дотримуватися відповідної процедури Бі-Бі-Сі.

Проте є випадки, коли представники ЗМІ серйозно ускладнюють діяльність правоохоронців, в погоні за сенсацією порушуючи етичні правила роботи і тим ставлячи під загрозу власні і чужі життя. «На жаль, в умовах всеосяжної комерціалізації часто беруть верх не цивільна позиція і професіоналізм, а бажання будь-яким шляхом підвищити тираж свого видання чи розширити телевізійну аудиторію, – пише А.Трофімов. – Нерідко журналісти, описуючи ту чи іншу терористичну акцію, вважають своїм боргом привести якнайбільше подробиць події і її технічних деталей. Небезпека подібної інформації стає очевидної, якщо глянути на ланцюжок зво-

ротного зв'язку, що може замкнутися і перетворитися на порочне коло: акція – публікація – засвоєння й аналіз інформації терористами – нова акція – нова публікація, і так до нескінченності. Детальний аналіз поведінки журналістів перед, під час і після трагічних подій останнього часу, зв'язаних із проявами міжнародного тероризму, показує, що рівень професійної майстерності працівників ЗМІ не завжди адекватний ролі і положенню журналістики в суспільстві». Серед помилок ЗМІ він виділив наступні:

- «журналісти занадто квапляться «застовбити тему» і пред'явити суспільству винного, для чого при мінімумі фактів видають гори власних коментарів до усіляких, часом неймовірних, версій, свідомо чи несвідомо прислуговуючи «журналістиці вимислу», а не журналістиці факту;

- відсутність чіткого представлення «для кого і в ім'я чого привселюдно виступає журналіст»? Щоб допомогти країні справитися з лихом (впровадити в суспільство, частиною якого є влада, думку про те, що найперша задача сьогодні – порятунок потерпілих; що, якщо це поки не виходить, треба терміново організувати всесвітню допомогу; що важливо заспокоїти рідних і близьких; що суспільство має потребу у фактах, а не політизованих коментарях), чи щоб зайвий раз нагадати усім: «наша країна – корумпований смітник», «армія – коло ні на що не здатних шахраїв», «порятунок потопаючих – справа рук самих потопаючих»?

Довіра до журналістів підривається саме в дні іспитів, що випадають на долю нації. Якщо дуже холодно й далеко від чужого болю показувати, писати, розповідати, переводячи людські страждання в політичний аспект, то розраховувати на довіру аудиторії не приходится;

- образливість тону, твердість, а іноді і жорстокість в оцінках найчастіше диктуються споконвічним негативним підходом. У даному випадку журналісти, вкрай вимогливі до інших, виявляються надзвичайно поблажливими до самих себе. Безумовно, журналістика може саму себе заперечувати – у тому розумінні, що завтра, одержавши більш повні дані, журналісти можуть прийти до протилежних висновків. Але про це в обов'язковому порядку необхідно чесно доповісти аудиторії; крім того, чи не варто утримуватися від крайніх оцінок вже сьогодні?

- професіоналізм у журналістиці припускає й уміння подавати інформацію так, щоб представити якомога більш повну картину світу, події взагалі. Неможна обмежуватися одним нега-

тивом, нагнітати пристрасті, доводячи суспільство до істерії;

- журналіст сам по собі не є стовідсотковим авторитетом для читача, глядача чи слухача. Він – лише посередник між фактом і аудиторією, людина, що професійно акумулює й узагальнює думки фахівців, експертів, безпосередніх учасників подій;

- журналіст не повинний робити за аудиторію остаточний висновок про причини і наслідки того чи іншого соціально значимого явища; його прерогатива – донести до аудиторії таку сукупність об'єктивних достовірних фактів, щоб усвідомлений висновок кожна людина змогла зробити самостійно. Фахівці з антитероризму вважають, що самим складним моментом у протидії тероризму є місце і роль ЗМІ під час захоплення заручників. У доповіді спеціальної урядової групи по боротьбі з тероризмом США (очолював Дж.Буш) ще в 1986 р. у розділі «Те-роризм і ЗМІ» було сказано: «Тероризм – форма пропаганди, що потребує реклами, щоб бути ефективною. Серед факторів, що сприяють росту інцидентів, слід зазначити успіхи терористів в одержанні широкої реклами і наданні впливу на можливо більш численну аудиторію. Терористи бачать роль засобів масової інформації в поширенні їхніх заяв по усьому світу, як одну з головних форм для досягнення своїх цілей». У цій же доповіді перераховані практичні дії ЗМІ, що можуть викликати проблеми в кризові моменти:

- інтенсивне висвітлення подій, що може обмежити чи позбавити уряд переваг у виборі дій по припиненню терористичного акту;

- перетворення журналістів в учасників інциденту і переговорів, політичний діалог з терористами чи заручниками, узурпація правової відповідальності уряду;

- повідомлення про плани спеціальних підрозділів, що беруть участь в операції по знешкодженню терористів».

ЗМІ поставлені між терористами і владою. З погляду терористів, висвітлення терору у ЗМІ є важливим для успіху терористичного акта. Але надмірне втручання медіа у події може ускладнити зусилля рятувальників. Влада може використовувати ЗМІ, щоб викликати засудження тих країн чи груп, що вдаються до терористичних методів. Мас-медіа повинні активно протидіяти тероризму і дійсно захищати демократію.

Питання до семінарського заняття:

1. Проаналізуйте витoki світового тероризму та виділіть аспекти діяльності ЗМІ при висвітленні цього явища.
2. Як поводитися журналісту, коли він став жертвою викрадення?
3. Наведіть приклади, як ЗМІ висвітлюють тему викрадення журналістів. Підсумуйте досвід журналістів-заручників.
4. Чому так важливо професійно висвітлювати етнічні конфлікти? У який спосіб це гарантує безпеку журналістів?
5. Наведіть приклади висвітлення у ЗМІ етнічних проблем в Україні. Чи оперують журналісти стереотипами? Наскільки це небезпечно? Оцініть рівень медіа безпеки по висвітленню проблеми.

Рекомендована література

1. Бондаренко К. Анатомія тероризму: Так, як убивають зараз, не вбивали ще ніколи / К.Бондаренко // Політика і культура. – 1999. – Ч. 33. – С. 23.
2. Война без выстрелов: Журналистка Дария Асламова увидела ту Чечню, которая не попадает в боевые сводки // Комсомольская правда в Украине. – 2000. – 21 марта.
3. Гетьман А. Висвітлення міжнародного тероризму на телебаченні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1535>
4. Кудрявцева С. Тероризм пустив корені в побутовий ґрунт / С.Кудрявцева // Кримський час. – 2003. – № 86 (1687). – С.6.
5. Навчальні матеріали: Робота журналіста в гарячих точках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/news/45144-navchalni-materiali-robota-jurnalista-v-garyachih-tochkah-videoinfografika.html>
6. Ольшанский Д.В. Психология террора. – М., 2002. – 280 с.
7. Паславський І. Тероризм і ЗМІ / І.Паславський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/Internet/PART-2_5.htm
8. Психологи о терроризме (круглый стол) // Психологический журнал. – т.16. – 1995. – № 4.
9. Тероризм вічний, тому що вічно людські слабості // Кримський час. – 2002. – № 92 (1448). – С.2.
10. Требін М. Терор ХХІ століття: Чим досконаліша зброя,

тим більше смертей від терору / М.Требін // Політика і культура. – 1999. — Ч. 33. — С.21.

11. Трофимов А.Ю. Роль і місце національних мас-медіа в протидії проявам міжнародного тероризму / А.Ю.Трофимов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/handle/123456789/6779>
12. Анастасія Федченко. Дніпропетровськ – епіцентр вибуху [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2012/04/30/6963788/>
13. Андрій Колесник. Теракт – кому трагедія, кому тріумф [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2012/04/30/6963767>
14. Violence and Terror in the Mass Media: An Annotated Bibliography. – Greenwood Publishing Group, 1988. – 233 с.

Тема № 7-8. Особливості діяльності та безпека журналістів у «гарячих точках»

1. Особливості підготовки журналістів до діяльності в «гарячих точках».
2. Специфіка роботи військового репортера.
3. Міжнародне гуманітарне право (МГП).
4. Робота ЗМІ в країні, де йде протистояння. Взаємини журналістів з місцевою владою, з військовими, з населенням.
5. Можливі загрози безпеці журналіста.

У світі немало «гарячих точок», де працюють журналісти: Афганістан, Чечня, Ірак, Лівія... Різні науково-дослідні організації, які займаються проблемами неспокійних регіонів планети,

дають трохи відмінні кількісні оцінки сучасної ситуації і при-власнюють їм свої рейтинги. За оцінками Центру оборонної інформації (США), у світі спостерігається 15 великих конфліктів, де втрати перевищують 1 тис. чоловік. Експерти Стокгольмського інституту СІПРІ вважають, що в 16 точках планети від-бувалося 19 великих збройних конфліктів. Більше половини їх припадає на Африканський континент. У жодному з них не спостерігалось зіткнення між різними країнами – боротьба йде всередині



проблемних держав, де урядам протистоять різні воєнізовані формування повстанців, бойовиків і сепаратистів. І всі вони мають свої цілі. Хоча ООН та багато інших міжнародних організацій намагаються стабілізувати обстановку у світі, їхні зусилля поки не приносять відчутних результатів. Збройні зіткнення відбуваються майже на всіх континентах, і їхнє число зростає. Найнебезпечнішими досі називали Судан, Ірак, Пакистан, Афганістан, Північну Корею, Непал, Узбекистан і Киргизстан. Україну ставили на 86-те місце. Тепер із вторгненням військ РФ у нашу державу ситуація радикально змінилася і тема української кризи стала топовою на шпальтах світових ЗМІ. Медіа зобов'язані висвітлювати такі конфлікти. До них завжди є сталий інтерес, адже йдеться про глобальні питання суспільної безпеки. Не дарма Європейська агенція культурних новин повідомляє, що репортажі з «гарячих точок» планети знаходяться на другому місці за увагою читачів та глядачів.

Робота у зонах воєнних конфліктів наражає ЗМІ на таку ж не-безпеку, як і військових. Комітет захисту журналістів називає серед найгучніших випадків агресії по відношенню до журналістів безпрецедентний розстріл філіппінських журналістів, сплески насилля в Сомалі, переслідування свободи слова в Ірані. Його занепокоєння викликало слідство за журналістами з боку урядів латиноамериканських країн, незаконне перешкоджання представникам африканських та пакистанських ЗМІ висвітлювати конфлікти на прикордонних територіях. На жаль, із Сомалі та інших «гарячих точок» африканського континенту журналісти масово втікають за кордон, що позначається на висвітленні місцевих новин. Немало представники преси з Росії, Греції, США, Франції, Швеції, Ізраїлю та інших країн постраждало під час подій «арабської весни» у Єгипті. Україна, на жаль, має свою сумну статистику...

Небезпечні місця диктують відповідну тактику поведінки, методи збору та підготовки інформації, специфіку її одержання в екстремальних умовах. Потрібно знати, як правильно підготуватися до поїздки, які необхідні документи, яка особливість технології збору інформації у зоні збройного конфлікту, як правильно організувати взаємодію з джерелами інформації, які існують можливості пересування працівника ЗМІ в зоні бойових дій. Здебільшого в кожному конфлікті вони мають свої особливості.

Присутність представників ЗМІ у зоні збройного конфлікту, безперечно, необхідна, адже широка громадськість має пра-

во бути поінформованою про перебіг війни, мати доступ до неупередженої інформації з перших вуст. А отже, працівник ЗМІ, який вирушає в зону збройного протистояння, має бути обізнаним зі своїми правами та обов'язками, від яких залежатиме і успіх його роботи, й безпека, і навіть життя. Нині чи не найбільше порад існує щодо поведінки в «гарячих точках». Це й не дивно, адже лише впродовж декількох останніх років ми стали свідками багатьох масштабних і локальних конфліктів, переживаємо такий всередині країни. Досвід, яким діляться журналісти, котрі висвітлюють події війни, є неоціненним. Адже права й обов'язки представників ЗМІ, які працюють у зонах збройних конфліктів, іноді докорінно відрізняються від повсякденних і загальнообов'язкових правил, якими вони керуються в своїй країні. Крім того, доволі часто війна – це те місце, де не діють жодні закони, й лише досвід і належна підготовка до роботи в таких умовах можуть допомогти вижити. А якщо журналіст потрапляє до рук однієї з воюючих сторін, то вміння правильно поводитися та знання нехитрих правил, підтверджених досвідом попередників, можуть стати не тільки запорукою доброго ставлення, а й додатковою гарантією виживання.

Більшість журналістів їдуть у зони військових протистоянь з власної ініціативи, і редакції не беруть на себе відповідальності за їх безпеку. Самі представники медіа констатують: «Більшість українських журналістів працюють у «гарячих точках» на свій страх і ризик. Такий висновок зроблено на підставі результатів експертного опитування, в якому взяли участь 18 українських журналістів-міжнародників, які час від часу висвітлюють події в зонах конфліктів. Щороку більш як 10 українських журналістів, телеоператорів, фотокореспондентів виїжджають у «гарячі точки» або на території «заморожених конфліктів». Російський журналіст Юрій Романов вважає, що лише в одному випадку з десяти журналісти стають жертвами випадку, в інших – гинуть через власну непрофесійність. Нині це й українська реальність.

Немало журналістів стикалися з погрозами з боку військових, включно до погроз фізичного знищення (переважно, Чечня); спробами вилучити або вилученням відзнятого матеріалу (Чечня, Ірак, Придністров'я, Білорусь, Туреччина); заборонами на зйомку певних об'єктів (Грузія, Білорусь, Придністров'я, Ліван, Ірак, Туреччина) та тиском з боку спецслужб (Україна, РФ, Біло-

русь, Ізраїль), а також стають свідками загибелі своїх колег (Чечня, Ірак), арештів на кілька діб (Чечня, Білорусь, Кот д'Івуар, Афганістан)». Свіжі втрати принесла «єгипетська весна-2012»: у протистоянні загинув співробітник однієї з найбільших єгипетських газет «Аль-Ахрам» Ахмед Мухаммед Мах-муд, був заарештований завідувач каїрським бюро телеканалу Аль-Джазира. У Єгипті, підкреслили світові ЗМІ, почалося справжнє полювання на іноземних журналістів. Серед постраждалих – представники преси з Росії, Греції, США, Франції, Швеції, Ізраїлю та інших країн. Так небезпечно нині працювати на Сході України, де тиск на ЗМІ (аж до викрадення: приклад – журналістка Громадського ТБ. Настя Станко) чинять представники терористичних ДНР та ЛНР.

Український журналіст Андрій Цаплієнко, який працював у «гарячих точках», пише, що журналіст перед виїздом у таке відрядження має чітко зважити усі ймовірні ризики та усвідомити, чи потрібно йому туди їхати, оскільки українські медіа слабо зацікавлені у висвітленні таких подій. За його словами, увага приділяється міжнародним конфліктам тільки в момент їх початку або у разі, якщо там працюють офіційні представники України. Ставлення України як держави до своїх журналістів «ніяке». На його думку, держава повинна дбати про журналістів так само, як і про військових. За його словами, дуже часто журналісти стикаються з більшим ризиком для життя і приносять більше користі для українського політикуму, ніж військові. Він переконаний, що журналісти, які офіційно направляються до зони конфліктів, мають отримувати статус учасника бойових дій.



Журналісти західних країн у будь-якій ситуації знають, що їх держава не залишить у біді, включаючи навіть проведення силового втручання, натомість наші мусять розраховувати у першу чергу на себе. Так, за фактом трагічної загибелі в Іраку іспанського журналіста його родина отримала відшкодування, натомість в Україні не виплачено жодної компенсації сім'ї загиблого у той день Тараса

Процюка (на фото). У США у ви-падку загибелі навіть рядового солдата сім'я отримує 2 млн. дол. У Росії сплачують журналісту 28 тис. руб. за поранення, про смерть навіть не йдеться. У країнах ЄС журналісту не дозволя-ють їхати в «гарячі точки» без відповідної підготовки – він про-ходить спеціальні курси, його страхують.

Попри те українські журналісти не раз працювали у «га-рячих точках». На допомогу тим, хто все ж таки наважується на таке ризиковане відрядження, мають прийти міжнародні закони. Тож їх знання – одна з гарантій медіа безпеки. Насамперед варто звернути увагу на те, що діяльність журналіста в зоні збройного конфлікту регулюють не закони його держави, а норми *Міжна-родного гуманітарного права* (МГП). Вони спрямовані на захист жертв збройних конфліктів і встановлюють заборону або обме-ження методів і засобів ведення війни, а також відповідальність за порушення відповідних принципів і норм.

Джерелом міжнародного гуманітарного права є, насампе-ред, міжнародні договори, в яких викладено правила ведення збройних конфліктів. Вперше статус журналіста на війні був ви-значений *Гаазькою конвенцією* 1907 р. Згодом були прийняті чо-тири *Женевські конвенції* від 1949 р. про захист жертв війни:

- про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях (I Конвенція);
- про покращення долі поранених, хворих і осіб, що потер-піли корабельну аварію, із складу збройних сил на морі (II Кон-венція);
- про поводження з військовополоненими (III Конвенція);
- про захист цивільною населення під час війни (IV Кон-венція).

Зазначені Женевські конвенції отримали розвиток у двох Додаткових протоколах до них від 8 червня 1977 р.: в Додат-ковому протоколі I, що стосується захисту жертв міжнародних військових конфліктів; в Додатковому протоколі II, який сто-сується захисту жертв неміжнародних конфліктів. Окрім того, МГП містить низку інших міжнародних договорів, які заборо-няють застосування деяких видів зброї і методів ведення війни. До них, зокрема, належать: *Санкт-Петербурзька декларація* 1868 р., *Гаазькі конвенції* 1899 р., *Гаазькі конвенції* 1907 р., *Кон-венція про заборону бактеріологічної (біологічної) зброї* 1972 р., *Конвенція про заборону або обмеження звичайної зброї* 1980 р.,

Конвенція про заборону хімічної зброї 1993 р., Гаазька конвенція 1954 р. про захист культурних цінностей в період збройного конфлікту, Йоганнесбурзькі принципи 1 жовтня 1995 р. про національну безпеку, свободу висловлювань і доступ до інформації, Оттавська конвенція 1997 р. про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знешкодження. Всі ці правові норми в основному застосовують під час збройних конфліктів.

Журналісти в зоні збройних конфліктів, згідно з МГП, прирівнюються до цивільних осіб. Відповідно, за таких умов на них поширюються ті ж принципи МГП, що й на цивільне населення. Згідно з ними, цивільними називають осіб, які не беруть безпосередньої участі в конфлікті. Якщо такі громадяни потрапили до рук противника, вони теж користуються захистом міжнародного права.

Під час війни мирному населенню зазвичай загрожує велика небезпека. Тому МГП виділяє дві категорії небезпечних ситуацій, які потребують різного ступеня захисту: загроза, викликана безпосередньо військовими діями, і загроза, яка виникла внаслідок захоплення цивільних осіб противником. При цьому цивільними вважаються всі ті особи, які не входять до складу збройних сил. Військовополоненими є й журналісти. Якщо ж вони беруть до рук зброю, то втрачають захист, проти них можливе застосування інших правових положень. Щоб отримати нейтральний статус і відповідне поводження за МГП, вони повинні пред'явити посвідчення, видане урядом своєї країни, чи країною, на території якої діє їхнє інформагентство.

Журналісти формально залежні від видання і держави, яку представляють, але не від командування армії. Російська дослідниця Є.Смірнова пише: «Журналіст не зобов'язаний звітувати перед військовими про те, що він пише, він не зобов'язаний, навіть формально, просити дозволу бути присутнім серед військових частини, якщо він уже отримав цей дозвіл від держави. Однак, як пишуть кореспонденти, які працювали в гарячих точках, на практиці всі ці заходи доповнюються системою спеціальної акредитації: від ставлення до журналіста у військових залежить не тільки те, яку інформацію він отримає, але й його безпека, його життя».

IV Конвенція також забороняє використання мирного населення для прикриття від нападу ворога на певні райони чи об'є-

кти, які вважаються військовими стратегічними об'єктами. Заборонено колективне покарання населення, залякування, терористичні акти, грабунок і взяття в заручники цивільних громадян. Для захисту всього цивільного населення (особливо поранених, хворих, інвалідів, людей похилого віку, дітей) зі згоди обох воюючих сторін створюють безпечні зони, на які заборонено військовий напад. Також ці зони не можна захищати від противника. Єдине їх призначення – забезпечити виживання мирного населення, яке перебуває там.

У Протоколі I визначено також статус журналістів, які виконують небезпечні професійні завдання. У Ст. 79 зазначено, що журналістів, які перебувають у професійних відрядженнях на території збройних дій, розглядають як цивільних осіб. При цьому на них поширюються всі принципи захисту, якими користується мирне населення, однак працівники ЗМІ не мають права претендувати на особливі повноваження. Журналісти зобов'язані дотримуватися всіх обмежень, які стосуються цивільного населення. Особливу увагу слід звернути на те, що в жодному випадку вони не повинні брати участі у військових операціях. Якщо журналіст іде на невиправданий ризик, він повинен чітко усвідомлювати можливі наслідки своїх дій.

Однак не слід забувати, що в наш час, на жаль, не завжди дотримуються норм МГП, а відтак необхідно по-дбати про особисту безпеку, ретельно підготуватися до будь-яких ситуацій.

Діяльність журналіста в зоні збройного протистояння поділяють на три етапи:

1. Підготовчий, коли працівник ЗМІ готується до відрядження безпосередньо в редакції.
2. Період роботи у відрядженні.
3. Період виходу з відрядження.

Перше, з чого слід почати, – зібрати якомога більше інформації про регіон, його географічне розташування, політичний лад, з'ясувати, в чому суть конфлікту. Слід зрозуміти, що відбувається, не однобічно, а розглядаючи цю ситуацію з різних боків. Потрібно намагатися отримати якнайбільше інформації: або від колег, які вже там працювали, або зі ЗМІ, або з ін. джерел. Варто вивчити історію розгортання конфлікту, добре розумітися в його історичному, етнічному тощо підґрунті. Варто зна-



ти політичні сили, розуміти стосунки між ними: хто є колегами, а хто – опонентами. Журналіст мав би знати історію, культуру та традиції й звичаї країни перебування. Варто співставити їх з ук-раїнськими, щоб відчутися національну специфіку. Звичайно, доб-ре знати мову, щоб вільно

спілкуватися з жителями, або хоча б необхідні фрази: представлення як журналіста, медична допомо-га, телефонний зв'язок...

Слід вивчити законодавство країни перебування, яке регулює діяльність ЗМІ. Можливо, серед статей є такі, що обмежують свободу руху і право брати інтерв'ю, фотографувати, фільмувати. Додаткову інформацію про ситуацію в країні може надати МФЖ.

«Необхідно також вивчити побутові умови цієї території, клімат, аби не потрапити в незручну ситуацію, коли неможливо працювати через несприятливі погодні умови. Й обов'язково сформувати свій набір безпеки: одяг, аптечка, продукти. Причому під час його підготовки необхідно зважати на традиції регіону конфлікту. Адже в мусульманських країнах звичайне свиняче м'ясо може спричинити дуже серйозні неприємності, особливо якщо спробувати почастивати ним своїх партнерів».

Коли журналіст їде в таку точку, бажано, щоб редакція його застрахувала від двох речей. По-перше, щодо евакуації в разі поранення або хвороби, а по-друге – страхування фінансування оперативних заходів, якщо працівника захоплять у полон або він зникне безвісти. Дуже часто правоохоронні органи стають перед такою дилемою: можна заплатити за інформацію, і вони знають, кому, але грошей немає. По журналіста може вилетіти літак, але немає бензину. Це – загальна схема, за якою потрібно готуватися до відрядження в зону збройного конфлікту. При необхідності журналісту варто мати при собі куленепробивний жилет, також аварійний радіомаяк, шолом. У міжнародних журналістських організацій можна отримати їх з написом PRESS. Хоча ми натра-



пили й на альтернативну думку: «Як би ти себе не виділяв написами «PRESS» на одязі, це не допоможе. Виявляється, у снайперів своя стратегія – першими на війні вони відстрілюють журналістів». Тому дехто з них не проти того, щоб все-таки мати зброю при собі – вона, на їх думку, захищає краще, ніж усі міжнародні конвенції з прав людини (до такої думки схилиються ряд російських журналістів, пройшовши випробування Чечнею).

Необхідно подбати про медичний захист: пройти обстеження, необхідні щеплення проти хвороб, спалахи яких можливі в проблемному регіоні; знати ознаки цих хвороб, щоб могли їх ідентифікувати; мати, звичайно ж, аптечку; внести дані про свою групу крові в ідентифікаційну картку. Ко-рисні курси першої до-помоги та самооборони.

З собою потрібно взяти наступні речі:

- Паспорт;
- Прес-карта;
- Міжнародна карта вакцинації;
- Інформація про групу крові, зазначена на ІД;
- Міжнародні водійські права;
- Готівка в доларах;
- Карта регіону, до якого ви їдете;
- Список офіційних контактних осіб або планованого маршруту (дипломатичні представництва, міжнародні організації);
- Мобільний телефон;
- Номери організацій, які можуть прийти на допомогу.

У Женевських Конвенціях зазначено, які документи мусять мати зі собою журналісти, яку акредитацію мають пройти, як пересуватися, як повинні показувати, що вони є представниками ЗМІ, а не тієї чи іншої воюючої сторони. Коли журналіст перебуває в зону збройного конфлікту, він обов'язково повинен акредитуватися при відповідній структурі (зазвичай це штаб або спеціальна служба роботи з журналістами) й отримати акредитаційну картку. Це посвідчення представник ЗМІ має завжди носити з собою, оскільки, якщо його немає, дуже часто складно довести приналежність до журналістики.

«Вирушаючи у відрядження, журналіст у жодному разі не повинен мати з собою нічого, що хоча б віддалено нагадує військову форму. Камуфляж, військова фляжка – зручні речі. Але краще купити таку ж алюмінієву, але тільки іншого кольору: блакитну, рожеву, білу, – неважливо, але не кольору військової

амуніції». Адже якщо під час огляду авто, в якому ви перебуваєте, знайдуть військовий одяг, це може послужити причиною того, що вас затримують як комбатанта чи зрадника. Журналістам, які перебувають у зоні збройного конфлікту, не рекомендують носити і навіть брати до рук зброю, одягати військову форму (навіть для фотографування чи відеозйомки), оскільки їх можуть сприйняти за військову особу. Цими діями журналіст наражає себе на додаткову небезпеку. У «Довіднику для журналістів, які працюють в умовах військових дій» журналіст Юрій Романов, оператор і військовий кореспондент, пише: «Зброя і камера – несумісні. Нвколи, ні за яких умов в зоні бойових дій не озброюйся. Не бери зброю в руки навіть жартома. У тебе інша професія – ти маєш бути над сутичкою. Але якщо ти знаходишся на одній із сторін зі зброєю в руках – залиш камеру. Йди, воюй! Армія отримає одного поганого бійця – мільйони втратять журналіста». Подібно висловлюється Валерій Батуєв: «...не варто їхати туди (на війну) в камуфляжі, як це роблять сьогодні російські телевізійники. Вас можуть сприйняти за військового – і забезпечити «ворожою кулею». Тож не можна навіть виглядати, як учасник конфлікту, адже схожості може бути досить, щоб загинути. Український журналіст Олексій Ступура, який має значний досвід роботи у гарячих точках (Південній Осетії, Нагірному Карабаху, Чечні, Іраку, Придністров'ї та інших), теж вважає: «Для журналіста на війні брати в руки зброю – табу».



Чимало цінних порад щодо діяльності в зонах військових конфліктів надають журналісти, які мали досвід висвітлення Чеченської війни. Зокрема, генеральний секретар профспілки журналістів Росії, секретар СЖРФ Л.А.Речицький у

статті «Журналіст несе відповідальність за висвітлення подій у зоні конфлікту» зазначає, що під час війни в Чечні «жодне положення Міжнародного гуманітарного права фактично не застосовано: російські журналісти, вирушаючи на війну, в зону конфлікту, не мали страховки. Жоден західний журналіст не поїхав

би без страховки». Тому варто особливо звернути увагу на цю деталь, адже навіть якщо ви просто захворіли, відсутність страховки може стати суттєвою перешкодою для нормальної діяльності.

Працівникам ЗМІ, які вирішили вперше поїхати в зону військового протистояння, російський журналіст Тимур Разін радить заздалегідь визначити для себе спосіб проникнення на територію, яка зазвичай є доволі серйозно заблокованою оточенням, сформулювати непохитні аргументи на користь своєї присутності та перебування там, де триває збройна операція: «Мета і завдання за своїм масштабом мають перевершувати аргументи, які наводитимуть під час вашої депортації. Вони мають надати вам змогу виконати редакційне завдання таким чином, аби керівництво, з яким довелось зіштовхнутися, допомогло потрапити в потрібний район і зустрітися з потрібними для вас людьми».

Щодо українських журналістів, то вони діляться такими проблемами: «Інколи обмеження в роботі були пов'язані з воєнною обстановкою, але дуже часто спрацьовували суб'єктивні чинники: небажання бачити представників ЗМІ на місці конфлікту; недовіра або упереджене ставлення до представників України як держави, незнання мови на логотипі мікрофону або телекамери; підозра у шпигунстві та інше».

З огляду на потребу врегулювання поведінки журналіста в складних регіонах МФЖ створила робочу групу, яка підготувала і видала книгу «Обережно: журналісти за роботою. Керівництво з безпеки». Сюди увійшли поради ветеранів журналістики, котрі працювали в екстремальних умовах:

1. Жоден журналістський матеріал не вартий вашого життя. Будьте обережні, намагаючись показати конфлікт з обох сторін.

2. Постарайтесь не пристати на ту чи ін. сторону конфлікту: ви професійний спостерігач, а не учасник подій.

3. Не робіть записів привселюдно. Ніколи не користуйтеся мікрофоном чи записною книжкою без згоди співрозмовника. Тримайте деталі в голові.

4. Пам'ятайте, що безвідповідальний вчинок чи неперевірений матеріал може не лише стати джерелом небезпеки для вас, але й обернутися неприємностями для ваших колег.

5. Залиште вдома всі документи і газетні вирізки, які можуть бути розцінені як критика політики, релігії та ін. сфер

життя регіону чи країни, де ви маєте знаходитись.

6. Якщо вас змушують показати матеріал, постарайтесь одержати письмову вимогу.

8. У гарячих точках журналісту варто працювати в бронжилеті, пересуватися лише в броньованій машині.

9. Не варто вдягати одяг кольору хакі, його можуть переплутати з військовим, як і одяг яскравого кольору – ви можете стати об'єктом для снайпера.

Тобто, працюючи в «гарячій точці», журналіст мусить не лише бути фахівцем, а й не забувати про низку речей, які іноді можуть здатися другорядними. На війні часто саме дрібниці допомагають відшукати необхідне джерело інформації, ввійти в довіру, виконати редакційне завдання та залишитися живим. Адже, як свідчить досвід, на територіях збройних протистоянь не завжди спрацьовують закони та документи, а дбати про безпеку та життя повинен насамперед журналіст особисто. І часто поради колег не лише допоможуть професійно виконати завдання, але й не потрапити в великі неприємності й не попатитися життям через незнання звичаїв або умов ведення війни.

Особливо небезпечна діяльність журналіста у зонах бойових дій. Журналістів часто звинувачують у тому, що їх повідомлення нібито роздмухують конфлікт, тому лунають заклики щодо цензури у висвітленні воєнних дій. Однак експерти переконані, що замовчування конфлікту призведе до заповнення інформаційної ніші чутками, неперевіреною інформацією, і тоді ЗМІ втратять довіру аудиторії.

Журналіст має подавати всю важливу інформацію, яку здобув. Проте не слід давати власні оцінки, краще говорити фактами. При цьому слід чітко усвідомлювати, де закінчується право на інформацію і починається право на безпеку. Загальновідоме правило – уникати прямого репортажу з місця події, розвиток якої непередбачуваний. Якщо оточення агресивно налаштоване до ЗМІ, краще не афішувати роботу. Не варто носити бінокль чи пристрої з антеною – можна наразитися на звинувачення у шпигунстві. Слід мати при собі білий прапор, а також поставити у мобільному в режим набору екстрений номер, узгодити з редакцією кодові слова, які б свідчили про небезпеку (чи безпеку).

Журналіст має подавати всю важливу інформацію, не давати власних оцінок, уникати прийомів, які посилюють емоцій-

ний вплив на аудиторію та підсвідомо формують певну думку. Краще просто говорити фактами. Неприпустима героїзація однієї зі сторін конфлікту та мізернізація іншої. Не можна допускати індивідуалізацію діючих осіб лише з одного табору, а про іншу сторону писати безособово. Слід поважати загиблих і уникати деперсоналізації втрат. Журналісти не мають замовчувати кількість втрат, перебільшувати успіхи тих чи інших воюючих сил. Наприклад, висвітлюючи війну в Іраку, світові ЗМІ більше уваги приділяли успіхам Коаліції, нехтуючи військові операції протилежної сторони. Спроба незалежним телеканалом «Аль-Джазіра» показати репортажі про допити американських полонених, або тіла загиблих вояків Коаліції піддавались нещадному тиску з боку високопосадовців США та Великобританії.

Не можна зверхньо писати про військові регалії тієї чи іншої сторони. Слід усвідомлювати межі військового конфлікту, не перебільшувати, не глобалізувати його. Забороняється демонізація однієї та сакралізація іншої сторони. Журналіст не має права висловлювати заклик до солідарності з тією чи іншою воюючою силою. Засуджується викладення тенденційно дібраних і вирваних з контексту фактів. Емоції можливі, коли йдеться про долю мирного населення – наприклад: «Я бачив немовлят з дизентерією, дітей і жінок, які погано харчуються, гниючі рани, і людей, одягнених у рваний одяг, який вони носили впродовж багатьох місяців» («Гардіан»: «За даними ООН, військові втрати Шрі-Ланки складають коло 6 500 чоловік»).

Слід уникати штампів по відношенню до конфліктуючих сторін, бо це теж гарантія безпеки журналіста. На жаль, ЗМІ іноді це забувають. Як приклад, війну з Іраком коментували через такі пропагандистські штампи, як «вісь зла», «боротьба зі світовим тероризмом» тощо. Вживання таких штампів позбавляє навіть правдиве повідомлення об'єктивності і дозволяє деформувати суспільну думку саме у бік мислення штампами та негативними стереотипами. А це потрібно певним політичним силам, які стоять за конфліктом і мають у ньому свій інтерес.

У випадку гострих військових протистоянь краще наголошувати на ідеї миротворчості, апелювати до спроб мирно залагодити конфлікт, дипломатично його врегулювати.

Можна використовувати у матеріалі сам термін «миротворчість», котрий у Статуті ООН визначається таким чином: «Ми-

ротворчість – це широкий спектр дій, спрямованих на досягнення згоди між сторонами, що перебувають у конфлікті, за допомогою МИРНИХ ЗАСОБІВ». Згідно Статуту, головною метою ООН є підтримання міжнародного миру та безпеки. А підтримання миру – це дії, пов'язані з розгортанням у районі конфлікту груп спостерігачів, військових контингентів, а часто й цивільного персоналу ООН з метою сприяння дотримання досягнутих угод про припинення вогню. Головна мета цього заходу – припинити кровопролиття, роз'єднати конфліктуючі сторони. ЗМІ повинні не лише розуміти ці основоположні принципи ООН, а й пояснювати їх своїй аудиторії.

Дуже важливо з'ясувати, яку ж роль у зоні конфлікту виконують ті чи інші війська. Виявляється, підставою для виконання миротворчих операцій на території певної держави може бути тільки мандат ООН, прийнятий відповідною резолюцією Ради Безпеки. Якщо певна країна отримує його, вона може ввести свої війська на територію конфлікту, і тоді їх місію можна інтерпретувати у ЗМІ як миротворчу.

Відповідно журналісти мали б віднайти справжню причину перебування тих чи інших військ в країні, де спалахнув конфлікт. Адже бувають випадки, коли війська вводять, а резолюцію на такий крок приймають пізніше, як то сталося у війні з Іраком: війська Коаліції уже діяли в країні, а резолюцію на їх введення прийняли аж через два місяці. Справжньою причиною введення військ стала якраз не миротворчість, а інформація про наявність у країні зброї масового знищення. А згодом Комісія Президента США з перевірки роботи американських спецслужб та Британська розвідка з соромом у світовій пресі спростувала цю тезу. У розв'язаній війні загинуло більше 1,3 тис. американців. Тож ЗМІ повинні значно ґрунтовніше дошукуватися причин конфлікту і транслювати не лише офіційні урядові позиції, висловлені у матеріалах прес-служб, а подавати всі точки зору на конфлікт. Наприклад, і таку: ООН не дала своєї санкції на вторгнення в Ірак, а в інтерв'ю британській телерадіокомпанії Бі-бі-сі Генеральний Секретар ООН Кофі Анан заявив, що воно було і залишається протизаконною дією, яка порушує Статут Організації Об'єднаних Націй.



Натомість в українських ЗМІ у висвітленні війни в Іраку траплялися непрофесійні моменти. По-перше, український військовий контингент в Іраку не виконував жодної миротворчої місії. А журналісти стверджували протилежне. По-друге, між Україною та країнами Коаліції існувала якась міжурядова угода, при зміст якої ніхто не знає. По-третє, журналісти майже не торкнулися теми можливих терактів в Україні як наслідку вторгнення в чужу країну. По-четверте, у цій війні загинуло 18 наших військовослужбовців (дані оприлюднені на офіційному інтернет-порталі міністерства оборони). Четверо – в бою (як вдомо, згідно Статуту ООН, миротворцям заборонено брати участь у бойових діях), а двоє закінчили життя самогубством. З боку ЗМІ не було проаналізовано, чому так трапилося.

Завданням журналістики є точне і достовірне інформування аудиторії про події в зоні воєнних дій. Інформація повинна надаватися без купюр, окрім передбачених законом та нормами етики випадків, аби вберегти життя людей. Слід пам'ятати, що військові також мають право на інформування нарівні з цивільними людьми.

Часто військові переслідують свої специфічні цілі, надаючи інформацію ЗМІ. Тому до неї слід ставитися обережно, перевіряти, а якщо це неможливо, наголошувати, що інформація надійшла лише з офіційного джерела. Бувало, що військові за до-

помогою медіа намагалися дезінформувати супротивника. Особливо часто це відбувалося під час іракської кампанії 2003 р. Провідні світові медіа змушені були спеціально звернутися до Центрального командування США з вимогою припинити дезінформування преси. Вони вважали: ненормально, коли пресу використовують як інструмент обману.

Досить часто ЗМІ намагаються використати для формування певної громадської думки. Під час воєнного конфлікту в Югославії намагання маніпулювати медіа привернуло увагу навіть Ради Європи. Були зафіксовані випадки подання явно брехливої інформації, зокрема про переслідування родини одного з косівських лідерів, утримання 10 тис. албанців на стадіоні у столиці Косово Приштині, страту викладачів Косова на очах їх студентів. В іракському конфлікті медіа та політики були введені в обман, коли в американському конгресі кувейтська дівчина розповіла про те, як іракські солдати викидали новонароджених просто на вулицю. Згодом з'ясувалося, що вона було дочкою посла Кувейту в США і під час конфлікту перебувала в Америці.

Часто військові намагаються обмежити можливості журналістів щодо отримання інформації. Відомі сумнозвісні «пули» під час війни з Іраком, коли журналістів позбавляли права вільно пересуватися, а змушували виїжджати лише у супроводі американських військових. Вони не могли самостійно брати інтерв'ю, показувати військових – поранених чи вбитих. Поважні медіа і самі відмовляються від цього, бо це може шокувати аудиторію та завдати зайвих страждань рідним та друзям загиблих. Мова йде про те, щоб не показувати обличчя крупним планом, не називати імена, поки родичів не буде повідомлено. Не можна допускати натуралізм при описуванні вбитих та поранених. Журналісти мають поважати людську гідність і живих, і мертвих.

Уся інформація має бути вільна від цензури та пропаганди. Хоча на практиці маємо й інший приклад газети «Гардіан», яка, освітлюючи війну в Югославії, опублікувала на першій сторінці фото загиблого мирного громадянина, який згорів біля свого автомобіля, враженого зброєю НАТО. Реакція вважала, що такі фото потрібно друкувати, щоб розвіяти міф про безпеку мирного населення під час ведення війни. Також газета у 1998 році опублікувала фото, на якому видно, як розгніваний натовп тягне по вулиці столиці Конго обвуглене тіло представника нацменшини, а на обочинах люди радіють цьому видо-

вищу. У дискусії, яка розгорілася, позиція редакції була такою: подібні фото слід друкувати, щоб показати всю глибину і трагізм міжетнічного конфлікту, який може поширитися на весь регіон, тобто, фото відображає не одиничний випадок, а загрозливу тенденцію. Висвітлюючи війну в Іраку, газета руйнувала ілюзію безкровної і чистої війни, публікуючи криваві і шокуючі фото. Але з іншого боку у 2003 році «Гардіан» відмовилася публікувати фото іракського хлопчика, яке отримала від телеканалу «Аль-Джазіра» (у дитини від прямого вистрілу майже не залишилося голови). Не були опубліковані і фото двох вбитих британських солдат, тому що на той момент саме два військово-службовці вважалися безвісти пропалими і рідні могли ідентифікувати тіла. Багато ризикових фото з війни на Сході України публікують наші ЗМІ, особливо ті, де демонструються вбиті та поранені, особливо цього неправомірно багато в соцмережах... Такий досвід для наших медіа новий і Комісія з журналістської етики ще стикалася з жодною справою, яка була б пов'язана з порушеннями стандартів. Але вважаємо, що стандарти військової журналістики заслуговують на окрему дискусію...

Не варто журналісту ризикувати життям і працювати під кулями, адже у зоні небезпеки можна поставити в ситуацію ризику себе й оточуючих. В.Владимиров наводить такий приклад: «Командир взводу «Альфа», нині начальник охорони комерційного банку, розказав авторові цих рядків історію із бойового минулого. У першу чеченську війну до підрозділу спецназу пристав кореспондент московської газети. Розпочався марш, передбачалося, що боєзйткнення не буде – але раптом взвод попав під обстріл бойовиків. Командир швидко організував бій, спритні бійці почали відтісняти ворога із його засідки – і раптом виявилося, що кореспондент заховався у ненадійну схованку. Гірше того: це угледів і ворожий кулеметник. Легка здобич привабила його, він став пересувати точку ведення вогню, кулі щоразу ближче лягали до бідолахи. Жити тому лишалося кілька секунд. Командир змушений був міняти задум бою, переставляти сектори ведення вогню снайперам, гранатометникам, щоб змусити замовкнути ворожий кулемет. Згодом послали двох спецназівців до того хлопця, щоб перевести його у більш безпечне місце – тобто довелося ризикувати життям солдатів.

Врешті все обійшлося добре, кореспондент уцілів, але свої ж спецназівці потім добре провчили його, щоб не ліз, куди

не треба, поки не навчиться не гірше їх укриватися від раптового обстрілу, снайперського вогню, передбачати напрями і міру небезпеки ще до початку стрілянини». Тож слід пам'ятати: журналістові під кулями, бомбами, на мінних полях робити нічого, це справа військових.

Пошук інформації у зонах військових конфліктів надзвичайно ускладнений. Річ у тому, що обидві воюючі сторони обережно ставляться до журналістів. Ніхто не бажає, щоб стався витік інформації про перебіг військових подій, надто про жертви, які трапляються з того чи іншого боку. Військові турбуються, що це може зашкодити їх урядам, опозиціонери – їхньому іміджу як борців за справедливість. А репутація в конфліктних ситуаціях важлива для обох сторін.

Проте стосунків з арміями не уникнути. Тому журналісту необхідно застрахуватися від неприємностей перепустками чи посвідченнями, отримавши їх від військових адміністрацій. Вони гарантують йому дозвіл перебувати в тому чи іншому місці в той чи інший час. Військовому кореспонденту треба відстежувати інформацію з офіційних джерел інформації (штаб, військові структури зі зв'язків із громадськістю, вищі командири), у вільні хвилини варто спілкуватися з рядовими військовими, які можуть передати іншу опцію бачення події – власні суб'єктивні враження від бою. Не слід брати коментарі у військових, коли йде сам бій: і щоб себе не наражати на небезпеку, і щоб не заважати військовим.

Слід бути дуже уважним щодо точності й достовірності фактів, журналіст мав би мати певне уявлення про організацію військ, види озброєння, які використовуються в діючих арміях, цілі, особливості тактики, адже неточності й помилки різко зменшують довіру читачів до матеріалу. В.Владимиров наводить такий приклад: у радіорепортажі з приводу захоплення Норд-Осту московський кореспондент Бі-Бі-Сі, почувши гучний постріл посеред автоматної стрілянини, сказав, що з башти БТРа вистрілила гармата. Але БТР (бронетранспортер) озброєний не гарматою, а крупнокаліберним кулеметом, на відміну від БМП (бойова машина піхоти) з гарматою «Гром». Відразу стало зрозуміло, що автор не компетентний в матеріалі і віри йому не може бути.

Перед виїздом на завдання слід обов'язково інформувати колег, куди ви збираєтеся поїхати і коли плануєте повертатися. На місці події теж інформуйте про свої плани колег. Обдумайте

свій маршрут. В зоні бойових дій з настанням темноти варто бути в номері готелю, у штабі, в медичній палатці, хоч би в окопі. Пересування територією військових без супроводу, який знає журналіста особисто, знає паролі, є ризикованим.

Є своя небезпека і при спілкуванні з мирним населенням. Іноді залякані громадяни не хочуть давати журналісту інформації, іноді можуть перекрутити її, подавши власні заангажовані дані. Довірливий репортер ризикує поширити напівправду, і йому доведеться відповідати за допущені неточності. Слід перевірити інформацію, але пам'ятати, що це може зашкодити оперативності. В.Владимиров рекомендує: «Як відрізнити інформацію звичайну, відкриту, від такої, що містить у собі державну чи комерційну таємницю? Якщо журналіст не знає відповіді на це запитання, у нього є два шляхи. Перший – і правильний – оперативно звернутися до компетентних джерел із запитом про статус даної інформації. Другий, вимушений, скажімо, через брак часу, - відмовитися від використання сумнівних даних. Третій шлях («надрукуємо, а там подивимося») є цілковито хибним, непрофесійним. У найгіршому випадку це приведе до засудження такого невігласа до восьми років ув'язнення через зраду Батьківщині шляхом розголошення державної таємниці».

Тож переважно спілкуйтеся з місцевими громадянами, котрим довіряєте. Будьте ввічливі і поважайте співбесідників. Дотримуйтеся безпечного рівня приватності (для цього слід переглянути закони країни перебування, щоб не втрутитися в особисте життя її громадян).



Підкоряйтеся законним вимогам діючої у країні влади. Якщо б раптом ваші матеріали захотіли конфіскувати, майте при собі на запас фальшивий запис, який можна було б віддати. Об'єднайтеся ще з кимось із ЗМІ, щоб наглядати за безпекою один

одного. Найбільш важливі матеріали зберігайте не при собі, а в Інтернеті. Буває, журналіста запитують, яке видання чи канал він представляє. Якщо ці ЗМІ надто політизовані, то відповідь

може поставити під загрозу його безпеку. Ще радять не збирати неофіційним шляхом дані про кількість військ, зброї, її якість – не виключена провокація. Все це слід отримувати лиш з офіційних джерел.

Особливо непросто бути жінкою-кореспонденткою на передовій. Військові часто не допускають жінок-журналісток до так званих «гарячих точок», бо інколи жінка на передовій ставить під загрозу життя солдатів, які за природним інстинктом прагнуть її захистити. Але є й перевага: жінка-журналістка має кращий доступ до місцевих жінок в ісламських країнах. Консервативні чоловіки схильні дивитися на неї, як на «третю статтю» – ані жінку, ані чоловіка, тож, як правило, ігнорують їх, що дає можливість збирати інформацію на ближчій відстані.

В.Владимиров особливо наголошує на медіа-безпеці журналістів-телевізійників: «Босезіткнення, бойові дії, військові дії, повномасштабна війна – робота у цих умовах становить найбільшу небезпеку для журналіста, особливо телевізійного, бо він і його оператор камери мусять узяти «картинку» з поля бою. Війна перевертає життя, і не можна підходити до нього із нормальними, звичними мірками. Убивство зі злочину стає тут справою доблесті й героїства, за нього не засуджують, а нагороджують».

Журналіст на війні має виступати неупередженим спостерігачем, рівновіддаленим від усіх учасників збройного конфлікту. Та часом на його сприйняття події накладає відбиток редакційна позиція, власні переконання. Це визначає його ставлення до подій, їх інтерпретацію й коментування.

Небезпека викрадення існує насамперед для тих журналістів, які ведуть розслідування в зонах бойових дій. Так, на території Афганістану, Чечні, Югославії, Іраку увійшло в обіг слово «журналіст-заручник». Викрадення журналістів траплялися і в Білорусії. Воно застосовується тоді, коли журналіста на певний час треба виключити зі сфери роботи. Таким способом виграють час для замінання слідів. Журналіста викрадають для політичної вигоди (щоб поставити ті чи інші вимоги перед владою), економічної вигоди, через помсту за його публікації, щоб використати його як гарантію безпеки, для обміну на полонених з однієї з воюючих сторін. Так, наприклад, у 2005 р. іракські екстремісти, які вимагали негайного виведення румунських військ з Іраку, викрали трьох журналістів з Румунії і протягом 55 днів утримували їх в заручниках (у 2007 р. Генпрокуратура Румунії за-

очно засудила румуно-сирійського бізнесмена Омара Хайссама до 20 років позбавлення волі за організацію цієї акції). Не виняток випадки, коли всередині країни до викрадення журналістів вдається опозиція, тиснучи на уряд. У Сирії, для прикладу, загони озброєних бойовиків та ісламістські екстремістські угруповання ведуть справжнє полювання на журналістів, які працюють в проурядових ЗМІ і відмовляються перейти на бік бойовиків. Влітку 2012 р. вони викрали цілу знімальну групу телеканалу «Аль-Іхбарія» (троєх захоплених було звільнено).

Часто викрадення планується заздалегідь і добре продумується. Журналіст повинен з'ясувати, чи були у регіоні такі випадки, який ступінь ризику. Він повинен уникати ситуації, коли залишається наодинці, працювати з колегами, змінювати маршрут пересування, режим роботи. При озброєному викраденні краще не чинити опору, в іншому випадку можна зняти шум, вдати неприємного – це ускладнить плани зловмисників.

Коли журналіст опинився в заручниках, психологи радять насамперед не панікувати, зібратися з думками, реально оцінити ситуацію, подумати, що й інші журналісти були в такій ситуації і що їх рятували. Персоналізуйте себе перед викрадачами, щоб вони побачили у вас людину – через фото батьків, дітей... Розкажіть про них. Не допускайте агресивної поведінки, висловів, не поведіться зухвало, запитуйте дозволу, коли хочете щось зробити (сісти, встати, випити води). Слід виконувати всі вимоги, не заперечувати викрадачам, бо можна не лише своє життя поставити в небезпеку, а й колег. Переконайте нападників, що журналісти стоять над конфліктом, що вони лише сторонні спостерігачі. При пораненні не слід рухатися (можлива кровотеча). У вільний час плануйте своє життя після звільнення, не замикайтеся у собі, думайте про рідних та друзів, пишіть їм уявні листи. При стабільних обставинах попросіть дозволу не тримати у наручниках, написати листа дружині – можливо, вдасться добитися поблажок і невеликої психологічної перемоги. Слід усвідомлювати можливість тривалого перебування в заручниках, розуміти, що переговори можуть затягнутися, невинуваті надії можуть призвести до розчарування.

Буває, що журналісти втікали з полону, але все залежить від індивідуального випадку. Можна поставити своє життя під загрозу, бути пійманим, наразитися на ще гірше ставлення. Невдала втеча дуже ризикована. Більші можливості для втечі тоді, коли на злочинців хтось напав і у вони послабили вашу охорону.

Важливо, якщо заручників кілька, щоб усі погодилися на втечу. До втечі спонукає й те, що до заручників почали ставитися жорстоко, не годують, не звертають увагу на фізичний стан – можливо, ви вже не цікаві для цілей зловмисників і вас захочуть позбутися. При вдалій втечі варто дістатися до людних місць, повернути до себе увагу. Якщо ж ви у віддаленій місцевості, краще вибиратися поступово і без шуму. Коли спецслужби намагаються звільнити журналіста, варто лягти на підлогу обличчям вниз і закрити лице руками. Не вставати, не підходити до вікон чи дверей (можна бути ураженим випадковою кулею). Не можна бігти назустріч спецслужбам – вас можуть сприйняти за злочинця.

Найбільш відомий довідник, що регламентує роботу ЗМІ в екстремальних ситуаціях, – *Редакційні настанови Бі-Бі-Сі*.

У них наголошено:

Бі-Бі-Сі відповідає перед своєю аудиторією у Великобританії та за кордоном за повідомлення про конфлікти. У такі моменти чимало людей в усьому світі звертаються до наших служб за точними новинами та інформацією. Ми повинні забезпечити їхню впевненість у тому, що ми розповідаємо їм правду. Вони також сподіваються, що ми допоможемо їм зрозуміти сутність подій, надавши їм контекст і безсторонній аналіз, запропонувавши широкий спектр поглядів і думок. Нам слід бути чуйними у ставленні до емоцій та побоювань нашої аудиторії, повідомляючи про справи, пов'язані з ризиком і втратами, а також з людським стражданням і горем. У деяких людей є рідні або друзі, які беруть безпосередню участь у подіях. Нам слід надзвичайно обережно подавати повідомлення, що завдають болю.

До висвітлення конфлікту застосовуємо такі редакційні принципи:

- Наші повідомлення зазвичай мають дати ясно зрозуміти, звідки надійшла інформація, зокрема за наявності суперечливих заяв. Ми повинні позначати джерела інформації і матеріали трьох сторін.

- Зазвичай ми маємо повідомляти, чи піддають наші повідомлення цензурі або контролю, чи ми притримуємо інформацію, і за всякої змоги повідомляти про правила, за якими діємо.

- Тон наших повідомлень має таке ж важливе значення, як і їх надійність.

- Ми повинні поважати людську гідність, не пом'якшуючи при

цьому реалій війни. Має бути чітке редакційне обґрунтування для використання дуже виразних зображень війни або сцен жорстокості.

- Наскільки можливо, ми зробимо так, щоб найближчі родичі не довідувалися про смерть чи поранення свого родича з наших випусків новин, веб-сайтів або програм.

- Ми забезпечуватимемо, щоб на наших інтерактивних «дошках оголошень» підтримували всебічне обговорення та уникали розміщення образливої кореспонденції, за потреби використовуючи для цього попередню модерацію.

Конкретні поради стосовно повідомлень про війну при потребі розміщується на веб-сайті редакційних рекомендацій. У такий час нам також слід стежити за нашою продукцією, зокрема – за запланованими програмами, у тому числі – фільмами, виставами, комедіями і музикою, щоби виявити все, що може видатися невідповідним з огляду на воєнні дії.

Обов'язкові погодження з розпорядчим редактором з редакційної політики

Продюсерам інформаційних матеріалів слід погоджувати:

- будь-яку ситуацію, в якій співробітники Бі-Бі-Сі потенційно можуть порушити Закон про тероризм;
- будь-яку пропозицію домовитися про інтерв'ю з особою або організацією, відповідальними за акти терору;
- будь-яку пропозицію про транслювання матеріалу, записаного на організованому заході у Великобританії чи за кордоном, де зроблено погрози на адресу громадян Великобританії.

Ворожі середовища, дії і події, пов'язані з високим ризиком

Будь-яку пропозицію про роботу у ворожому середовищі, з діями і подіями, пов'язаними з великим ризиком, слід погоджувати з Головою служби збирання новин і Групою з високого ризику Управління з професійного ризику. Вороже середовище – це країна, регіон або конкретно визначена місцевість, де тривають війна, повстання, громадські заворушення, тероризм, або наявні надзвичайно високі рівні злочинності, бандитизму і беззаконня, або порушено суспільний лад. Сюди також входять регіони з екстремальним кліматом або рельєфом. Бі-Бі-Сі має перелік ворожих і небезпечних середовищ.

Отож підсумуємо:

1. У екстремальних зонах працювати треба, але вміло та результативно.
2. Збереження життя і здоров'я журналіста важливіше за добування інформації. Однак не виконати завдання редакції не можна ні за яких обставин.
3. Покинути екстремальну зону буває важче, ніж туди зайти, але найнебезпечніше в ній перебувати.
4. У воєнних конфліктах слід бути стороннім спостерігачем, а не учасником. Не ставати на одну сторону, не на-в'язувати чийсь погляди, а максимум оперативно і об'єктивно інформувати.
5. Не піддаватися спробам дезінформації через військові структури.
6. Показувати жорстокість війни, проте не порушувати прав людини.
7. Розраховувати у надзвичайних обставинах треба не так на себе, як на поміч інших людей. Тільки сторонні люди, учасники цих подій, стануть нам помічниками (але і перешкоджатимуть, за інших обставин, виконати завдання редакції). Без такої допомоги, а особливо в інших країнах, годі розраховувати на успіх такої ризикованої справи.

Загалом же правові документи покликані регулювати діяльність журналіста у «гарячих точках» і захищати його, але не завжди це відбувається на практиці. На жаль, немає організації, яка б контролювала дотримання законодавства відносно військових кореспондентів.

Питання до семінарського заняття:

1. Журналістика «гарячих точок» з погляду медіа безпеки.
2. Акредитація та підготовчий етап до виїзду в країну, де проходять воєнні конфлікти.
3. Правила роботи і безпека журналіста-міжнародника.
4. Дотримання норм етики при висвітленні військових конфліктів. Рекомендації Бі-Бі-Сі.
5. МГП і статус журналіста на війні. Журналіст і зброя.
6. Рекомендації для ЗМІ «Обережно: журналісти за роботою».
7. Журналісти і тероризм. Психологія терору.
8. Викрадення представників ЗМІ. Журналісти у ролі заручників.

Завдання: підібрати приклади висвітлення у ЗМІ подій з конфліктних регіонів (замітки, репортажі), знайти фото- та відеоряд. Проаналізувати майстерність журналіста, дотримання ним професійних стандартів. За фотокадрами війни, запропонованими викладачем, написати інформаційний матеріал.

Рекомендована література

1. Все началось с войны слов... Как уцелеть репортеру в «горячей точке» // Журналист. – 1995. – № 5. – С. 54-57; № 6. – С. 60-63.
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, 12 серпня 1949 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.memo.ru/prawo/hum/genewa3.htm>
3. Журналисты в «горячих точках»: технология профессионального поведения / Сост. О.В.Панфилов. – М.: Российский гуманитарный институт, 2000. – 132 с.
4. Журналісти в екстремальних ситуаціях // Романюк О.М. Заручники інформації. Посібник з безпеки для українських журналістів / Передм. О.Мані-Кьорл; В.Ф.Іванова. — К.: Такі справи, 2007. — С. 69-77.
5. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (від 06.04.2000, №1647-III).
6. Знімки, що крають серце [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/7697>
7. ЄС збирає рекомендації для нового посібника із захисту свободи слова [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/19882>
8. Как уцелеть в горячих точках // Журналист. – 1992. – № 10. – С. 2-6.
9. Как уцелеть репортеру в «горячей точке»? // Журналист. – 1995. – № 5. – С. 7-8.
10. Кодекс поведения участников боевых действий. – МККК (Международный Комитет Красного Креста), Женева, 1995.
11. IV Конвенція про закони і звичаї сухопутної війни (Гаага, 18 жовтня 1907 року) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.zaki.ru/pagesnew.php?id=1519>
12. Конвенція про утримання військовополонених. Женева, 27 липня 1929 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ko.pilka.wolfschanze.ru/genkon29.htm>
13. Кудряшов Б.Г. Выживание в зоне вооруженных конфликтов. – Краснодар, 1999.
14. Лозовский Б.Н Техника безопасности журналиста / Б.Н.Лозовский. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. ун-та, 2000. – 258 с.

15. Міжнародне гуманітарне право: Підручник Затверджено МОН. – К.: Знання, 2007. – 467 с.
16. Моду А. Международное гуманитарное право и деятельность журналистов. – М., 1994.
17. Романов Ю. «Я снимаю войну...» Школа виживання. – М., 2001.
18. Справочник для журналистов, работающих в районах военных действий. – М.: «Права человека», 2002. – 112 с.
19. Статут ООН [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.uno.org>
20. Терновой Н.К., Соловьев А.Е. Все решают секунды. – К., 1989.
21. Українські журналісти працюють у «гарячих точках» на свій страх і ризик [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://human-rights.unian.net/ukr/detail/186092>
22. Шаблювський В.Е. Под маской антитеррора: спецслужбы и терроризм // Супер-Волонтер. – 2005. – № 3.
23. Шаблювський В.Е. Проблемы мотивации терроризма // Проблемы безпеки. – 2006. – № 5.
24. Шаблювський В.Е. Цену своєї життя спроси у похитителей // Супер-Волонтер. – 2003. – № 1.
25. Цвилюк Г.Е. Школа безопасности. – М., 1997.
26. Це не наша війна... // За вільну Україну Плюс. – 2005. – 24 бер.

Тема № 9. Роль профспілок та творчих журналістських організацій у захисті журналістів

1. Становлення та розвиток журналістського профспілкового руху. Незалежна медіа-профспілка України: цілі, завдання, діяльність.
2. «Медіафронт України».
3. Київська незалежна медіа-профспілка України.
4. Профспілковий захист журналістів.
5. Організація профспілки.

Проблема захисту за професійним принципом сьогодні все більш актуальна. Важливу роль у захисті журналістів відіграють медіа-профспілки. Вони створені у всьому світі. В Україні теж є профспілковий досвід, але поки що немає досвіду системного захисту журналістів.

Незалежна медіа-профспілка України (НМПУ) заснована у 2002 році. Головою профспілки більшістю голосів за рейтинго-

вим голосуванням обрали Андрія Шевченка. НМПУ об'єднує первинні осередки у межах міст, а міські – у загальноукраїнську мережу. З 2006 року вона входить до Міжнародної федерації журналістів (IFJ), яка поєднує близько 500 000 журналістів із понад 100 країн світу. У 2013-му НСЖУ та НМПУ прийнято до Європейської федерації журналістів (рішення озвучено під час відкриття триденної Конференції з питань безпеки, свободи слова та розбудови сильних спілок та профспілок журналістів у Східноєвропейському регіоні). Таким чином НМПУ має можливість захищати журналістів на міжнародному рівні.

НМПУ має свій статут і дотримується кодексу етики, а також має представника у Комісії з журналістської етики (Юрій Луанов). Фінансується за рахунок членських внесків та благодійної допомоги. Її мета – захищати професійні, соціальні, економічні, трудові інтереси своїх членів у відносинах з роботодавцями, владними структурами та іншими організаціями. Важливо те, що до лав профспілки може вступити не лише журналіст, а й всі, хто працює в медіа-індустрії. Це посилює організацію та збільшує можливості для ефективного відстоювання прав на професійну діяльність.

НМПУ проводить ряд акцій у підтримку журналістів. Перша така акція пройшла 16 вересня 2003 р. – *«Акція журналістської солідарності»*, приурочена до третьої річниці від дня зникнення Георгія Гонгадзе. З того часу акцію проводять кожного року. З жовтня 2003 р. профспілка почала видавати прес-карти, а з листопада 2003 р. запустила «гарячу лінію». 19 грудня 2003 р. НМПУ провела установчий з'їзд Об'єднання Незалежних медіа-профспілок України, у якому взяли участь представники 13 регіональних організацій (був присутній представник Міжнародної федерації журналістів).

НМПУ співпрацює з Комітетом ВРУ зі свободи слова. На цей час профспілка об'єднує 18 медіа-профспілок з Києва, Одеси, Сімферополя, Севастополя, Кременчука, Херсону, Нової Каховки, Змієва, Чернігова, Рівного, Кіровограда, Ужгорода, Чернівців, Житомира, Миколаєва, Дніпропетровська, Дніпродзержинська, Сум. До НМПУ входить близько 900 журналістів. Для прикладу, національна спілка журналістів Великобританії та Ірландії об'єднує більше 40 000 членів і щоденно відстоює їх права на свободу слова, якісну журналістику та гідні умови праці.

НМПУ повела у листопаді 2005 р. акцію *«Не душить!»* про-

ти пунктів Закону «Про вибори народних депутатів», які обмежують роботу журналістів на виборах. Акція частково досягла своєї мети.

У червні 2006 р. профспілка видала посібник з редакційної політики *«Редакційна політика від ідеї до угоди, або Як журналістам оформити свої професійні стосунки з роботодавцем?»*.

У травні 2007-го відбувся перший антирейтинг *«Вороги преси»*. З того часу профспілка щорічно визначає і оприлюднює у ЗМІ головних ворогів української журналістики. Антирейтинг укладають провідні медіа-експерти та журналісти на базі моніторингу порушень прав журналістів за підсумками кожного року. До нього зазвичай потрапляють власники ЗМІ та вищий редакційний менеджмент, прем'єри, міністри, мери міст, народні депутати, представники прокуратури тощо.

У 2008-му НМПУ та Інститут медіа-права розробили ідеальну колективну угоду для редакцій ТБ і радіо.

У листопаді 2011 року незалежні профспілки добилися відкладання розгляду антипрофспілкового Трудового кодексу. Нині НМПУ очолює Юрій Луканов.

Щорічно у листопаді НМПУ відзначає День боротьби з безкарністю, наголошує на системних тенденціях, які мають негативний вплив на свободу преси в Україні. НМПУ нині засуджує дії ФСБ у Криму щодо переслідувань журналістів, зокрема – тиск на телеканал АТР, вважаючи такі кроки переходом до тотальної цензури в Криму.

У 2002 році створена Київська незалежна медіа-профспілка (КНМП) – професійне об'єднання київських журналістів. Вона захищає професійні, соціальні та трудові права співробітників мас-медіа, бореться з цензурою та іншими видами тиску на журналістів, допомагає становленню прозорих правил роботи на українському медіа-ринку. До неї входять як окремі журналісти, так і осередки українських редакцій. Дбаючи про медіа безпеку журналістів, профспілка обстоює дотримання високих професійних стандартів, надає юридичний захист, ініціює переговори між власниками, керівниками та трудовими колективами українських мас-медіа, щоб встановити цивілізовані стосунки між ними, бореться за підвищення рівня доходів журналістів та легалізацію всіх виплати з боку роботодавців, покращує соціальні умови ро-

боти журналістів у редакціях та домагається гідної компенсації у разі скорочення штату, закриття редакцій чи зміни редакційної політики. У разі незаконного звільнення з роботи КНМП виплачує разову допомогу і підтримує справу проти роботодавця в суді, а у випадку затримки з виплатою заробітної плати чи відмови редакції виплатити гонорар організовує переговори або публічний тиск на власника, у разі порушення авторських прав підтримує справу проти порушника в суді, активно консультує профспілкові осередки.

У випадках, коли представники ЗМІ стають об'єктом нападу чи їх життю загрожує небезпека, вона організовує тиск на владу та правоохоронні органи для посилення захисту журналістів. В особливих випадках її досвідчені юристи проводять розслідування ситуації та напрацьовують рекомендації для її розв'язання. Захищаючи права своїх членів у конфліктах із роботодавцями, керівники КНМП та юристи беруть участь у переговорах на боці журналістів. З жовтня 2001 р. Київська незалежна медіа-профспілка працює на базі статуту НМПУ і має юридичний статус Київської міської організації НМПУ, що дозволяє досягти професійної корпоративної єдності.

Наприкінці 2005 року також була створена профспілка працівників ЗМІ «Медіафронт». Свою діяльність вона активізувала у 2009 році. Головою було обрано Османа Пашаєва. Переважно «Медіафронт» асоціювався з київською організацією. І уже на його основі створено всеукраїнську професійну спілку працівників телерадіоорганізацій, інтернет-ЗМІ та вільних журналістів «Медіафронт України». Її головою стала журналістка телеканалу СТБ, репортер програми «Вікна» Наталя Соколенко.

Нова профспілка прагнула поширити діяльність на всеукраїнський рівень і всеукраїнські структури, розбудувати потужну всеукраїнську медіа-організацію, з якою б рахувалися роботодавці, власники і менеджмент медіа. «Медіа-фронт» теж реагує на факти перешкоджання журналістській діяльності. На думку Наталі Соколенко, профспілка потрібна для самоорганізації та саморегулювання журналістів, для контролю за дотриманням професійних стандартів. «Я вважаю, що головними завданнями є захист професійних прав (права на роботу) і розробка й дотримання стандартів», – каже вона. Зараз «Медіа-фронт України» об'єднався з НМПУ.

Засадничі положення медіа-профспілкового руху – колек-

тивна співпраця, увага до будь-якої точки зору всіх членів профспілки, заохочення їх до роботи, залучення до переговорних процесів, підтримка при розв'язанні особистих проблем, пропагування демократичних принципів та спільна участь у прийнятті рішень. Журналісти стають членами профспілкового руху, щоб їх голос почув роботодавець, щоб отримати поради та підказки щодо вирішення проблем на робочому місці, отримати допомогу у скрутному становищі та брати участь у прийнятті рішень.

Профспілки створюють спеціальні фонди безпеки, щоб у критичний час власними силами захистити колег. Вони можуть надати публічну підтримку переслідуваному журналісту, юридичну допомогу, притулок, навіть допомогти залишити країну, хоч це й складно, але дуже важливо, особливо коли журналіста переслідують державні інституції: їх представляють впливові політики, прокурори, судді, представники міліції, мери міст та інші високопосадовці. Переслідувачі можуть організувати кампанію з дискредитації журналіста, замовивши матеріали проти нього чи його видання в іншому ЗМІ; можуть висміювати його професійні здібності, фаховість колективу, втручатися в особисте життя. Отримуючи погрози чи зіткнувшись з такими публікаціями, журналіст повинен негайно повідомити роботодавця і профспілку. Вони звернуться до інших видань чи власників ЗМІ з проханням припинити кампанію з дискредитації. Також профспілка може підтримати позов журналіста про захист честі, гідності та професійної репутації і виступити з такою позицією публічно. Публічні заяви від імені НМПУ можливі і з приводу переслідувань окремих видань, податкового тиску, як от заява-звернення до президента України Януковича з вимогою припинити тиск на громадсько-політичне видання LB.ua і телеканал ТВі.

Щодо юридичної підтримки, то участь ЗМІ у судовому процесі коштує дуже дорого. З журналіста вимагають значні суми. За словами редактора чернівецької газети «Доба» Володимира Стефанця, проти журналіста видання Романа Любери та редакції було відповідно подано позов на 80 та 20 тис. грн. Процес тягнувся 2 роки. На щастя, видання виправдали. У подібних випадках на стороні поданого до суду журналіста можуть стати профспілки. Вони переконують власників, щоб вони взяли на себе витрати на адвоката. У випадку з газетою «Доба» редакція брала на себе всю суму позову та оплачувала захист адвоката.

Якщо власник відмовляється, то профспілка звертається до медіа-юристів, які підтримують пресу. У крайньому випадку – сама наймає адвоката. У 2007 р. так було підтримано журналістку з Одеси, проти якої позивався мер міста. Ще у 2005 році НМПУ оголосила про намір підписати угоди з юристами в усіх регіонах для надання послуг журналістам. Профспілка має кілька юристів, з якими співпрацює постійно, а також отримує допомогу від юридичних організацій, таких як Правова програма допомоги ЗМІ IREX, яка зосереджується на захисті основних медійних інтересів журналістів. У найбільш загрозливих випадках НМПУ формує Групу швидкого реагування (ГШР), у яку входять члени комітету організації, юристи і медіатори.

Журналісти прагнуть добитися такої практики, як у США, де навіть відомі юристи певну частину часу присвячують тому, що допомагають журналістам в судових справах. Цим вони демонструють громадянську позицію, допомагаючи ЗМІ зробити суспільство поінформованим, а владу відкритою.

НМПУ розробила й програму допомоги позаштатним журналістам, для яких вчасні юридичні консультації є дуже важливими, бо вони часто не можуть скористатись послугами юристів, які є в редакціях. Сюди входить видання прес-карт вільним журналістам для можливості акредитації, щоб засвідчити їхній журналістський статус, адже з проблемою акредитації стикаються не лише вільні та позаштатні журналісти, що не мають редакційних посвідчень, але й працівники інтернет-видань, які не є суб'єктами законодавства про ЗМІ. Така картка є рекомендацією журналістського профоб'єднання. Медіа-профспілка узгоджує з прес-службами провідних органів держави форму та порядок надання прес-карт вільним журналістам, а також процедуру їхньої акредитації на постійній основі та процедуру разових акредитацій на окремі заходи.

Також НМПУ оголосила про створення бюро допомоги фрілансерам (Бюро фріласерів) як одного з її підрозділу. За інформацією профспілки близько половини фрілансерів не мають оформлених трудових стосунків з редакціями, гонорари часто виплачуються неофіційно, що призводить до проблем у разі конфліктів між журналістом та редакцією. Також дуже часто порушуються авторські права фрілансерів. Створення Бюро фрілансерів відбувається в партнерстві з Національною спілкою журналістів Великобританії та Ірландії (NUJ), яка має аналогічну стру-

ктуру. Колеги з NUJ передали НМПУ пакет юридичних документів та поради для фрілансерів, на базі якого розроблені відповідні поради для українських журналістів з врахуванням специфіки нашого законодавства. Після створення Бюро планується провести Конференцію вільних журналістів на якій затвердити спільну програму захисту прав позаштатних журналістів. Також в планах НМПУ ініціювати переговори та укладання угод з редакціями, які врегульовували б питання оплати праці фрілансерів та компенсацію за продаж авторських прав. Окремою ініціативою будуть переговори з урядом щодо створення пільгових умов для фрілансерів, які працюють приватними підприємцями.

Журналіста можуть переслідувати роботодавець або редакційний менеджмент. Підставою може стати будь-що: їх політична нетерпимість, етнічна чи релігійна, заздрість до професійних здобутків, принциповості журналіста... Це може зашкодити професійній кар'єрі, постійне переслідування може позначитися на самопочутті людини, знизити самооцінку, призвести до втрати роботи. Британський журналіст Джеральд Хей у додатку до газети «Times» зазначив: «Вирішення проблеми залежить не від жертв і навіть не від переслідувачів, а від усіх інших, хто знаходиться поряд і дозволяє цьому відбуватись». НМПУ намагається максимально поширювати інформацію про такі випадки та давати їм оцінку. Так, вона засудила дії керівництва УНІАН, коли п'ятьох редакторів інформаційного агентства, які відстоювали свою принципову позицію щодо свободи преси, було знято з посад і заслано далеко від головного офісу, де продукуються новини, в старе приміщення з антисанітарними умовами. Профспілка негативно відреагувала на закриття у регіонах незалежних телеканалів або спроби влади взяти їх під контроль (Харків, Кременчук, Чернівці, Керч).

НМПУ заклає представників мас-медіа до активного оприлюднення порушень щодо них, адже покарати переслідування важко, якщо журналіст мовчить. Тому вчасне звернення дозволяє оперативно відреагувати, поки ситуація не стала критичною. Профспілка насамперед консулює з приводу проблеми, надає рекомендації, як краще поводитися при конфлікті. Вона організовує підтримку колег у редакції, оскаржує недостойну поведінку власника чи редактора ЗМІ, веде з ними переговори. Якщо це не допомагає і журналіста все ж звільняють, профспілка захищає

його інтереси у суді і допомагає йому чи відновитися на робочому місці, чи отримати компенсацію за незаконне і безпідставне звільнення.

Судові справи – явище затяжне, іноді вони йдуть роками. Та журналісти у правовому полі відстоюють свої права. Так, наприклад, аж через два роки було винесено рішення поновити на робочому місці журналіста Івано-Франківської телерадіокомпанії «Вежа» Георгія Жужунадзе, звільненого через конфлікт з адміністрацією ТРК. Суд визнав, що його звільнення з роботи було незаконним та зобов'язав керівництво ТРК виплати йому компенсацію за два роки вимушеної бездіяльності у сумі 40 тис. грн. Причиною для звільнення був тиск з боку керівництва, яке, за заявою Івано-Франківської медіапрофспілки, «почало цілеспрямовано тиснути на всіх, хто виявив бажання, чи таки вступив до лав профспілки», зокрема, директор ТРК Олена Третьяк ультимативно вимагала у членів профспілки залишити цю організацію, інакше вони втратять роботу. Сам журналіст після свого звернення до мера міста отримав її вказівку написати заяву про звільнення за власним бажанням, інакше буде звільнений «за статтею». Коли ж відмовився, отримав дві догани та був звільнений. Програвши справу у судах першої і другої інстанції, він дійшов до Вищого спеціалізованого суду, який скасував попередні рішення і, врешті, справа була переглянута на його користь.

У таких ситуаціях колег мали б підтримувати профспілки з інших видань, проте в Україні це не так просто. «На жаль, колеги не надто охоче пишуть про цю ситуацію – дається взяти тиск на міські ЗМІ», – відзначив журналіст. Потрібно багато мужності, щоб кинути виклик системі переслідування на місцях, і не всі журналісти на це йдуть. Але коли вони мовчать, то така практика стає сильнішою і вступає в неписану норму – тоді важче захищати себе ж.

Медіа-юристи наголошують, що звільнення журналіста має погоджуватися з профспілковим комітетом. В іншому випадку наказ про звільнення порушує законодавство України про працю. В Україні є прецеденти, коли при недотриманні керівництвом цієї норми журналісти поновлювалися на робочому місці. Резонансною стала ситуація зі звільненням з телеканалу СТБ журналіста Османа Пашаєва. У справі *Пашаєв проти СТБ* 21 березня Верховний суд України колегією у складі дев'яти судів прийняв рішення на користь позивача і направив справу на

повторний розгляд до Вищого спеціалізованого суду України (ВССУ). Представники СТБ наголошували, що первинного осередку на каналі не існує, заперечуючи очевидний факт його створення у 2008 році. Вони вважали, що немає доказів його реєстрації у Міністерстві юстиції. Але така легалізація не потрібна, адже Конституційний Суд та Верховний суд в аналогічних випадках виносили позитивні рішення. Осман Пашаєв у позові до ТОВ «Міжнародний медіацентр – СТБ» просив суд поновити його на роботі та виплатити 480 тис. грн компенсації моральної шкоди та 50,8 тис. грн. за час вимушеного прогулу (близько чотирьох місяців). Тож цей випадок мав би стати прецедентом і спонукати роботодавців до погодження своїх кадрових рішень з профспілками.

Аналогічно НМПУ звернулася до Генеральної прокуратури України з вимогою порушити кримінальну справу проти керівництва приватного акціонерного товариства «Сьогодні Мультімедіа» через звільнення головного редактора газети «Сьогодні» Ігоря Гужви. Підставою стало «грубе порушення права на працю, перешкоджання професійній діяльності журналістів та перешкоджання діяльності профспілок». НМПУ захищала редактора від звільнення з формулюванням «у зв'язку із закінченням строку дії трудового договору», адже він приймався на роботу за угодою, яка була укладена на невизначений термін. Вона також звернула увагу народного депутата Ріната Ахметова, який володіє ПрАТ «Сьогодні Мультімедіа», на неприпустимість маніпулювання трудовим законодавством та назвала цей випадок формою тиску на свободу слова та «спробою великого капіталу обмежити законні права та вплив профспілкової організації».

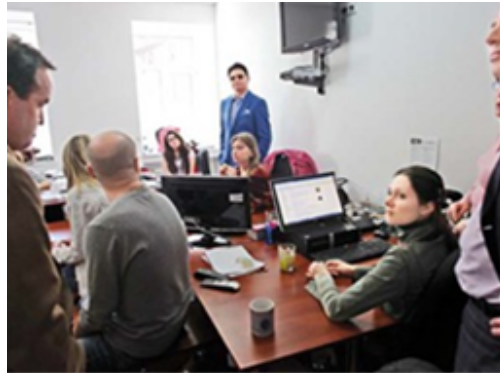
Сьогодні власники та редактори у багатьох ЗМІ закривають очі на існування «джинси» та іноді самі підтримують її, стандарти професійної етики просто ігноруються, що наносить шкоду репутації журналіста, якого можуть спонукати написати такого роду матеріали. Спроби протистояти такій практиці можуть обернутися жорстким переслідуванням з боку роботодавця. Після журналістських протестів у 2002 р. восени 2004-го в законодавство були внесені зміни, що більше захищають право журналіста чесно працювати. Профспілка організовувала колективні переговори із власниками та укладала угоди про засади редакційної політики. У 2007-му ледь не звільнили з 5 каналу ведучого Ігоря Слісаренка – саме профспілка його захистила. Зараз

профспілки захищають тих журналістів, які кидають виклик корупції у ЗМІ, використанню журналістів у ролі піарників, тих, які виступають проти «замовної» журналістики та прихованої реклами у статтях, що друкуються від імені журналістів.

Профспілка може добиватися і безпеки на робочому місці. Це не лише найнята власниками охорона приміщення редакції. Бувало, що опозиційні видання намагалися підпалити. Тож йдеться і про заходи з протипожежної безпеки. Власники намагаються на цих речах економити кошти. Не завжди дотримуються правил експлуатації комп'ютерів (незаземлені розетки, розкидані приміщенням кабелі, перенасичення приміщення комп'ютерами, погане освітлення та провітрювання редакцій). На жаль, українських журналістів привчають до таких умов роботи. Профспілки ведуть переговори щодо покращення умов праці, адже нормальні умови роботи – один з елементів професійного виконання кожним журналістом своїх обов'язків. Вона може не лише вказати на недоліки, а й запропонувати шляхи їх усунення.

Не менш важлива справедлива оплата праці та соціальний захист. В першу чергу профспілка стежить, щоб постраждалий внаслідок професійного виконання своїх обов'язків журналіст отримав відповідну підтримку з боку держави чи роботодавця. Йдеться про страхування від нещасних випадків, оплату лікарняних, виплату допомоги у разі інвалідності чи загибелі журналіста. Щодо оплати праці, то профспілка вважає, що за професійну роботу журналіст має отримувати гідний гонорар і власники не мають права зменшувати оплату після того, як роботу виконано. У багатьох випадках вона веде переговори з власниками і надає юридичну підтримку у судах. Вона бореться за легалізацію зарплат журналістів і виступає проти «тінізації» оплати праці в ЗМІ. Власники не дуже цього хочуть, бо втрачають можливість впливати на своїх працівників.

В Україні профспілки найчастіше створюють в часи відкритого конфлікту з роботодавцем чи владою. Це підвищує солі-



дарність журналістів і об'єднує їх для колективних дій. Буває, що вижити профспілки складно, тому після масових протестів є випадки, коли молоді профспілки розпадаються. Більше шансів мають профспілки, організовані не під якусь подію, а на основі розуміння потреби у со-лідарності. Так виник-ла профспілка на каналі «1+1», і вже у 2004-му вона повноцінно захищала своїх колег від цензури. У 2007-му во-ни першими з великих каналів зафіксували у редакційному статуті умови та фінансові гарантії посилення журналістської незалежності.

Профспілки захищають журналістів від масових звільнень. НМПУ не раз виступала за права журналістів, яких звільняли. Наймасовішими були звільнення на каналі «Інтер». В один день всіх повідомили, що зменшують зарплати, в тому числі за вже відпрацьований місяць, і близько 200 журналістів звільняють. Так спрацював новий менеджмент каналу у 2007-му. Насамперед журналісти організували профспілку. Як тільки менеджменту стало про це відомо, вони змінили тактику – повернули всім попередню зарплату і розпочали колективні переговори. Не всі місця вдалося відстояти, але працівники отримали час на пошук роботи.

У 2011-му редакція «Kyiv Post» (на фото) досягла згоди з власником газети після п'ятиденного страйку через звільнення головного редактора, що було спричинено, на думку журналістів, його опором цензурі. Власник компанії підтвердив дану раніше обіцянку «невтручання в редакційну політику зі свого боку та з боку своєї компанії». Наталя Лігачова, голова сайту «Телекритика», каже, що їй важко пригадати інший публічний конфлікт між власником ЗМІ та редакцією в Україні, який би було вирішено шляхом взаємних поступок.

У 2005-му схожі події відбулися у газеті «Президентський вісник» – нова адміністрація Президента вирішила закрити газету і звільни ти всіх журналістів в той час, коли заборгованість по зарплаті сягала 3 місяці. Власники відмовлялися її погасити, бо в бюджеті не було закладено на це коштів. Профспілка організувала переговори, які тривали майже 5 місяців. Журналісти пікетували президентську адміністрацію, організували прес-конференції та виступи у ЗМІ. У серпні 2007-го всі борги працівникам були погашені.

НМПУ декларує захист інтересів своїх членів при роздер-

жавленні ЗМІ. Зокрема, в програмі діяльності профспілки, прийнятій на Другому з'їзді НМПУ, передбачено створення страйкового фонду на випадок оголошення страйків та фонду соціальної допомоги працівникам ЗМІ, запровадження профспілкових інспекцій для контролю за дотриманням з боку власників умов журналістів та інше.

Для створення первинного осередку достатньої трьох осіб. Однак такий осередок не матиме потрібного впливу на роботодавця. Треба об'єднати більше половини працівників. Іноді відбувається створення профспілки на прохання чи вимогу роботодавця. Такі підконтрольні профспілки в усьому світі називають «жовтими» за аналогією з відповідною пресою. Така профспілка швидко може стати багаточисельною, а її керівники чи члени можуть навіть мати певні бонуси від роботодавця. Однак у критичний момент керівництво може зрадити простих працівників, знайшовши якісь формальні приводи. Ні в якому випадку не можна допускати, щоб осередок профспілки очолював директор чи головний редактор. Оптимально – не включати до нього представників власника або топ-менеджмент. Створити профспілку можна за кілька годин – досить провести збори. Вони ухвалюють установчі документи та обирають керівництво профспілки. Детально про це на сайті www.profspilka.org.ua.

Українське законодавство забороняє обирати до керівних органів профспілки представників роботодавця. Далі осередок слід легалізувати. Якщо він входить до НМПУ, то потрібно:

- надіслати роботодавцю повідомлення про створення осередку та обрання його керівних органів;
- надіслати до місцевого управління юстиції повідомлення про створення осередку; інформацію про керівні органи профспілки; копію протоколу установчих зборів; інформацію про керівні органи профспілки, до яких входить осередок; рішення профспілки про взяття первинного осередку на облік; копію статут профспілки та копію свідоцтва про легалізацію.

Важливо постійно підтримувати зв'язок між членами медіа-профспілки. Журналісти мають бути впевнені, що на випадок конфлікту профспілкове керівництво вислухає їх проблеми, допоможе владнати ситуацію. Керівники профспілки мають діяти відкрито, разом з колективом обговорювати заходи. Коли є порозуміння, з цим роботодавці змушені рахуватися. Для захисту журналістів слід підтримувати зв'язок з іншими профспілками та журналістськими організаціями. Як насправді буде розвиватися

профспілковий рух, покаже час. Наразі об'єктом захисту має бути сама професія, а вже в її системі – і журналісти. Для цього треба розуміти суспільну роль журналістики, її функції в соціумі. Тож профспілки – це насамперед боротьба за саму суть професії, її завтрашний статус.

Питання до семінарського заняття:

1. Розвиток журналістського профспілкового руху в Україні. НМПУ. «Медіафронт України».
2. Як профспілки захищають права журналістів (підібрати приклади).
3. Принципи організації профспілки у редакції.
4. Профспілкова акція антирейтинг «Вороги преси».
5. Ідеальна колективна угода для редакцій ТБ і радіо від НМПУ та Інституту медіа-права.
6. Позиція журналістських профспілок щодо проекту Трудового кодексу.

Рекомендована література

1. Верховний суд прийняв рішення на користь Пашаєва у справі проти СТБ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/news/2012-03-21/70580>
2. Журналіст виграв суд проти телерадіокомпанії «Вежа» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/news/2012-04-07/71036>
3. Луканов заявив у Брюсселі про погіршення ситуації з правами журналістів в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/profesija/2013-09-30/86298>
4. НМПУ стурбована нападами на журналістів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nmpu.org.ua/2012/04/nmpu-sturbovana-napadamy-na-zhurnalistiv/>
5. Профспілка АСТ пікетувала офіс Reuters у Києві (ФОТО) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nmpu.org.ua/2012/03/profspilka-ast-piketuvala-kyjivskyj-reuters/>
6. Профспілка журналістів. Головне запитання – що захищати? // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://media-yuryst.com/?print=1907>
7. Романюк О.М. Роль професійних і творчих спілок у захисті

журналістів // Романюк О.М. Заручники інформації: Посібник з безпеки українських журналістів. – К.: «Такі справи», 2007. – С. 130-139.

8. Як працює британська профспілка журналістів? // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nmpu.blogspot.com/2011/05/blog-post_14.html

ДОДАТКИ

РАДА ЄВРОПИ. КОМІТЕТ МІНІСТРІВ

Рекомендація № R (96) 4

**Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску
(Ухвалена Комітетом міністрів 3 травня 1996 року на
98-й сесії)**

Додаток до Рекомендації № R (96) 4

***Основні принципи, що стосуються захисту журналістів
за умов конфліктів і тиску***

Глава А: Захист фізичної безпеки журналістів

Принцип № 1. Запобігання

1. ЗМІ, журналісти й професійні організації можуть вжити важливих запобіжних заходів, що сприятимуть захисту фізичної безпеки журналістів. З метою належної підготовки до виконання

небезпечних завдань за умов конфліктів і тиску слід розглянути такі заходи:

а) забезпечення практичною інформацією й підготовка всіх журналістів, штатних або позаштатних, за допомогою досвідчених журналістів і спеціалізованих уповноважених органів влади та організацій, наприклад, поліції або збройних сил;

б) широке розповсюдження серед представників цієї професії існуючих “посібників з виживання”;

с) широке розповсюдження серед представників цієї професії інформації про доступність відповідного захисного спорядження.

2. Виходячи з того, що за такі заходи відповідають, передусім, ЗМІ, журналісти й професійні організації, органи влади й спеціалізовані уповноважені організації в державах-членах мають діяти узгоджено, коли до них звертаються з вимогами про надання інформації або підготовку.

Принцип № 2. Страхування

1. Журналісти, які працюють за умов конфліктів і тиску, повинні мати достатнє страхове забезпечення на випадок хвороби, тілесного ушкодження, репатріації або смерті. ЗМІ мають забезпечити, щоб страхування відбувалося до відправлення журналістів, які працюють у них, на небезпечні завдання. Журналісти, котрі працюють самостійно, мають укладати договори страхування особисто.

2. Державам-членам і ЗМІ слід проаналізувати заходи, що сприятимуть забезпеченню всіх журналістів, які вирушають на небезпечні завдання, страхуванням. Це має бути обов'язковою умовою контрактів і колективних договорів.

3. ЗМІ й професійні організації в державах-членах мають висловити свої міркування щодо заснування солідарного фонду для відшкодування журналістам або їхнім родинам збитків, завданих у випадках, коли страхування є недостатнім або відсутнє.

Принцип № 3. “Гарячі лінії”

1. Надзвичайна “гаряча лінія” зв'язку, яку підтримує Міжнародний комітет Червоного Хреста (ICRC), виявилася безцінною в справі розшуку зниклих журналістів. Інші організації, наприклад, Міжнародна федерація журналістів (IFJ) і Міжнародна біржа зі свободи вираження поглядів (IFEX) мають свої дієві “гарячі

чі лінії”, привертаючи увагу до випадків посягань на фізичну безпеку журналістів та їхні журналістські свободи. Слід заохочувати ЗМІ й професійні організації вживати заходів з метою зробити “гарячі лінії” більш відомими серед представників професії. Державам-членам слід підтримати такі ініціативи.

2. Журналісти, які працюють за умов конфліктів і тиску, мають розглянути питання про доцільність конфіденційного інформування місцевих бюро Міжнародного комітету Червоного Хреста про своє місцеперебування, збільшуючи таким чином ефективність “гарячої лінії” в справі пошуку журналістів і вжиття заходів, спрямованих на посилення їхньої безпеки.

Глава В: Права й умови роботи журналістів, які працюють за умов конфліктів і тиску

Принцип № 4. Інформація, пересування й листування

Держави-члени визнають, що журналісти мають незаперечні підстави вільно здійснювати права й основні свободи людини, гарантовані Європейською конвенцією з прав людини (ЄКПЛ) і відповідними протоколами до неї, а також міжнародними документами, Стороною яких вони є, в т. ч.:

- а) право кожної людини на пошук, передавання й одержування інформації та ідей незалежно від кордонів;
- б) право кожної людини на законну свободу пересування й свободу вибору місця проживання в межах території держави, а також право залишати країну;
- с) право кожної людини на повагу таємниці її листування в різних його формах.

Принцип № 5. Конфіденційність джерел

Держави-члени, звертаючи увагу на важливість збереження конфіденційності джерел, що використовуються журналістами за умов конфліктів і тиску, мають забезпечити повагу до такої конфіденційності.

Принцип № 6. Засоби зв'язку

Держави-члени не повинні обмежувати використання журналістами засобів зв'язку для міжнародного або національного передавання новин, думок, ідей і коментарів. Їм не слід затримувати

або якимось іншим чином втручатися в такі трансляції.

Принцип № 7. Контролювання обмежень

1. Не дозволяється жодне втручання в здійснення прав і свобод, передбачених принципами 4-6, крім втручань, що здійснюються згідно з умовами, викладеними у відповідних положеннях документів з питань прав людини й витлумаченими їхніми контрольними органами. Отже, будь-яке втручання має:

- бути визначено в законі та сформульовано в зрозумілих і чітких термінах;

- переслідувати законну мету, визначену у відповідних положеннях документів з питань прав людини; відповідно до практики Європейського Суду з прав людини, захист національної безпеки у світлі Європейської конвенції з прав людини є такою законною метою, але не може розумітись або використовуватись, як загальна підстава для обмеження основних прав і свобод, та

- бути необхідним у демократичному суспільстві, тобто відповідати настійній соціальній потребі, ґрунтуватися на доречних і достатніх підставах і бути пропорційним законно переслідуваній меті.

2. Під час війни або іншої надзвичайної ситуації в державі, яка загрожує життю нації та про існування якої офіційно оголошено, дозволяється вживати заходів, що нівелюють зобов'язання держави щодо забезпечення цих прав і свобод, виключно в тих межах, яких вимагає гострота ситуації, – за умови, що вони не суперечать іншим міжнародно-правовим зобов'язанням і не призводять до дискримінації лише на підставі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії або соціального походження.

3. Держави-члени мають утримуватися від вжиття будь-яких обмежувальних заходів проти журналістів (наприклад, відмова в акредитації або вислання) на підставі здійснення ними професійних обов'язків або змісту репортажів та інформації, що передаються їхніми ЗМІ.

Принцип № 8. Захист і допомога

1. Держави-члени мають дати вказівки своїм військовим і поліцейським силам надавати журналістам необхідні та достатні захист і допомогу, якщо вони їх потребують, і ставитися до них, як

до цивільних осіб.

2. Державам-членам не слід використовувати захист журналістів, як привід для обмеження їхніх прав.

Принцип № 9. Недискримінація

Держави-члени мають забезпечити, щоб у стосунках з журналістами, іноземними або місцевими, органи державної влади діяли недискримінаційним і не довільним чином.

Принцип № 10. Доступ до території держави

1. Держави-члени мають сприяти доступу журналістів до території призначення завдяки негайній видачі віз та інших потрібних документів.

2. Державам-членам слід таким самим чином сприяти ввезенню та вивезенню професійного обладнання.

Принцип № 11. Застосування систем акредитації

Системи акредитації для журналістів слід впроваджувати виключно в тих межах, яких вимагає особлива ситуація. Коли системи акредитації впроваджено, акредитація, зазвичай, має бути гарантована. Державам-членам слід забезпечити, щоб:

- a) акредитація сприяла здійсненню журналістами їхніх функцій за умов конфліктів і тиску;
- b) здійснення журналістами їхніх функцій і журналістських свобод не залежало від акредитації;
- c) акредитація не використовувалась для обмеження свободи пересування журналістів або їхнього доступу до інформації; якщо відмова в акредитації може мати наслідком обмеження цих прав, такі обмеження мають чітко відповідати умовам, викладеним вище в принципі 7;
- d) надання акредитації не залежало від поступок з боку журналістів, що може обмежувати їхні права й свободи більше, ніж це передбачено вище в принципі 7;
- e) будь-яка відмова в акредитації, що має наслідком обмеження свободи пересування журналістів або їхнього доступу до інформації, була б обґрунтована.

Глава С: Розслідування

Принцип № 12

1. За умов конфліктів і тиску держави-члени повинні розслідувати інциденти з порушенням фізичної недоторканості журналістів, що відбулися в межах їхньої юрисдикції. Їм слід піддавати належному розгляду повідомлення журналістів, ЗМІ й професійних організацій, які привертають увагу до таких інцидентів, і, за потреби, вживати всіх відповідних подальших заходів.
2. Держави-члени мають застосовувати всі необхідні засоби, щоб притягти до відповідальності тих, хто стоїть за цими порушеннями, незалежно від того, планувались, заохочувались чи здійснювались вони особами, які належать до терористичних або інших організацій, особами, які працюють на уряд чи інші органи державної влади, або ж особами, які діють на власний розсуд.
3. Державам-членам слід забезпечувати необхідну взаємну допомогу в кримінальних справах згідно з відповідними чинними документами Ради Європи та іншими європейськими й міжнародними документами

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

Стаття 15

Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Цензура заборонена. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України.

Стаття 36

Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. Обмеження щодо членства у політичних партіях встановлюються виключно цією Конституцією і законами України. Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів.

Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно цією Конституцією і законами України. Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій. Усі об'єднання громадян рівні перед законом.

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ДЕРЖАВНУ ПІТРИМКУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЖУРНАЛІСТІВ»

Стаття 15. Порядок відрядження журналістів у місця надзвичайних подій та умови їх діяльності в цих відряд- женнях

Редакції (юридичні особи) засобів масової інформації можуть відряджати журналістів для виконання професійних завдань у місця надзвичайних подій за умов гарантування відшкодувань, обов'язкових виплат і пільг, передбачених статтею 13 цього Закону, інших відшкодувань і виплат відповідно до законодавства про охорону праці та соціальний захист громадян.

До журналістів за умовами і нормами цієї статті, статей 12 і 13 цього Закону прирівнюються кіно- і телеоператори, режисери та інші працівники засобів масової інформації, якщо вони за необхідності входять до складу відряджених творчих груп.

У разі неможливості забезпечення визначених на такі випадки гарантій засоби масової інформації не мають права відряджати працівників у місця надзвичайних подій без їхньої згоди.

Засоби масової інформації зобов'язані забезпечувати відряджених журналістів та інших працівників належними документами, знаковими, сигнальними та іншими засобами позначення особи представника преси.

Працюючи в місцях збройних конфліктів, вчинення терористичних актів, при ліквідації небезпечних злочинних груп, журналіст (учасник творчої групи) зобов'язаний дотримувати вимог щодо нерозголошення планів спеціальних підрозділів, відомостей, що є таємницею слідства, не допускати фактичної

пропаганди дій терористів та інших злочинних груп, їхніх вчинків і заяв, спеціально інспірованих для засобів масової інформації, не виступати в ролі арбітра, не втручатися в інцидент, не створювати штучної психологічної напруги в суспільстві.

За порушення цих вимог журналіст (учасник творчої групи) несе відповідальність відповідно до законодавства України.

***Стаття 17. Відповідальність за посягання на життя
і здоров'я журналіста, інші дії проти нього
та відповідальність журналіста за
завдану ним моральну (немайнову) шкоду***

Відповідальність за скоєння злочину проти журналіста у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків або перешкоджання його службовій діяльності прирівнюється до відповідальності за скоєння таких же дій проти працівника правоохоронного органу.

Службова діяльність журналіста не може бути підставою для його арешту, затримання, а також вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених ним матеріалів та технічних засобів, якими він користується у своїй роботі.

У разі відшкодування, відповідно до Цивільного кодексу України (1540-06) журналістом і засобом масової інформації заподіяної ними моральної (немайнової) шкоди на них покладається солідарна відповідальність з урахуванням міри вини кожного.

У разі розгляду судом спору щодо завданої моральної (немайнової) шкоди між журналістом або засобом масової інформації як відповідачем та політичною партією, виборчим блоком, посадовою особою (посадовими особами) як позивачем суд вправі призначити компенсацію моральної (немайнової) шкоди лише за наявності умислу журналіста чи службових осіб засобу масової інформації. Суд враховує наслідки використання позивачем можливостей поза судового, зокрема досудового, спростування неправдивих відомостей, відстоювання його честі і гідності, ділової репутації та врегулювання спору в цілому. З урахуванням зазначених обставин суд вправі відмовити у відшкодуванні моральної шкоди (Частина четверта статті 17 в редакції Законів N 2680-III (2680-14) від 13.09.2001, N 676-IV (676-15) від 03.04.2003).

Умислом журналіста та/або службової особи засобу масової інформації є таке їх/її ставлення до поширення інформації, коли журналіст та/або службова особа засобу масової інформації усвідомлювали недостовірність інформації та передбачали її суспільно не-

безпечні наслідки (Статтю 17 доповнено частиною п'ятою згідно із Законом N 676-IV (676-15) від 03.04.2003)

Журналіст та/або засіб масової інформації звільняються від відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності, якщо суд встановить, що журналіст діяв добросовісно та здійснював її перевірку (Статтю 17 доповнено частиною шостою згідно із Законом N 676-IV (676-15) від 03.04.2003).

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ІНФОРМАЦІЮ»

Стаття 24. Заборона цензури та заборона втручання в професійну діяльність журналістів і засобів масової інформації

1. Забороняється цензура – будь-яка вимога, спрямована, зокрема, до журналіста, засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, узгоджувати інформацію до її поширення або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації.

Ця заборона не поширюється на випадки, коли попереднє узгодження інформації здійснюється на підставі закону, а також у разі накладення судом заборони на поширення інформації.

2. Забороняються втручання у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом поширюваної інформації, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно необхідної інформації, накладення заборони на висвітлення окремих тем, показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати суб'єкти владних повноважень, крім випадків, встановлених законом, договором між засновником (власником) і трудовим колективом, редакційним статутом.

3. Умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та/або переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику тягне за собою відповідальність згідно із законами України.

Стаття 30. Звільнення від відповідальності

1. Ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень.

2. Оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-

стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.

Якщо особа вважає, що оціночні судження або думки принижують її гідність, честь чи ділову репутацію, а також інші особисті немайнові права, вона вправі скористатися наданим їй законодавством правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи у тому самому засобі масової інформації з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень, надавши їм іншу оцінку. Якщо суб'єктивну думку висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на особу, яка таким чином та у такий спосіб висловила думку або оцінку, може бути покладено обов'язок відшкодувати завдану моральну шкоду.

3. Суб'єкти інформаційних відносин звільняються від відповідальності за розголошення інформації з обмеженим доступом, якщо суд встановить, що ця інформація є суспільно необхідною.

4. Додаткові підстави звільнення від відповідальності засобів масової інформації та журналістів встановлюються законами України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (2782-12), «Про телебачення і радіомовлення» (3759-12), «Про інформаційні агентства» (74/95-ВР) та іншими.

ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

Стаття 307. Захист інтересів фізичної особи при проведенні фото-, кіно-, теле- та відеозйомок

1. Фізична особа може бути знята на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку лише за її згодою. Згода особи на знімання її на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку припускається, якщо зйомки проводяться відкрито на вулиці, на зборах, конференціях, мітингах та інших заходах публічного характеру.

2. Фізична особа, яка погодилася на знімання її на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку, може вимагати припинення їх публічного показу в тій частині, яка стосується її особистого життя. Витрати, пов'язані з демонтажем виставки чи запису, відшкодовуються цією фізичною особою.

3. Знімання фізичної особи на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку, в тому числі таємне, без згоди особи може бути проведене лише у випадках, встановлених законом.

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

Стаття 162. Порушення недоторканності житла

1. Незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян, – караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені службовою особою або із застосуванням насильства чи з погрозою його застосування, – караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

Стаття 182. Порушення недоторканності приватного життя

Незаконне збирання, зберігання, використання або поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди або поширення цієї інформації у публічному виступі, творі, що публічно демонструється, чи в засобах масової інформації, – караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

ЗАКОН УКРАЇНИ

«ПРО СУДОУСТРІЙ ТА СТАТУС СУДДІВ»

Стаття 11. Гласність і відкритість судового процесу

1. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Кожен, хто не є стороною у справі, має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом.

2. Розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, установлених процесуальним законом. Учасники судового процесу та інші особи, присутні на відкритому судовому засіданні, можуть використовувати портативні аудіотехнічні засоби. Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відеозапису, а також транслявання судового засідання допускається за рішенням суду.

3. Розгляд справи у закритому судовому засіданні допускається за вмотивованим рішенням суду у випадках, передбачених процесуальним законом.

4. При розгляді справ перебіг судового процесу фіксується технічними засобами в порядку, встановленому процесуальним законом.

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

Стаття 10. Гласність судового розгляду

Розгляд справ у всіх судах відкритий, за винятком випадків, коли це суперечить інтересам охорони державної або іншої захищеної законом таємниці.

Закритий судовий розгляд, крім того, допускається за мотивованою ухвалою суду з метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі, а також забезпечення таємниці усиновлення.

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

Стаття 171. Перешкоджання законній професійній діяльності журналіста

1. Умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.
2. Переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику, здійснюване службовою особою або групою осіб за попередньою змовою, – карається штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням права обіймати певні посади на строк до трьох років.

ЗРАЗОК ЗАЯВИ ПРО ЗЛОЧИН

Прокурору
(назва місцевої прокуратури)
журналіста (прізвище, ім'я, по
батькові)
назва ЗМІ (адреса редакції)

Заява про злочин

Я, (ПІБ), виконуючи завдання редакції, перебував (дата, вказати адресу), де намагався отримати інформацію, яка (вказати, чого/кого стосується інформація). Однак мені було вчинено

перешкоду у виконанні мною законних професійних обов'язків, а саме (вказати, ким і яка перешкода).

Прошу за вказаним фактом порушити кримінальну справу за частиною першою Ст. 171 КК України і винних притягнути до кримінальної відповідальності.

Дата

Підпис

***ЗРАЗОК СКАРГИ НА ПОСТАНОВУ ПРО ВІДМОВУ
В ПОРУШЕННІ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ***

В місцевий суд (назва району, назва міста)

адреса суду

ПІБ журналіста

поштова адреса

Скарга

У порядку ст. 236-1 КПК України

Виклад факту перешкоджання законним правам журналіста.

Виклад факту відмови прокуратури.

Ухвалене прокуратурою рішення вважаю безпідставним і незаконним з наступних обставин:

- детальний виклад обставин;
- згідно зі Ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) України» журналіст має право на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання інформації; відвідувати державні органи влади, органи місцевого і регіонального самоврядування, а також підприємства, установи і організації та бути прийнятими їх посадовими особами, а також має переваги на одержання доступу до відкритої за режимом інформації;
- належність журналіста до відповідного засобу масової інформації підтверджується редакційним посвідченням чи іншим документом, виданим йому редакцією цього друкованого засобу масової інформації;
- для журналістів поширення інформації – професійний обов'язок;

- об'єктивна сторона злочину Ст. 171 КК України – перешкодження законній професійній діяльності журналістів полягає у вчиненні діяння (дії або бездіяльності), спрямованого на перешкодження, тобто створення перепон законній професійній діяльності журналістів.

На підставі викладеного та, керуючись Ст. 236-1 КПК України, -

ПРОШУ

1. Скасувати постанову про відмову у порушенні кримінальної справи від (дата винесення відмови).

Дата

Підпис

Додаток:

1. Копія заяви до прокуратури.
2. Копія листа з прокуратури.

ЗРАЗОК АПЕЛЯЦІЙНОЇ СКАРГИ

В апеляційний суд (назва області)
 (адреса суду з поштовим індексом)
 ППП журналіста
 (адреса журналіста)
 на постанову судді від (дата)
 номер справи

Апеляційна скарга

В порядку ст.ст. 349-350 КПК України

Виклад факту перешкодження законним правам журналіста.

Виклад факту відмови прокуратури та всі деталі відмови, які можуть посприяти вирішенню справи на вашу користь.

Виклад факту відмови суду в задоволенні скарги про скасування постанови від (дата) про відмову в порушенні кримінальної справи стосовно ППП за ст. 171 КК України – пере-

шкодження законній професійній діяльності журналіста.

Ухвалене судом рішення вважаю безпідставним і незаконним з наступних обставин:

- згідно зі ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» журналіст має право на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання інформації; відвідувати державні органи влади, органи місцевого і регіонального самоврядування, а також підприємства, установи і організації та бути прийнятим їх посадовими особами, а також переваги на одержання відкритої за режимом доступу інформації;

- належність журналіста до відповідного засобу масової інформації підтверджується редакційним посвідченням чи іншим документом, виданим йому редакцією цього друкованого засобу масової інформації. Перелічені права зазначені і в ст. 38 Закону України «Про телебачення і радіомовлення». Крім того, ст. 29 Закону України «Про інформацію» забороняє обмеження права на одержання відкритої інформації і визнає, що переважним правом на одержання інформації користуються громадяни, яким ця інформація необхідна для виконання своїх професійних обов'язків;

- для журналістів поширення інформації – професійний обов'язок.

(Викласти максимально деталізовано і юридично обґрунтовано вашу мотивацію щодо необґрунтованості рішення суду, попередньо вивчивши законодавство або проконсультувавшись з юристом).

А тому вважаю, що рішення суду є незаконним.

Вважаю, що, перешкоджаючи мені в здійсненні своїх професійних обов'язків, посадові особи грубо порушили мої конституційні права і свободи, а також вимоги ст. 10 Європейської конвенції з прав людини та спеціальні закони щодо діяльності ЗМІ.

На підставі викладеного, керуючись ст. 236-1 КПК України, –

ПРОШУ

1. Скасувати постанову судді (назва) районного суду міста (назва) від (дата) про відмову в задоволенні моєї скарги про скасування постанови від (дата) року про відмову в порушенні кримінальної справи.
2. Прошу повідомити мого представника (ПБ) про дату

розгляду судом моєї скарги.

Дата

Підпис

Додаток:

1. Копія скарги – 2 прим.
2. Копія постанови суду від (дата).

ЗРАЗОК КАСАЦІЙНОЇ СКАРГИ

Верховний Суд України
01024, м. Київ, вул. П.Орлика, 4

У судову палату з кримінальних справ
(ПБ журналіста)
(повна адреса журналіста)

Касаційна скарга

На ухвалу апеляційного суду (назва апеляційного суду) від (дата) про залишені без змін постанови місцевого суду (назва місцевого суду) від (дата).

Виклад факту відмови місцевого суду в задоволенні скарги про скасування постанови від... числа про відмову в порушенні кримінальної справи стосовно ПБ за ст. 171 КК України – перешкоджання законній професійній діяльності журналістів.

Виклад факту залишення апеляційним судом без змін постанови місцевого суду.

Прийняте колегією апеляційних суддів рішення вважаю незаконним з наступних підстав:

(детальний виклад факту перешкоджання законним правам журналіста);

(виклад факту відмови прокуратури та всі деталі відмови, які можуть посприяти вирішенню справи на вашу користь).

Прийняте апеляційним судом рішення вважаю незаконним, прийнятим з порушенням вимог матеріального і процесуального права, а саме:

(викласти причини можливої незаконності рішення апеляційного суду, попередньо вивчивши законодавство або проконсультувавшись з юристом).

Об'єктивна сторона злочину ст. 171 КК України – перешкодження законній професійній діяльності журналістів полягає у вчиненні діяння (дії або бездіяльності), спрямованого на перешкодження, тобто створення перепон законній професійній діяльності журналістів.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. Матеріалами справи доведено, що мені перешкодили скористатися переважним правом на отримання інформації, необхідної для здійснення професійної діяльності.

На підставі викладеного та, керуючись ст.ст. 384-387 КПК України, –

ПРОШУ:

Скасувати ухвалу апеляційного суду (назва апеляційного суду) від (дата) і направити матеріали до прокуратури на додаткову перевірку і порушення кримінальної справи стосовно посадових осіб (організація, можливо, ПІБ посадових осіб) за ст. 171 КК України.

Дата

Підпис

Додаток:

1. Копія касаційної скарги.
2. Копії інших, важливих, на вашу думку, документів.

Навчальне видання

Василик Любов Євгенівна

Медіа-безпека

Навчальний посібник

Комп'ютерна верстка Василик Л.Є.

Підписано до друку 06.04.2015. Формат 60 x 84/16.
Папір офсетний. Друк різнографічний. Ум.-друк. арк. 9,0.
Обл.-вид. арк. 9,6. Тираж 100. Зам. МОН-08.

Видавництво та друкарня Чернівецького національного
університету

58012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №891 від 08.04.2002 р.